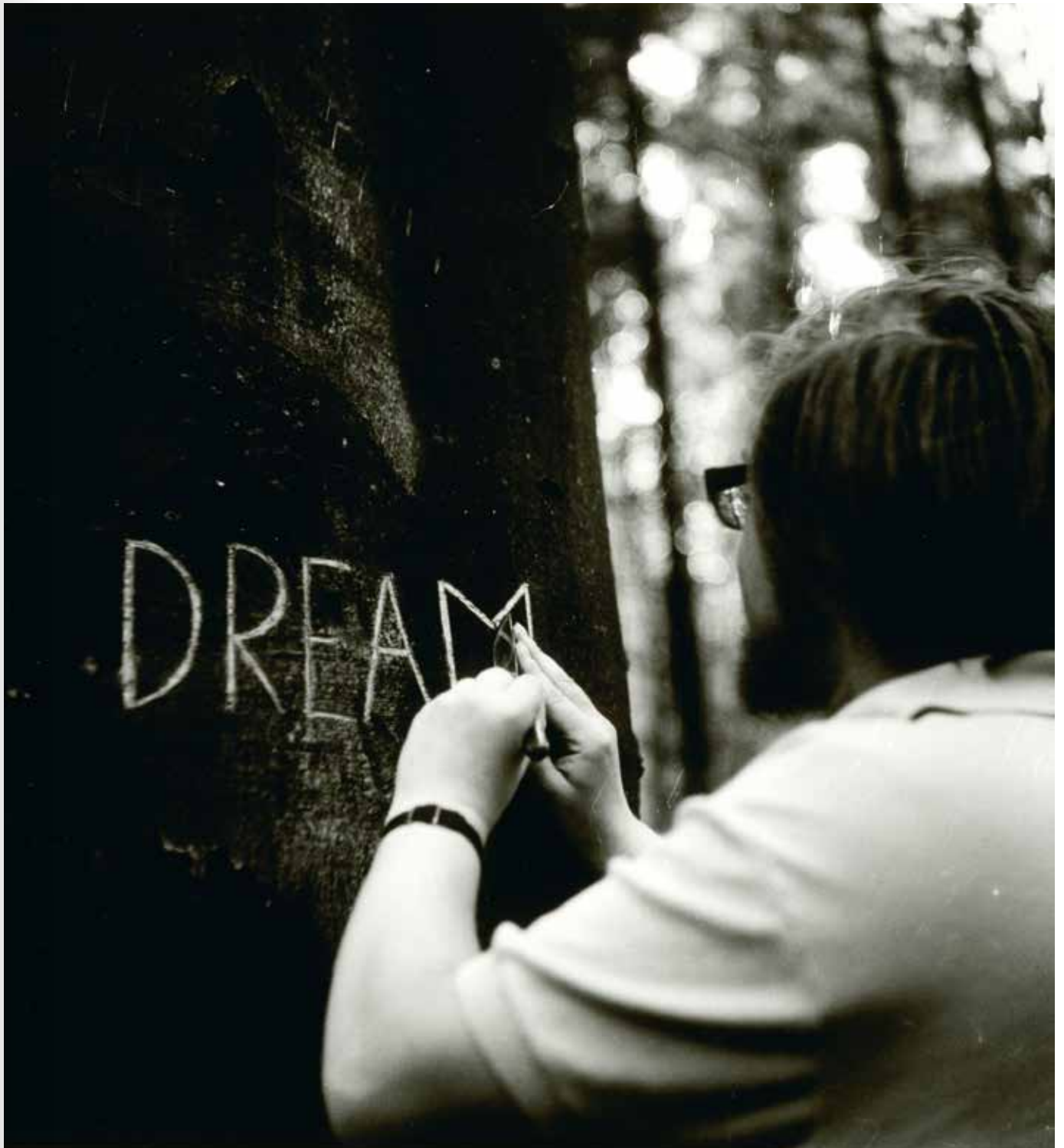

POEZIE POESIE A UND PERFORMANCE

VÝCHODOEVROPSKÁ PERSPEKTIVA
DIE OSTEUROPÄISCHE PERSPEKTIVE

AKADEMIA RUCHU
NIKITA ALEKSEEV
GÁBOR ALTORJAY
PAVEL ARSENEV
DAMIR AVDIĆ
BABI BADALOV
BOSCH+BOSCH
(ATTILA CSERNIK
SLAVKO MATKOVIĆ
LÁSZLÓ SZALMA
IMRE PÓTH)
BU-BA-BU
(YURI ANDRUKHOVYCH
OLEKSANDR IRVANETS
VIKTOR NEBORAK)
COLLECTIVE ACTIONS GROUP
L'UBOMÍR ĎURČEK
EXTERRA XX
ELSE GABRIEL
DOROTA GAWĘDA
A EGLÉ KULBOKAITĒ
(YOUNG GIRL
READING GROUP)
RIMMA GERLOVINA
JELENA GLAZOVA
TOMISLAV GOTOVAC
GROUP OF SIX ARTISTS
(BORIS DEMUR
ŽELJKO JERMAN
VLADO MARTEK
MLADEN STILINOVIĆ
SVEN STILINOVIĆ
FEDOR VUČEMILOVIĆ)
BOHUMILA GRÖGEROVÁ /
JOSEF HIRŠAL
DURS GRÜNBEIN
GINO HAHNEMANN
TIBOR HAJAS
VÁCLAV HAVEL
JÖRG HEROLD
JIŘÍ KOLÁŘ
VLADIMIR KOPICL

DÁVID KORONCZI
VERENA KYSELKA
KATALIN LADIK
YURI LEIDERMAN /
ANDREY SILVESTROV
VIA LEWANDOWSKY
VLADO MARTEK
KIRILL MEDVEDEV
JAN MĚŘIČKA
ANDREI MONASTYRSKI
LADISLAV NOVÁK
PAVEL NOVOTNÝ
NSRD
(HARDIJS LEDIŇŠ
JURIS BOIKO
IMANTS ŽODŽIKS)
OHO GROUP
(NUŠA & SREČO DRAGAN
NAŠKO KRIŽNAR)
ORANGE ALTERNATIVE
ORBITA
(SEMYON KHANIN
ARTUR PUNTE
VLADIMIR SVETLOV
SERGEJ TIMOFEJEV)
ROMAN OSMINKIN
EWA PARTUM
BOGDANKA POZANANOVIĆ
DMITRI PRIGOV
PUSSY RIOT
LEV RUBINSTEIN
GERHARD RÜHM
MLADEN STILINOVIĆ
GABRIELE STÖTZER
TAMÁS SZENTJÓBY
BÁLINT SZOMBATHY
SLOBODAN TIŠMA
DEZIDER TÓTH
(MONOGRAMISTA T.D)
RAŠA TODOSIJEVIĆ
JAROMÍR TYPLT
JIŘÍ VALOCH

Ve druhé polovině 20. století řada umělků a umělčů, básníků a básnířek z východní Evropy reagovala vnímavě a kreativně na výzvu, která před nimi vyvstala vzhledem ke komunikačnímu a politickému zjetí, v němž se – z jejich hlediska – ocitl jazyk. Mnozí autoři a autorky ve svém díle uměleckými prostředky reflektovali a zkoumali tuto znepokojivou situaci. Do centra svého zájmu přitom situovali materiální a mediální aspekt jazyka a vytvářeli pro sebe a pro své publikum performativní situace, v nichž bylo možné testovat, inscenovat a prožívat radikální možnosti jazykového vyjádření. V básnických performancích se také stávaly zjevnými hranice jazyka a otázka, co je jazykem vyjádřitelné a co nikoliv.

Performativní poezie se v socialistických státech východní Evropy při všech četných odlišnostech vyznačovala dvojitou subkulturní povahou: jednak podřývala a podřývá konvenční vnímání povahy a praktického užívání písma a slova, jazyka a jazykové komunikace. A kromě toho se na základě tohoto přístupu v daných kulturně-politických souvislostech jeví tato tvorba často jako nepřijatelná a ocitá se v zóně neoficiální nebo jen částečně tolerované kulturní scény.

Souvislost mezi způsobem psaní v samizdatu a různými praktikami rukodělného a samodělného zveřejňování na jedné straně a prostředky konkrétní a vizuální poezie na straně druhé byly již dříve předmětem úvah, výstav a publikací. Dosud se ale sotva věnovala pozornost podmínkám a povaze performancí, jejichž základem je tak či onak básnické užití jazyka. Subkulturní prostředí přitom intenzivně pěstovala nejen strojopisnou nebo jinak alternativně psanou a rozmnožovanou literaturu, nýbrž i živý přednes básní ve specifických podmínkách, básnické instalace a výstavní aktivity zaměřené na slovo a básnickou praxi, různá lyrická gesta a básnické intervence do veřejného prostoru. Vzájemný vztah mezi textem a situací přitom v básnických aktivitách sám fungoval jako podnět pro vznik specifických akcí, performancí a happeningů, což vedlo ke vzniku zvláštní, jazykově orientované linie ve východoevropském umění performance.

Zaměření na umělecké pozice z východní Evropy v naší výstavě neznamená ale teritoriální vymezení zvoleného tématu. Prostřednictvím pojmu perspektiva se snažíme poukázat spíše na změnu úhlu pohledu, s cílem upozornit na nové horizonty úvah o tom, co obecně člověk prostřednictvím jazyka může dělat a čeho může dosáhnout. Právě ve východní Evropě přitom pozorujeme citlivost pro moc a zároveň křehkost a zranitelnost jazyka, která se pociťuje, pěstuje a rozvíjí po desetiletí.

Propojení poezie a performance vedlo ke vzniku specifických společenství uvnitř nejrůznějších východoevropských kultur. Mezi jednotlivými okruhy autorů a přístupy vznikaly paralely a podobnosti, které byly do značné míry odděleny nejen železnou oponou od vývoje na Západě, nýbrž paradoxně se vinou jen omezené vzájemné komunikace uvnitř východní Evropy ocitly také v izolaci vůči sobě navzájem. V tvorbě autorů, autorek a uměleckých uskupení vnímáme jako charakteristický jev překračování konvencí jednotlivých národních kultur a vznik mezinárodních

In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts stellen sich insbesondere Dichter:innen und Künstler:innen in Osteuropa der Herausforderung, die kommunikative und politisch-ideologische Indienstnahme der Sprache zu reflektieren und zu erforschen. Sie tun dies mit ästhetischen Mitteln, indem sie die materielle und mediale Dimension der Sprache ins Zentrum der Aufmerksamkeit rücken und für sich und ihr Publikum performative Situationen schaffen, in denen Möglichkeiten sprachlicher Äusserung erprobt, durchgespielt und ausagiert werden. In der poetischen Performance werden zugleich aber auch die Grenzen der Sprache und des Sagbaren erfahrbar gemacht.

Poesie und Performance sind in den sozialistischen Staaten Osteuropas bei allen Unterschieden durch eine doppelte Subkulturalität gekennzeichnet: einerseits untergraben sie die konventionelle Wahrnehmung von Schrift und Wort als neutrale Mittel, was aber andererseits vor dem gegebenen kulturpolitischen Hintergrund als inakzeptabel erscheint und sie in die inoffizielle oder nur teils tolerierte Kulturszene abdrängt.

Die Schreibpraxis des Samizdat bzw. die Selbstveröffentlichungspraxen von Künstler:innen sind in ihrer Beziehung zu den Mitteln der konkreten und visuellen Poesie bereits in früheren Projekten behandelt und vorgestellt worden. Bislang wurde jedoch den Bedingungen sprachbasierter Performance kaum Beachtung geschenkt. Über die Typoskriptliteratur hinaus legten subkulturelle Milieus aber besonderen Wert auf die mündliche Rezitation von Gedichten, poetische Installationen in selbstorganisierten Ausstellungen, Lyrikaktionen und künstlerische Interventionen im öffentlichen Raum. Die Wechselbeziehung zwischen Text und Situation fungierte in poetischen Akten dabei selbst als Auslöser für Aktionen, Performances und Happenings, – was zu einer besonderen, speziell osteuropäischen Charakteristik der Performancekunst geführt hat.

Die Fokussierung auf künstlerische Positionen aus Osteuropa in unserer Ausstellung impliziert jedoch keine Territorialisierung der Thematik. Mit dem Begriff der Perspektive streben wir vielmehr einen Wechsel des Blickwinkels an, um neue Horizonte der Reflexion darüber zu eröffnen, was wir allgemein mit Sprache tun und bewirken können. In Osteuropa finden wir eine sich über viele Dekaden entwickelnde Sensibilität für die Macht und zugleich für die Zerbrechlichkeit und Verletzlichkeit der Sprache.

Poesie und Performance haben spezielle Milieus innerhalb der verschiedenen Kulturen Osteuropas hervorgebracht. Dabei gab es Parallelen zwischen Bewegungen und Ansätzen, die nicht nur durch den Eisernen Vorhang von den Entwicklungen im Westen getrennt, sondern paradoxerweise auch durch die Einschränkung von Kontakten zwischen diesen osteuropäischen Kulturen voneinander isoliert waren. Was wir hier als charakteristisches Merkmal beobachten können, ist eine Überschreitung der Konventionen der jeweiligen nationalen Kulturen und die Entstehung internationaler Netzwerke.

POHLED DO VÝSTAVY V OBLASTNÍ GALERII LIBEREC /
AUSSTELLUNGSANSICHT REGIONALE GALERIE LIBEREC
FOTO: RCNKSK S.R.O.

síti. A naše výstava by chtěla přispět právě k aktuálnímu znovuobjevování těchto vzájemných vazeb, o nichž se donedávna vědělo jen velmi málo.

Předmětem našeho zvláštního zájmu je napětí mezi jednotlivými uměleckými pozicemi a fenoménem uměleckých společenství, která se utvářela pod vlivem osobité povahy místních prostředí a různých okruhů a směrů v neoficiální kultuře. Na výstavě chceme tato společenství a prostředí symbolicky rekonstruovat, umožnit jejich vzájemné srovnání, a tím učinit jejich postupy a zájmy přístupnější a názornější. Proto pracujeme s tematickými okruhy, které jsou vymezeny zaměřením na určitá těžiště v umělecké praxi. Pro samu prezentaci je příznačná souvztažnost nejrůznějších typů vzájemně se doplňujících a upřesňujících exponátů. Vystavují se textové partitury, interaktivní objekty, zvukové a obrazové záznamy, filmy, fotografie a instalace dokumentující jednotlivé performance.

Za významný považujeme fakt, že výstava představuje autory a autorky ze subkultur socialistických států vedle současných pozic, totiž děl, která pokračují v rozvíjení mnohostranného dědictví určitých typů uměleckého propojení poezie s performancí. Básníci a básničky, umělci a umělkyně také – nebo právě – v naší současnosti vykazují úsilí vymanit se ve svých dílech

Unsere Ausstellung möchte zur aktuellen Wiederentdeckung dieser Zusammenhänge beitragen, von denen bis vor kurzem nur sehr wenig bekannt war.

Eines unserer besonderen Anliegen ist die Spannung zwischen einzelnen Künstler:innenpositionen und dem Phänomen künstlerischer Kollektive, die sich durch Besonderheiten lokaler Milieus und subkultureller Gemeinschaften definieren. In der Ausstellung wollen wir solche Milieus rekonstruieren bzw. sie per Vergleich zugänglich machen, weshalb wir mit auf die künstlerischen Praxen fokussierten Themengruppen arbeiten. Die Präsentation ist durch das Nebeneinander verschiedener Typen von Exponaten gekennzeichnet: Textpartituren, interaktive Objekte, Ton- und Videoaufnahmen, Filme und Installationen von Performancedokumentationen.

Die Ausstellung zeigt Autor:innen aus den Subkulturen sozialistischer Staaten neben zeitgenössischen Positionen, die das Erbe der Verbindung von Poesie und Performance fortführen. Sie demonstriert das Bestreben von Dichter:innen und Künstler:innen, sich der kontrollierten Sprache und den normativen Kommunikationsformen des Hier und Jetzt zu entziehen. *Poesie & Performance. Die osteuropäische Perspektive* stellt sich damit den aktuellen

z mocensky kontrolovaného zacházení s jazykem a z normativních komunikačních forem, které ovládají naše „zde“ a „nyní“. *Poesie & performance. Východoevropská perspektiva* se tímto způsobem obrací i k problematice aktuálních sociálně-politických, společenských výzev v postsocialistických zemích, zprostředkované prizmatem jazyka a ideologie – a ohlíží se zároveň na výchozí body a minulé projevy takového tvůrčího uvažování.

V časech politických krizí získává vztah poezie a performance výjimečnou naléhavost, neboť v těchto efemérních a mnohotvárných uměleckých tvarech mohou být vyjádřeny souvislosti, které by jinak zůstaly nevyslovené.

Tomáš Glanc, Daniel Grůň, Sabine Hänsgen

sozialen Herausforderungen in den postsocialistischen Ländern, vermittelt durch das Prisma von Sprache und Ideologie – und blickt zugleich auf deren Ausgangspunkt zurück.

Poesie und Performance gewinnen in politischen Krisenzeiten eine besondere Brisanz, da in diesen ephemeren und flexiblen Formen Zusammenhänge behandelt werden können, die ansonsten unbesprochen blieben.

Tomáš Glanc, Daniel Grůň, Sabine Hänsgen

POHLED DO VÝSTAVY V OBLASTNÍ GALERII LIBEREC /
AUSSTELLUNGSANSICHT REGIONALE GALERIE LIBEREC
FOTO: RCNKSK S.R.O.

SCHREIB- UND LESE- PERFORMANCE PERFORMANCE ČTENÍ A PSANÍ

Performance uvádí text do situačního kontextu produkce a recepce. Za hranicemi tištěného slova se odvíjejí například typografické experimenty, vycházející z fyzického procesu psaní vlastní rukou nebo z vytváření textů prostřednictvím psacího stroje. Výsledek se stává estetickým objektem. Přednes textů během básnického čtení znamená pak další posun recepce ukončeného díla směrem k vnímání poezie v jedinečných situacích performance (Lev Rubinstejn). Básníci a básničky vstupují do přímého kontaktu s publikem. V performanci pro videokameru nazvané *Rozhovor s lampou* uvažuje Andrej Monastyrskij, jeden ze zakládajících členů skupiny Kolektivní činy, o tom, jak se koncept performance vyvinul z poezie, kterou zpřítomňuje prostřednictvím jmen několika básníků 19. a 20. století. Jiný důležitý přístup spočívá v záměru vysvobodit jazyk z ideologického zajetí. Básníci a básničky, umělci a umělkyně se pokoušejí zjistit, nakolik si sami nevědomě osvojili ideologické aspekty jazyka. Dmitrij Prigov se například převtělil ve svém legendárním básnickém cyklu do sovětského milicionáře a jazykového světa jeho obrazu a kultu. Právě toto jeho gesto citují Pussy Riot ve své akci *Milicionář přichází do hry* – v 53. minutě finále mistrovství Evropy v červenci 2018 vtrhli na fotbalové hřiště v policejních uniformách, aby radikálním způsobem nechali spolupůsobit poetický výraz v politickém kontextu prostřednictvím síly mediálního obrazu.

Na rozdíl od metajazykových praktik moskevského konceptualismu zpracovává slovenský konceptualista Ľubomír Ďurček systematicky kontextuální význam jednotlivých slov, například slova *pravda*, které je filozofickou kategorií i názvem zprofanovaného deníku KSC. Formát stránky přitom pojímá jako ohraničený modelový prostor, jako miniaturní zónu performance. Práce Monogramisty T.D. zvýrazňují intimní procesy psaní, které prostřednictvím manipulace obrazného jazyka proměňuje slovo v materiální obraz nebo prostorový objekt. Tamás Szentjóby se už od prvního maďarského happeningu *Oběd (památka Batu Khana, 1966)* stylizuje do role básníka, jehož psaní je performancí na psacím stroji.

Performances stellen den poetischen Text in einen situativen Kontext von Produktion und Rezeption. Jenseits des gedruckten Wortes entwickeln sich typografische Experimente aus dem physischen Prozess des Schreibens von Hand oder der Produktion von Texten mit der Schreibmaschine, die oft den Status ästhetischer Objekte annehmen. Der Vortrag von Poesie auf Dichterlesungen bedeutet eine weitere Verschiebung von der Rezeption abgeschlossener Werke hin zur Wahrnehmung von Poesie in Performancesituationen (Lev Rubinstein). Dichter:innen treten in direkten Kontakt mit ihrem Publikum. In seiner Performance für die Videokamera *Gespräch mit der Lampe* denkt Andrei Monastyrski – eines der Gründungsmitglieder der Collective Actions Group – darüber nach, wie sich das Konzept der Performance aus der Poesie heraus entwickelte, indem er retrospektiv russische Dichter:innen des 19. und 20. Jahrhunderts in der Situation einer Lesepresentation präsentiert. Ein anderer wichtiger Ansatz vieler Künstler:innen und Dichter:innen liegt im Fokus auf die Befreiung der Sprache aus ideologischer Vereinnahmung. Sie versuchten zu verstehen, in welchem Masse sie selbst Ideologie unbewusst verinnerlicht hatten – etwa wenn Dmitri Prigov in seiner Lesung einen sowjetischen Milizionär verkörpert. Gerade diese seine Geste zitieren Pussy Riot bei ihrer Aktion *Der Milizionär kommt ins Spiel* in der 53. Minute des WM-Endspiels am 25. Juli 2018, in der das Poetische mit dem Politischen auf eine radikale Art und Weise zusammenwirkt und in den medialen Raum eingreift.

Im Gegensatz zu den metalinguistischen Praktiken des Moskauer Konceptualismus behandelt der slowakische Konzeptualist Ľubomír Ďurček in systematischer Weise die kontextuelle Bedeutung einzelner Wörter, etwa des Wortes *Wahrheit*. Er verwendet das Format der Seite als begrenzten Modellraum, als Performancezone in Miniatur. Die Arbeiten des Monogramisten T.D. betonen stattdessen intime Schreibprozesse, die mittels Manipulation bildhafter Sprache das Wort in ein materielles Bild oder ein räumliches Objekt verwandeln. Tamás Szentjóby stilisiert sich in seinem Frühwerk seit dem ersten ungarischen Happening *Das Mittagessen (in memoriam Batu Khan, 1966)* als Dichter an der Schreibmaschine

ĽUBOMÍR ĎURČEK, NÁVŠTĚVNÍK (PĚT NÁVŠTĚV) / DER BESUCHER (FÜNF BESUCHE), 1980

DMITRI PRIGOV, MILICIONÁŘ / DER MILIZIONÄR, 1985

PUSSY RIOT, MILICIONÁŘ PŘICHÁZÍ DO HRY / DER MILIZIONÄR KOMMT INS SPIEL, 2018, AKCE V 53. MINUTÉ FINÁLE MISTROVSTVÍ SVĚTA VE FOTBALE (FRANCIE x CHORVATSKO, 25. ČERVENCE 2018 V MOSKVĚ) / AKTION IN DER 53. MINUTE DES MÄNNER-WM-ENDSPIELS FRANKREICH GEGEN KROATIEN AM 25. JULI 2018 IN MOSKAU, SOURCE: ZURICH POETRY & PERFORMANCE ARCHIVE

ANDREI MONASTYRSKI, KONVERZACE S LAMPOU / GESPRÄCH MIT DER LAMPE, 1985

KOLEKTIVNÍ ČINY / COLLECTIVE ACTIONS GROUP / KOLLEKTIVNYJE DĚJSTVIJA, HESLO / LOSUNG, 1977

LEV RUBINSTEIN, UDÁLOST (KARTOTÉKOVÁ POEZIE) / EREIGNIS (KARTEIKARTENPOESIE), 1980

TAMÁS SZENTJÓBY, MAĎARSKÁ BÁSEŇ / UNGARISCHES GEDICHT, 1972

MONOGRAMISTA T.D / DEZIDER TÓTH, SNÍH NA STROMĚ / SCHNEE AM BAUM, 1970

AUDIOGESTA AUDIO- GESTEN

„Audiopoezie“ se projevuje jako další vývojová fáze zvukové poezie za použití nejen fónického aspektu jazyka a transgresivního, totiž jazykové významy překračujícího potenciálu hlasu. Zahrnuje nově i cílené a rafinované užívání technických prostředků záznamu a reprodukce. V 60. letech se prvně objevují magnetofony pro osobní potřebu – nový technický aparát umožňoval zvuk nejen nahrávat, nýbrž také s ním dál pracovat – stříhat, modulovat, míchat atd. Ladislav Novák pracoval tímto způsobem v domácím prostředí, roku 1969 se pak jemu a dalším umělcům (mezi které patřili Josef Hiršal, Bohumila Grögerová, Václav Havel nebo Gerhard Rühm) naskytla příležitost pořizovat invenční nahrávky profesionálně – v libereckém rozhlasovém studiu v rámci cyklu nazvaného *Semestr experimentální tvorby*.

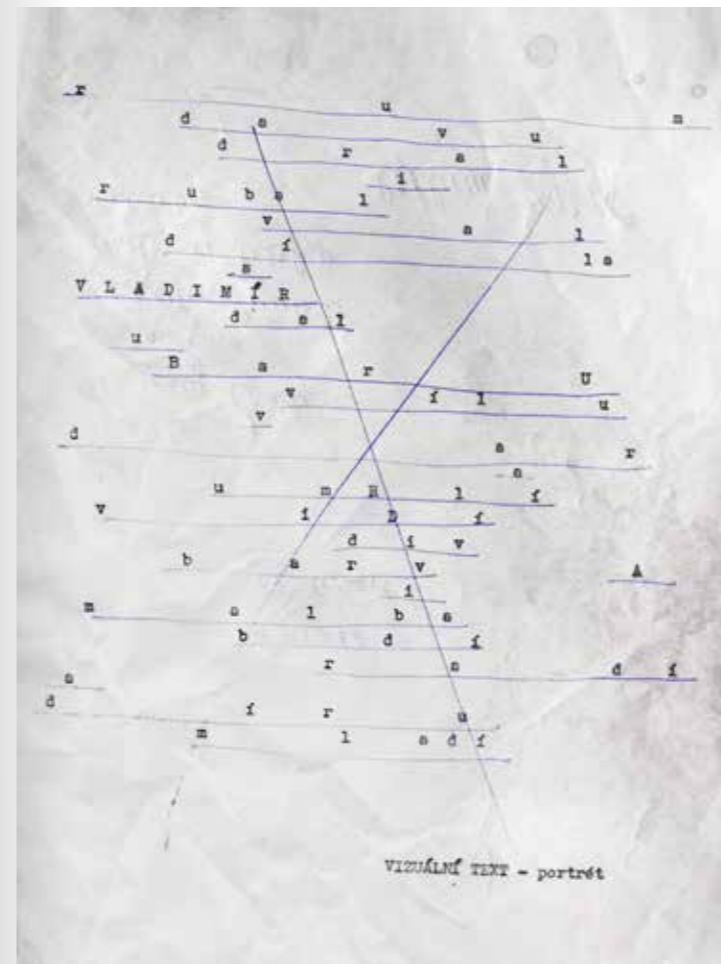
Tato sekce obzvláště zřetelně ukazuje silné mezinárodní vazby mezi experimentálními umělkyněmi a umělci, ačkoliv o nich oni sami často ani nevěděli. Například Katalin Ladik a Milan Adamčiak oba používali nekonvenční grafické partitury, oba pracovali s fenoménem vizuální hudby, uskutečňované jako zvuková událost, vycházející z lidského těla nebo z konkrétního prostředí.

V 80. letech založili Hardijs Lediņš a Juris Boiko umělecký kolektiv NSRD (Workshop for the Restoration of Unfelt Feelings), Workshop pro obnovu nepocitěných pocitů) zaměřený na produkci experimentálních hudebních alb a provádění interdisciplinárních akcí v lotyšské krajině. V naší současnosti používá řížská skupina ruskojazyčných básníků Orbita při svých scénických vystoupeních řadu rozhlasových přijímačů, které autoritativní nebo komerční či zábavní vysílání proměňují v akustický šum, sloužící jako pozadí pro živou přítomnost básníkovu přednesu.

Die auditive oder auch phonische Poesie lässt sich als eine weitere Entwicklungsphase der Lautdichtung verstehen, indem sie nicht nur den Klang der Sprache und das transgressive Potenzial der Stimme ins Spiel bringt, sondern auch dezidiert mit technischen Aufnahmemöglichkeiten arbeitet. Das neue technische Highlight in den 1960er Jahren war das persönliche Tonbandgerät, mit dem ein Sound nicht nur aufgenommen, sondern auch weiter bearbeitet werden kann – das heißt: geschnitten, moduliert, gemischt etc. Ladislav Novák hat zunächst zu Hause ein Tonbandgerät verwendet, bevor er und andere Dichter, wie Josef Hiršal, Bohumila Grögerová, Václav Havel oder Gerhard Rühm in einem Rundfunkstudio in der nordböhmisches Stadt Liberec Ende der 1960er Jahre ein ganzes Programm initiiert haben, bei dem monatelang innovative auditive Kompositionen unter dem Titel *Semester des experimentellen Schaffens* veröffentlicht wurden.

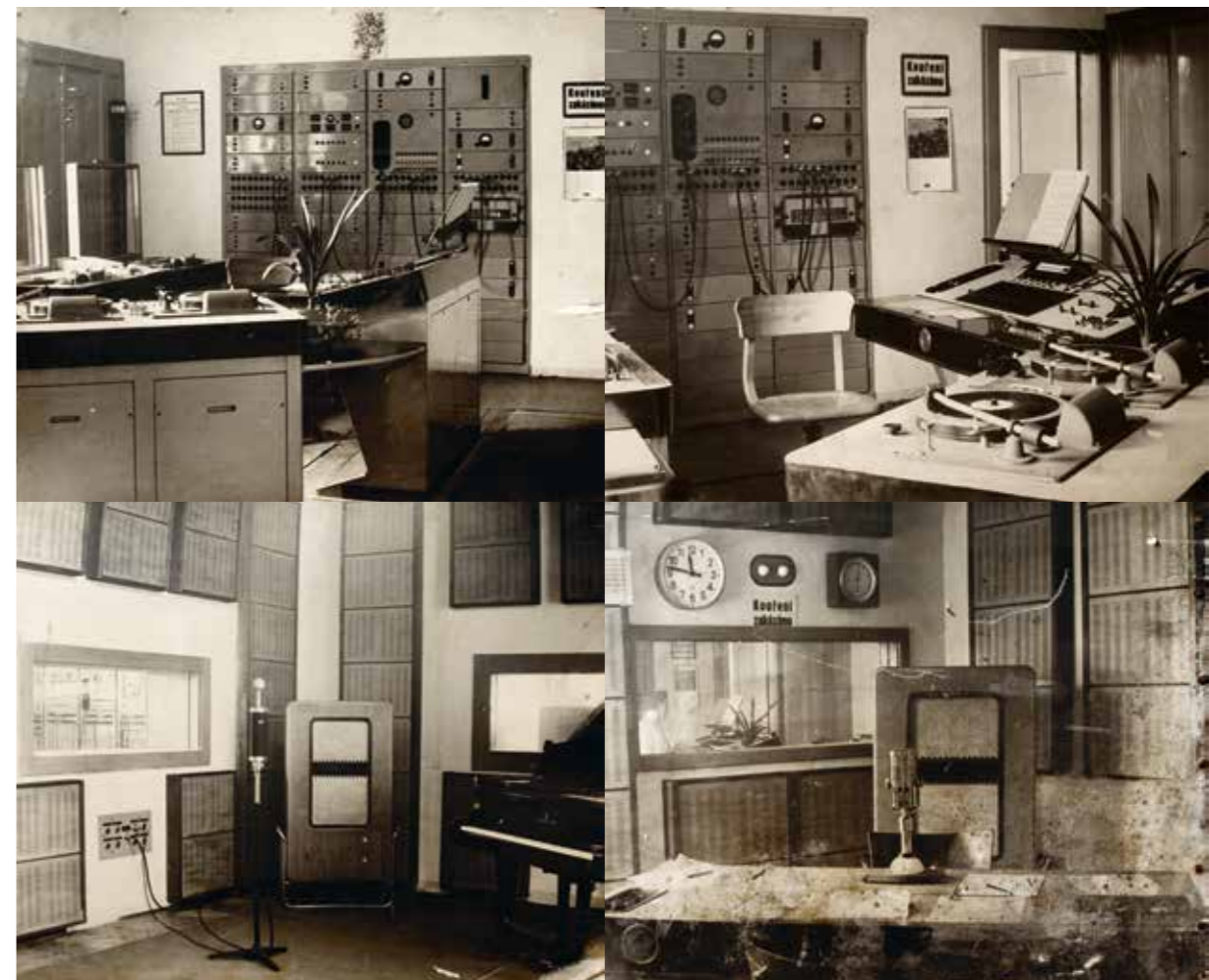
Diese Sektion stützt sich dabei auch auf die starken internationalen Verbindungen zwischen experimentellen Dichter:innen. Parallelen zwischen den Werken von Milan Adamčiak und Katalin Ladik zeigen sich etwa in unkonventionellen graphischen Partituren sowie in visueller Musik, die als dem menschlichen Körper oder der Umgebung entstammende Klangevents verwirklicht wurde.

In den 1980er Jahren war die Tätigkeit des lettischen Künstlerkollektivs NSRD (Workshop for the Restoration of Unfelt Feelings), gegründet von Hardijs Lediņš und Juris Boiko, durch die Produktion experimenteller Musikalben und die Durchführung interdisziplinärer Aktionen gekennzeichnet. Heute verwendet die Gruppe Orbita aus Riga in ihren Bühnenauftritten multiple Funkempfänger, um autoritäre Sendungen in akustisches Rauschen als Hintergrund für die Live-Stimme des/der Dichter:in zu verwandeln.

BOHUMILA GRÖGEROVÁ, JOSEF HIRŠAL,
VLADIMÍR, 1969

POHLEDY DO ČESKOSLOVENSKÉHO ROZHLASU
V LIBERCI, KONEC 60. LET 20. STOLETÍ / ANSICHTEN DES
TSCHECHOSLOWAKISCHEN RUNDFUNKS IN LIBEREC,
ENDE DER 1960ER JAHRE

LADISLAV NOVÁK, BOHUMILA
GRÖGEROVÁ, JOSEF HIRŠAL,
60. LÉTA 20. STOLETÍ / 1960ER JAHRE

KATALIN LADIK, PHONOPOETICA, 1976

NSRD – NEBIJUŠU SAJĪTU RESTAURĒŠANAS DARBNĪCA
(HARDIJS LEDIŅŠ, JURIS BOIKO, IMANTS ŽODŽIKS) /
NSRD – WORKSHOP PRO OBNOVU NEPOCĪTĒNÝCH POCĪTŮ /
NSRD – WORKSHOP ZUR WIEDERHERSTELLUNG
NIE GEFÜHLTER GEFÜHLE, PROCHÁZKY DO BOLDERĀJA,
LISTOPAD 1980 / SPAZIERGÄNGE NACH BOLDERĀJA,
NOVEMBER 1980, ŪČASTNĪCI / TEILNEHMER: JURIS BOIKO,
HARDIJS LEDIŅŠ, IMANTS ŽODŽIKS, COURTESY ARCHIVE
OF HARDIJS LĒDIŅŠ, LATVIAN CENTRE FOR CONTEMPORARY
ART (LCCA), RĪGA

INTERVENTION DO VEŘEJNÉHO PROSTORU

INTERVENTION IM ÖFFENTLICHEN RAUM

Mluvené a psané slovo ve veřejném prostoru konfrontuje poezii s politikou a vyvolává přímou komunikaci v rámci určitého společenství nebo interakce s náhodnými kolemjdoucími. Výstavní akce Skupiny šesti autorů ze Záhřebu nebo vojvodinská skupina Bosch+Bosch ze Subotice vytvářely ve svých výstavních akcích něco, co by se dalo nazvat poezií bezprostřední působnosti. Testovaly hranice svobody a užívaly ulice jako otevřený, interaktivní prostor, jenž jim měl nahradit stránku v knize nebo konvenční výstavní prostor. Performance Tomislava Gotovace přitahovaly pozornost nápadným prolínáním osobního a veřejného prostoru. Na ulicích a náměstích inscenoval Gotovac své nahé tělo v pohybu, ale také každodenní úkony jako stříhání vlasů nebo holení, sledování televize či úklid.

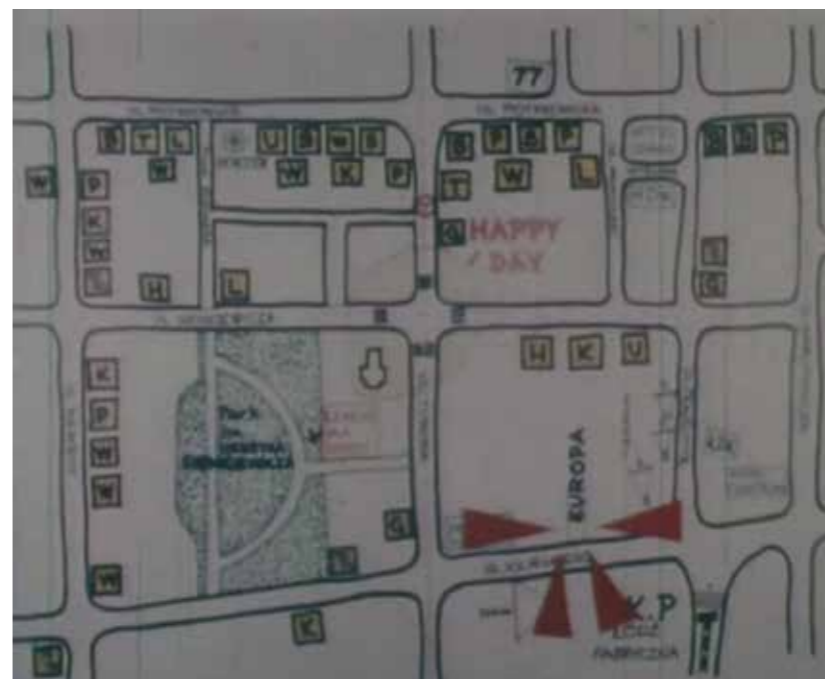
Polská umělkyně Ewa Partum ve svém cyklu *Aktivní poezie* (1971–1973) rozhazovala před dokumentující kamerou v městském nebo přírodním prostředí velká písmena z kartonu, určená původně k vytváření ideologických hesel. Skupina Akademia Ruchu prezentovala v dynamickém tempu během akce v ulicích řady polských měst po potlačených dělnických protestech roku 1976 formou transparentů verše angažované básně *Europa* modernisty Anatola Sterna z roku 1929. Performeré polské Oranžové alternativy si pohrávali s politickou situací v akci *Pryč s vedry / Pryč s pendreky*, během níž inscenovali změnou jediného písmene na pohyblivém transparentu slovní hříčku se slovy „vedro“ a „pendreky“, měnícími rychle význam ze zcela neutrálního na ostře politický: UPAŁY/ vedra – PAŁY/ obušky.

V dnešním Rusku experimentují s překračováním hranic zón vymezených umění umělci a aktivisté jako Roman Osminkin, Pavel Arsenjev nebo Kyrill Medvedev, frontman politicky a sociálně angažované hudební formace Arkadij Koc. Jejich postupy, opírající se o prostředí sociálních médií, volí postupy a metody, které umožňují přímou intervencí básníka do všednodenní sociální reality. Analogicky postupuje bosenský hudebník, spisovatel a kritik postjugoslávské současnosti Damir Avdić.

Das gesprochene oder geschriebene Wort im öffentlichen Raum konfrontiert Poesie mit dem Politischen und schliesst einen direkten Ideenaustausch innerhalb einer Gemeinschaft bzw. die Interaktion mit zufälligen Passant:innen ein. In den 1970er Jahren produzierten die Ausstellungsaktionen der in Zagreb basierten Group of Six Artists und die öffentlichen Interventionen der Gruppe Bosch+Bosch aus Subotica etwas, das man eine Poesie der unmittelbaren Wirkung nennen könnte. Sie erprobten die Grenzen der Freiheit und nutzten die Strasse als offenen, interaktiven Raum, der die Buchseite oder den konventionellen Ausstellungsraum ersetzen sollte. Die Performances Tomislav Gotovacs erregten dadurch Aufsehen, dass sie das Private in den öffentlichen Raum brachten. Auf Strassen und Plätzen inszenierte Gotovac seinen nackten Körper, aber auch alltägliche Verrichtungen wie Haarschneiden und Rasieren, Fernsehen oder Saubermachen.

Die polnische Künstlerin Ewa Partum verstreute in ihrer *Aktiven Poesie* (1971–1973) Buchstaben, aus denen eigentlich offizielle Losungen zusammengestellt werden sollten, nach dem Zufallsprinzip in städtischen Räumen und in der Natur. Bei einer Strassenaktion nach niedergeschlagenen Arbeiterprotesten 1976 führte die Gruppe Akademia Ruchu der versammelten Menschenmenge auf Transparente geschriebene Zeilen des Gedichts *Europa* von Anatol Stern aus den 1930er Jahren vor. Die Orange Alternative hingegen spielte mit der politischen Situation, indem sie einen einzelnen Buchstaben in einem Slogan änderte (UPAŁY/Hitze – PAŁY/Schlagstöcke), um sich über das Verbot von regimiekritischen Bannern lustig zu machen.

Im heutigen Russland experimentieren Pavel Arsenjev und Roman Osminkin vom Laboratorium des poetischen Aktionismus aus St. Petersburg oder Kirill Medvedev, Dichter, Aktivist und Frontman der politisch engagierten Rockband Arkadij Koc zunehmend über die sozialen Medien mit Methoden und Verfahren, die darauf zielen, den abgegrenzten Raum der Kunst zu überschreiten und direkt in den gesellschaftlichen Alltag einzugreifen. Vergleichbar agiert der bosnische Musiker, Schriftsteller und Kritiker der postjugoslawischen Gegenwart Damir Avdić.

POMARAŃCZOWA ALTERNATYWA / ORANŽOVÁ ALTERNATIVA,
PRECZ Z (U)PAŁAMI / PRYČ S VEDRY (PRYČ S PENDREKY) /
WEG MIT DER HITZE (WEG MIT DEN SCHLAGSTÖCKEN), 1987

EWA PARTUM, AKTIVNÍ POEZIE / AKTIVE POESIE, 1971-1973

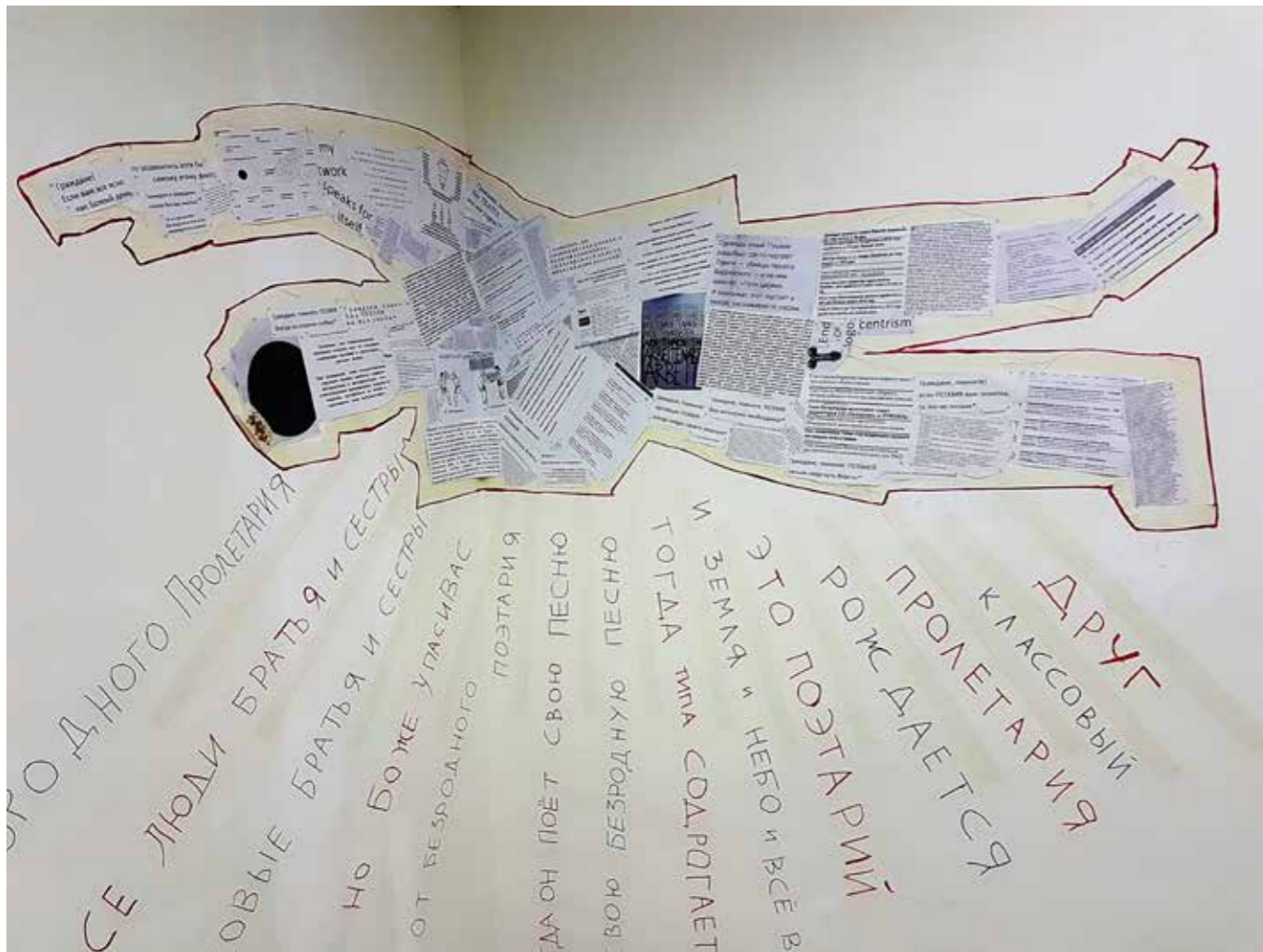
GROUP OF SIX ARTISTS / GRUPA ŠESTORICE AUTORA
(BORIS DEMUR, ŽELJKO JERMAN, VLADO MARTEK, MLADEN
STILINOVIC, SVEN STILINOVIC, FEDOR VUČEMILOVIĆ),
VÝSTAVNÍ AKCE / AUSSTELLUNGSAKTIONEN, 1975-1978

TOMISLAV GOTOVAC, DEGRAFFITING, 1990

ROMAN OSMINKIN, LÉTAJÍCÍ PROLETÁŘ / DER FLIEGENDE PROLETARIER, 2017

ROMAN OSMINKIN, PROČ NÁS, BÁSNÍCI, OPOUŠTÍTE TAK POZDĚ... / WARUM VERLASST IHR DICHTER UNS SO SPÄT..., 2013

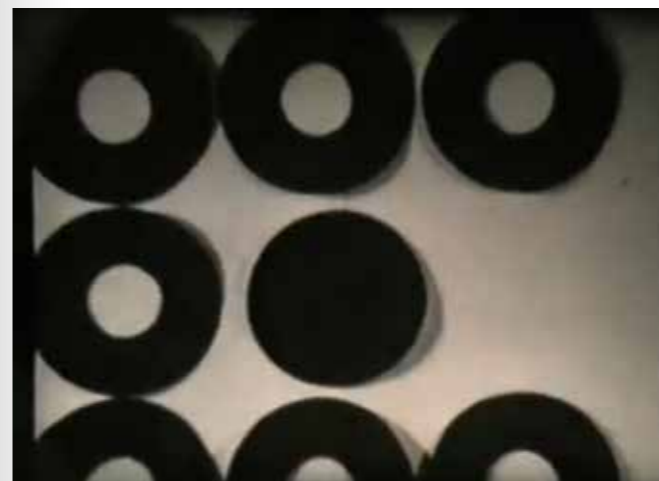

KINEMATO- GRAFICKÁ POEZIE

KINEMATO- GRAFISCHE POESIE

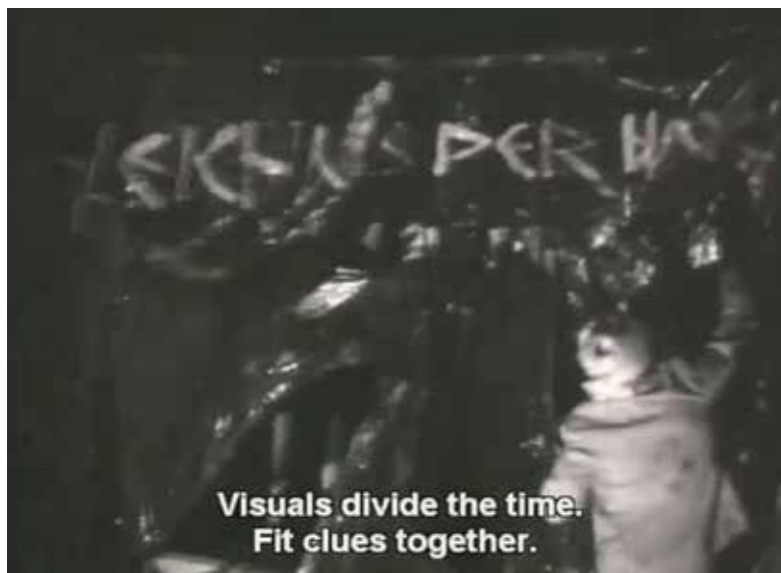
Ve východoevropských subkulturách se poezie opakovaně ocitá v intermedialních vzájemných vztazích s pohyblivým filmovým obrazem. Filmy jugoslávské skupiny OHO z 60. let, které natočili hlavně Naško Križnar a Nuša & Srečo Draganovi, kombinují básnické zkoumání materiality jazyka s vizuálními kinematografickými experimenty. Z konstelací sestávajících z písmen, vět, citátů, objektů a těl se vyvíjejí filmové situace. Poezie hrála stěžejní roli také v prostředí východoněmecké subkultury 80. let, dochází zde k novým propojením poezie a filmu. S jednoduchou výbavou, jako byly Super8, 8mm nebo 16mm kamery, nebylo možné jednoduše natáčet básnická čtení, zvuk a obraz tyto přístroje nebyly s to zaznamenávat synchronně. Básníci a básnířky, filmaři a filmařky vytvořili „z nouze ctnost“ a přistoupili k originálním řešením. Text je přítomen mimo obraz, pracuje se s repetitivní recitací, filmy předvádějí slovní hříčky s písmeny v technice stop-motion. Od počátku 21. století rozvíjejí básník a umělec Jurij Leiderman a režisér Andrej Silvestrov osobitou verzi filmové geopoetiky, založenou na literárních ornamentech a kulturních stereotypech, které umísťují do různých krajín po celém světě.

In den subkulturellen Milieus Osteuropas tritt die Poesie immer wieder in ein intermediales Wechselverhältnis zum filmischen Bewegtbild. Die Filme von Naško Križnar und Nuša & Srečo Dragan von der OHO-Gruppe der 1960er Jahre kombinieren die poetische Erforschung der Materialität der Sprache mit visuellen kinematografischen Experimenten. Aus Konstellationen von Buchstaben, Satzgebilden, Zitaten, Objekten und Körpern entwickeln sich filmische Situationen. Poesie spielt auch eine zentrale Rolle im Selbstverständnis der DDR-Subkultur der 1980er Jahre, hier kommt es zu neuen Verbindungen zwischen Poesie und Film. Mit der einfachen Super-8-Filmausrüstung oder der 16mm Kamera war es nicht möglich, Poesielesungen einfach filmisch zu dokumentieren, da keine lippen-synchronen Tonaufnahmen realisiert werden konnten. Dichter:innen und Filmemacher:innen machten aus der Not eine Tugend und fanden zu originellen Lösungen: Es wurde mit Off-Texten gearbeitet, mit repetierenden Rezitationen oder mit Wort-Buchstabenspielen in Stop-Motion-Technik. In den 2000er Jahren entwickelten der Künstler und Dichter Yuri Leiderman und der Regisseur Andrej Silvestrov die spezifische Form einer kinematografischen Geopoetik, indem sie literarische Ornamente und kulturelle Stereotype in verschiedenen Landschaften weltweit platzierten.

↕ ATTILA CSERNIK, KATALIN LADIK, IMRE PÓTH, O-PUS, 1972

GINO HAHNEMANN, ZÁŘÍ, ZÁŘÍ / SEPTEMBER, SEPTEMBER, 1986

OHO (NAŠKO KRIŽNAR),
BULŠIT / BULLSHIT, 1968

YURI LEIDERMAN, ANDREY SILVESTROV,
BIRMINGHAMSKÝ ORNAMENT /
BIRMINGHAM ORNAMENT, 2011

TĚLESNÁ POEZIE KÖRPERPOESIE

V této sekci se tělo stává fyzickým místem pro realizaci řečových aktů a písemných sdělení. Jazyk se cestou ztělesnění vrací ke svým fyzickým kořenům. Zároveň ale nezbytnost mediálního zprostředkování, dokumentace fotoaparátem nebo kamerou ustavuje v performancích vždy znovu distanci mezi činem a jeho nahlížením. Svým zájmem o ztělesněné řečové akty a akt psaní se tato sekce dotýká zásadních otázek radikálního narcismu, rétoriky těla, politiky lidské identity, pohlaví a pohledu. V překračování disciplinárních norem, které tělo kontrolují a k něčemu nutí, se privátní stává veřejným. Donekonečna naléhavě opakovaná fráze Was ist Kunst?, Co je umění? ve videoperformanci Raši Todosijeviče otevírá mnohoúrovňový komplex otázek vztahujících se k umění – včetně umění jako instituce. Automatismus despotického fonocentrického stroje, opakujícího stále tentýž „verš“, tu slouží jako generální metafora vztahu mezi totalitním diskurzem a uměleckou praxí.

Jiří Valoch studuje intimitu lidského těla se speciálním pohledem upřeným na vztah mezi (fotografickým) obrazem a textem, na vztah mezi obrazem a zvukem. V performanci pro fotoaparát artikuluje například autor slovo POET, které ale recipienti mohou jen odečítat z tvaru jeho rtů. I Bálint Szombathy studuje vztah mezi obrazem a textem, ale jeho práce se odehrávají v taktálním terénu tělesných zkušeností – autor konfrontuje byrokratickou operaci razítkování s křehkostí lidské kůže. V performanci *UFO Party* umělkyně Katalin Ladik jsou hranice mezi básnickou performancí, hudbou a bodyartem prostupné. Její poezie se vyvíjí směrem k čistě zvukovému básnictví, v němž mají své místo i prvky archaiských rituálů, šamanské mytologie a blízkost jak k folklóru, tak i k současné hudbě. Používá přitom tradiční, stejně jako nově postavené hudební nástroje: buben nebo speciální dudy. V prostředí východoněmeckého undergroundu se tělo stalo výchozím místem autoperforačních akcí, založených na zneklidňujícím působení zraňování sebe sama. Ve společných pracích Via Lewandowského a Durse Grünbeina se tato estetika těla ocitá v napjatém vztahu k strukturujícímu potenciálu básnického textu. V roce 1984 vzniká v Erfurtu z iniciativy umělkyně a aktivistky Gabriele Stötzer jedna z nemnoha ženských uměleckých skupin ve východním Německu, Exterra XX. Ve společné činnosti a během živých performancí se ustavuje prostor, v němž se propojují literatura, film a svérázné módní přehlídky.

Diese Sektion legt ihr Augenmerk auf den Körper als physischen Ort für Sprechakte. Einerseits wird die Sprache durch die Verkörperung zu ihrem physischen Ursprung zurückgeführt. Die Notwendigkeit der Mediatisierung solcher körperlichen Akte im Prozess der Dokumentation stellt aber zugleich auch immer wieder in Foto- und Videoperformances eine Distanz zwischen Handlung und Betrachtung her. Durch die Fokussierung auf verkörperte Sprechakte berührt diese Gruppe von Arbeiten die wichtigen Fragen des radikalen Narcissmus, der Rhetorik des Körpers, der Identitätspolitik, des Geschlechts und des Blicks. In der Überschreitung disziplinärer Normen, welche den Körper zwingen und kontrollieren, wird das Private öffentlich. Die repetitive Formel Was ist Kunst? in Raša Todosijevičs Videoperformance eröffnet einen vielschichtigen Fragenkomplex, der sich auf Kunst als Institution bezieht. Der Automatismus einer despotischen phonozentrischen Maschine dient hier als Generalmetapher für die Verbindung des totalitären Diskurses mit der Institution der Kunst.

Jiří Valoch erforscht die Intimität des Körpers mit speziellem Blick auf Bild-Text- und Bild-Ton-Beziehungen. In einer Performance für die Fotokamera artikuliert er das Wort POET, das die Betrachter:innen ihm nur von den Lippen ablesen können. Bálint Szombathy untersucht ebenfalls Bild-Text-Beziehungen, aber seine Arbeiten sind mehr in das taktile Terrain der körperlichen Erfahrungen eingelassen, denn er konfrontiert die bürokratische Operation des Stempelns mit der Zerbrechlichkeit der menschlichen Haut. In der Performance *UFO Party* von Katalin Ladik werden die Grenzen zwischen poetischer Performance, Musik und Body Art durchlässig. Ladiks Poesie entwickelt sich zur reinen Sound-Dichtung, hinzukommen Elemente eines archaischen Rituals, schamanistische Mythologie und die Nähe zu folkloristischer und neuer Musik mit dem Einsatz traditioneller und neu gebauter Instrumente: Trommeln, Dudelsack und Sackpfeife. In der Untergrundszene der DDR wurde der Körper bei den Autoperforationsartisten zum Austragungsort von Aktionen, die durch Momente der Selbstverletzung verstörten. In den Gemeinschaftsarbeiten von Via Lewandowsky und Durs Grünbein tritt diese Körperästhetik in eine Spannung zum strukturbildenden Potential des Gedichttextes. 1984 entsteht auf Initiative von Gabriele Stötzer in Erfurt Exterra XX, eine der wenigen künstlerisch arbeitenden Frauengruppen der DDR. In der gemeinsamen Tätigkeit wird ein Raum performativer Erfahrung zwischen Literatur, Film und Modeobjektshow geschaffen.

KATALIN LADIK, ŠAMANSKÁ BÁSEN /
SCHAMANEN-GEDICHT, 1970

KATALIN LADIK, POEMIM, 1980

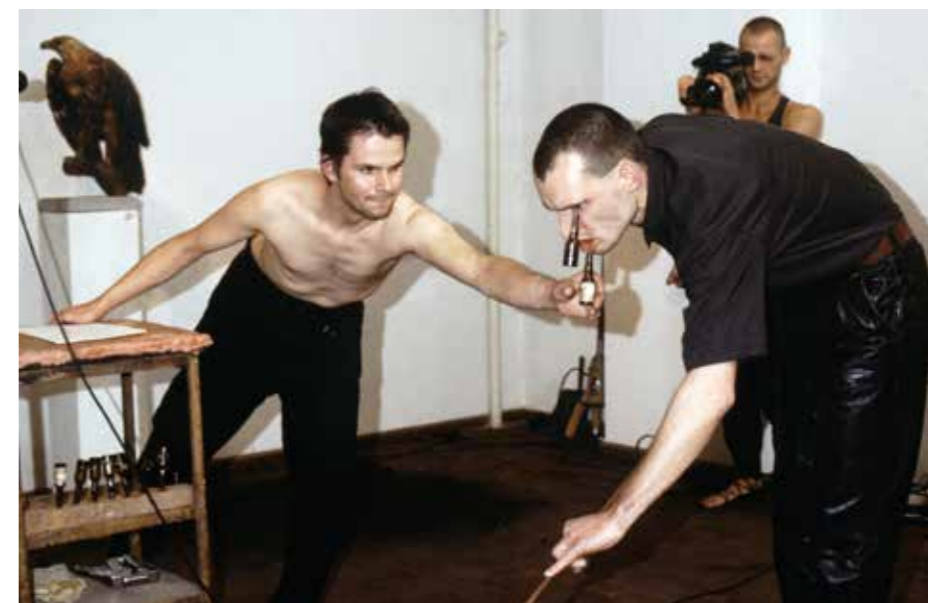

GABRIELE STÖTZER, „...NEBAVILA JSEM VÁS BAJEČNĚ?“ / „...HAB ICH EUCH NICHT BLENDEND AMÜSIERT?“, 1989

DURS GRÜNBEIN / VIA LEWANDOWSKY, ČTENÍ PŘÍKAZŮ / VERLESUNG DER BEFEHLE, 1989

DURS GRÜNBEIN / VIA LEWANDOWSKY, NĚMECKÁ DŮKLADNOST / DEUTSCHE GRÜNDLICHKEIT, 1989

JIŘÍ VALOCH, POET, 1970

JAZYKOVÉ SPRACHSPIELE HRY

Od vzniku uměleckých praktik založených během 60. let na jazyce v jeho literární dimenzi se poezie stává jedním z možných polí zkoumání jazyka jako takového. Poezie otevírá horizont umělecké analýzy slov a otázku, jak se chovají v různých kontextech a médiích. Jazyk se přitom často nepojímá jako pouhý prostředek a materiál komunikace, nýbrž kromě toho i jako relační a dynamické pole. Mladen Stilinović formuluje ultimativní výroky, které imitují slogany z oblasti politiky a marketingu. Nejvlastnějším předmětem jeho zájmu ale není jazyk jako lingvistický objekt, nýbrž jako dynamické místo pro vyrovnávání se s ideologiemi. Fráze z banální každodennosti jsou pak v jeho podání vepsány do komplexních vzorců sociálních vztahů. Vlado Martek vytváří cyklus *Pre-poezie*, v němž se zabývá synergií těch nejzákladnějších úkonů a konkrétních předmětů a materiálů, které se užívají při skládání konvenční poezie, a překládá je jako básně. Babi Badalov je umělec, který podniká básnické intervence založené na kombinaci jazyků. Jeho vizuální poezie má často povahu deníku migranta putujícího jazyky. Badalovovy slovní hříčky z hraničních pásem mezi jazyky reflektují také aktuální geopolitické krize a zrcadlí jeho vlastní zkušenost zajatce jazyka nebo jazyků.

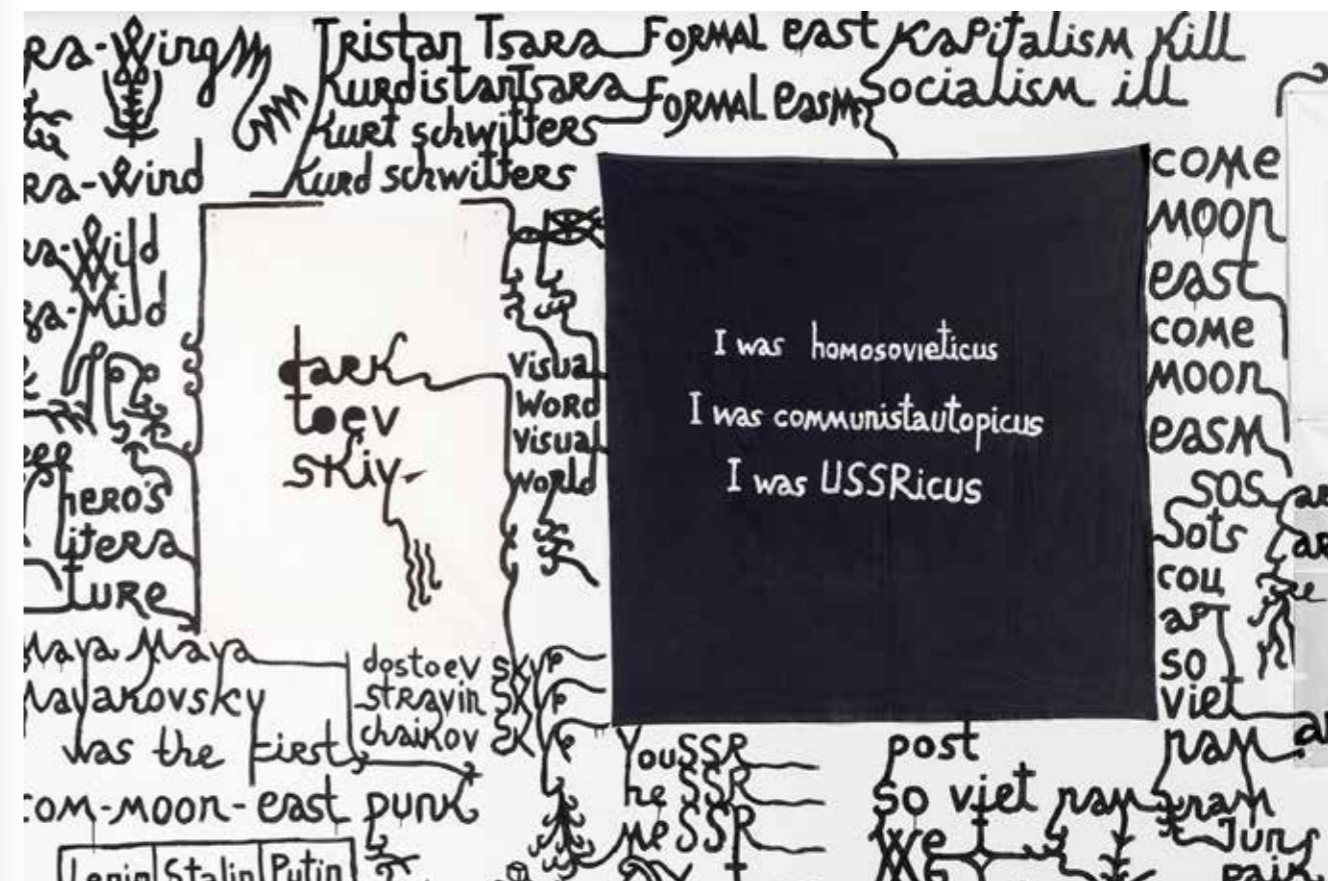
Seit der Entstehung sprachbasierter Kunstpraktiken in den 1960er Jahren wird Poesie als mögliches Feld der Untersuchung von Sprache als solcher betrachtet. Poesie eröffnet einen Horizont, um zu analysieren, wie sich Wörter in verschiedenen Kontexten und Medien verhalten. Sprache wird dabei oft nicht als blosses Mittel und Material von Kommunikation, sondern überdies als relationales und dynamisches Feld begriffen. Mladen Stilinovićs Statements imitieren oft die Form von Slogans aus Politik und Marketing. Stilinovićs zentrales Interesse betrifft Sprache nicht als ein linguistisches Objekt, sondern als dynamischer Ort für die Auseinandersetzung mit Ideologien. Phrasen aus der Alltagssprache werden bei ihm in eine komplexe Matrix von sozialen Beziehungen eingeschrieben. Vlado Marteks sogenannte *Vor-Poesie* geht zurück auf die Synergie elementarer Praktiken und konkreter Materialien, die verwendet werden für das Verfassen konventioneller Poesie vermittelt Tautologien. Babi Badalov ist ein Künstler, der mehrsprachige Poesie-Interventionen vornimmt. Seine visuelle Poesie hat oft die Form eines Tagebuchs; sie untersucht, wie Sprache Individuen isolieren kann, wenn sie nicht geteilt wird, und reflektiert so die aktuelle geopolitische Krise vermittelt der Echos seiner eigenen Erfahrung als Gefangener der Sprache.

MLADEN STILINOVIĆ, MOJE ČERVENÁ / MEIN ROT, 1976

BABI BADALOV, INSTALACE / INSTALLATION, 2018

VLADO MARTEK, HRDOST / STOLZ, 1976

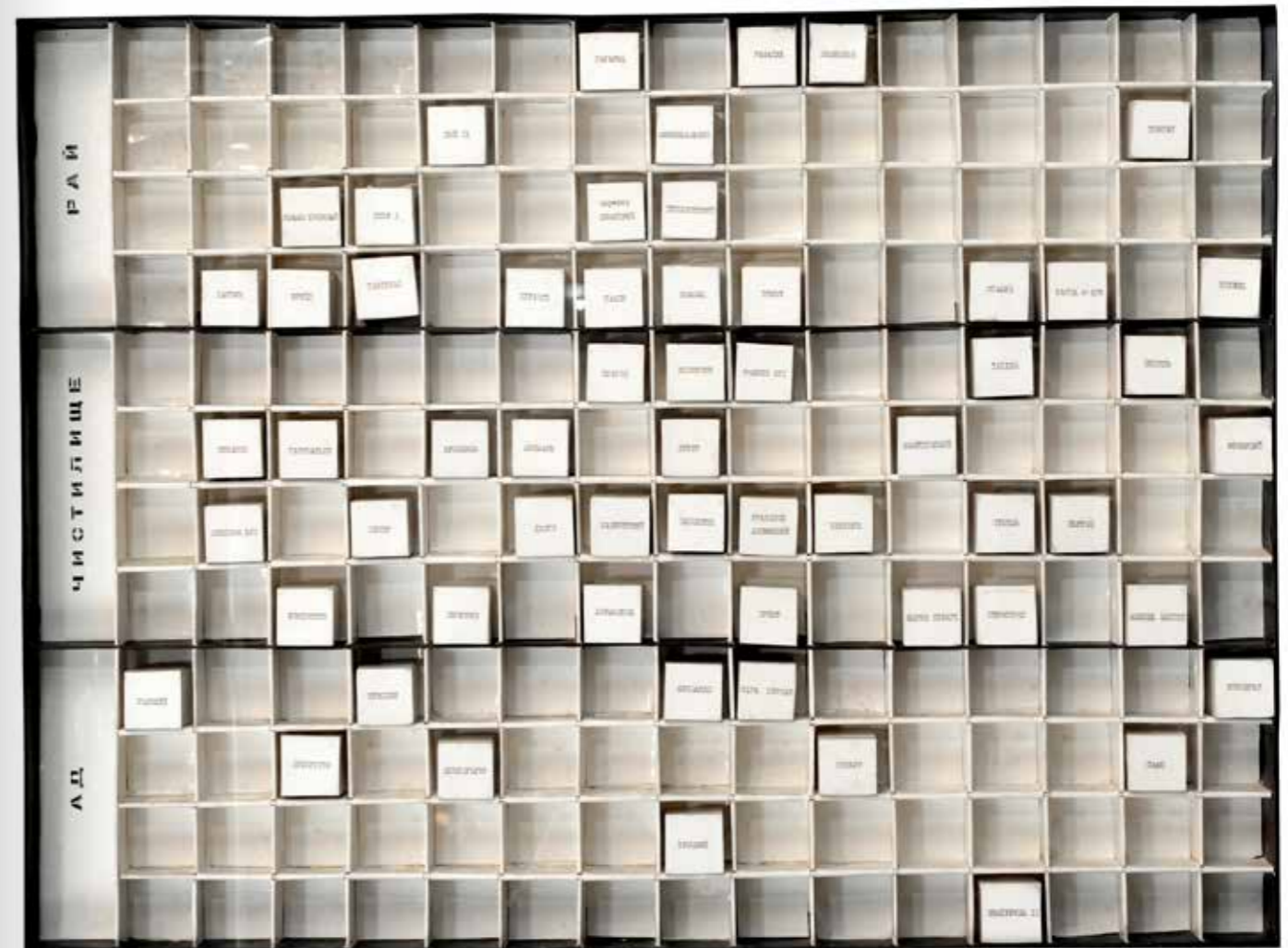
VLADO MARTEK, POEZII JE TŘEBA MRDAT /
POETRY SHOULD BE FUCKED, 1983

VLADO MARTEK, ČERVENÁ KNÍŽKA /
ROTE BROSCHE, 1982

MLADEN STILINOVIĆ, RAD JE RIJEČ / PRÁCE JE JAZYK /
ARBEIT IST EIN WORT, 1982

RIMMA GERLOVINA, RÁJ – OČISTEC – PEKLO /
PARADIES – FEGEFUEUR – HÖLLE, 1976 (2017)

KDYŽ PÍSMENA UKAZUJÍ SVALY

Sylvia Sasse v rozhovoru s Tomášem Glancem a Sabine Hänsngen, kurátory výstavy *Poezie a Performance. Východoevropská perspektiva*

Slova mohou jednat tím, že zpochybňují svůj vlastní smysl a oslovují naše smysly. Zní to banálně? Ne, je to rafinované.

Subverzivní vtip se často rodí jako výraz nouze. Ten, kdo nesmí veřejně říct, co si myslí, vymýšlí tajné jazyky, užívá narážky, paroduje to, co je povoleno, komolí své sdělení k nepoznání nebo je rozhlašuje na místech, která k tomu vůbec nejsou určená. Ve státech, kde jsou verbální vyjádření podrobena přísné kontrole – totiž cenzuře –, podvracejí umělci, umělkyně a myslitelé oficiální diskurz tím, že jej s nasazením kreativity a imaginace hatí. V zemích za železnou oponou byla poezie obzvlášť vděčným experimentálním polem pro kritické projevy, ale také útočištěm a úběžišťem pro umělecký svět zcela mimo ideologii a jazykovou politiku.

Strhující výstava *Poezie a Performance. Východoevropská perspektiva* nabízí promyšlený výběr takových experimentů. Prvně byla uvedena na přelomu let 2017/2018 v Žilině ve výstavním prostoru Nová synagoga, dále následovaly vždy nově koncipované „edice“ výstavy, zohledňující konkrétní místa a také místní umělecký kontext: v Bělehradě, v Curychu, v Drážďanech, ve Vratislavi a nyní v Liberci.

O charakteru, podmínkách a souvislostech, v nichž vystavovaná díla vznikala, hovořila Sylvia Sasse, profesorka slavistiky Curyšské univerzity, s kurátory výstavy Sabinou Hänsngen a Tomášem Glancem.

Sylvia Sasse: Básnictví, které se neodehrává mezi dvěma obálkami knihy, nýbrž na scéně nebo na ulici, zažívá právě boom. Dalo by se to považovat za reakci na neutěšený stav politického a veřejného jazykového vyjadřování. Vaše výstava *Poezie a Performance. Východoevropská perspektiva* se velkou měrou ohlíží na období reálného socialismu ve východní Evropě. Tehdy také umělci a umělkyně reagovali jazykovou nápaditostí a jazykovými vtipy na zúžené, heslovité myšlení.

Tomáš Glanc: Ano, v situacích, kdy se veřejný a politický jazyk stává předmětem ideologicky motivované manipulace a cynické instrumentalizace, slouží básnictví, tento „jazyk se zaměřením na sebe sama“, mimo jiné i jako prostředek a objekt radikální reflexe a kritiky. Proto jistě není náhoda, že právě umělci z východoevropských autokracií tak nápaditě experimentovali s jazykem.

Sabine Hänsngen: Básnické performance se zaměřují nejen na materiální a mediální stránku jazyka, jako je tomu v případě konkrétní nebo vizuální poezie, nýbrž i na aspekt situativní. Tímto způsobem bylo možné umělecky rozehrát nej-různější možnosti jazykového vyjadřování. Nešlo tedy jen o reflexi, nýbrž zároveň i o možnost alternativního pojetí jazykového počínání a užívání jazyka v autoritativních společnostech.

Sylvia Sasse: Lze ve východní Evropě vyzorovat nějakou zvláštní vazbu mezi poezií a performancí?

Sabine Hänsngen: Ano, na to chceme našim titulem upozornit. Na ta tři P – poezie, performance a perspektiva vážeme badatelskou tezi, která tvrdí, že zatímco v západní Evropě a v Severní Americe může být performance chápána jako reakce na pozdně kapitalistickou kulturu konzumerismu a hypertrofii materiálních hodnot, ve východoevropských kulturách šlo především o vypořádání se s politicko-ideologickou kulturou coby kulturou textů, manifestů, instrukcí a hesel.

Sylvia Sasse: Heslo a transparent jako umělecké žánry se na výstavě objevují několikrát. Nejsou to ale běžná hesla, nýbrž hesla radikálně poetická, filozofická, meditativní nebo dadaistická.

Sabine Hänsngen: S poetickými hesly pracovali nezávisle na sobě umělci v Polsku, v Sovětském svazu, v Jugoslávii i v Československu. Polská umělkyně Ewa Partum užívala písmena z bílého kartonu, která se prodávala k výrobě hesel na pracovištích a jiných veřejných místech. Rozhazovala je pak v akcích Aktivní poezie v městském prostředí nebo v přírodě, a tím je osvobozovala od jejich původního určení.

Jiný příklad představuje ruská skupina Kolektivní činy. 26. ledna 1977 vyvěsili její členové první transparent s heslem, ale ne na ulici, nýbrž v lese. Bylo na něm napsáno: NA NIC SI NESTĚŽUJI A VŠECHNO SE MI LÍBÍ, AČKOLIV JSEM TU NIKDY NEBYL A NIC O TĚCHTO MÍSTECH NEVÍM. Tyto transparenty s hesly v tomto případě ztrácejí sociální nebo politickou funkci, a to svým umístěním mimo předpokládaný čas a prostor, a kromě toho také lyrickým textem ve stylu zenových koánů. Tímto způsobem se vyjevuje významová prázdnota formálního jazyka politiky, který tu přechází do buddhismem inspirované estetiky prázdnoty.

Sylvia Sasse: Skutečnost, že skupina Kolektivní činy vyvěsila svůj transparent v lese, souvisí také s tím, že performance, akce a happeningy ve východní Evropě – trochu jinak tomu bylo v Polsku nebo v Jugoslávii – naháněly státu strach. Byly

moc západní, vztahovaly se k avantgardám a byly nepředvídatelné. Za těchto podmínek nebylo právě snadné propojovat poezii s performancí.

Sabine Hänsngen: Téměř všude se básnické performance mohly odehrávat jen v soukromých prostorách: v bytech, ateliérech a v přírodě, která tolik nepodléhala kontrole. Performance ve veřejném prostoru vyvolávaly obavu, že by mohly konkurovat ritualizovaným komunikačním formám politické každodennosti nebo že by tyto rituály mohly zesměšňovat. Přinejmenším tomu tak bylo v Sovětském svazu nebo v NDR, oproti tomu v Polsku nebo v Jugoslávii bylo možné intervenovat i do veřejného prostoru.

Tomáš Glanc: Například poetické happeningy polské formace Oranžová alternativa propojovaly jazykový vtip s parodií ideologizovaných veřejných oslav. V roce 1987 demonstrovali členové skupiny uprostřed Vratislavi, každý měl na sobě jedno velké písmeno. Dohromady tvořila nápis PRECZ Z (U)PAŁAMI – absurdní imperativ, který v překladu znamená „pryč s vedry“. Stačilo ale, aby jediné písmeno – U – zmizelo ze zorného pole a kolektivního transparentu, a z veder se staly (policejní) pendrekry a z dadaistického požadavku politický statement, formulovaný v reakci na policejní násilí během stanného práva vyhlášeného po zákazu odborového hnutí Solidarita.

Sylvia Sasse: Umělci museli nejenom hledat prostory pro své akce, ale také převzít funkce, které normálně plní literární nebo umělecký provoz. Byly básnické performance také alternativním způsobem publikační praxe a záznamu uměleckého díla?

Sabine Hänsngen: Když jsem počátkem 80. let přijela ze západního Německa do Moskvy studovat, fascinovaly mě tam právě formy umělecké samoorganizace v subkulturních prostředích. Rozvíjely se totiž nejen mimo státní kulturu reálného socialismu, ale také mimo tržní mechanismus. Knihy se vydávaly v samizdatu, básně se přednášely nepočtenému publiku, které sestávalo z přátel – a to byli zase básníci a básničky, umělci a umělkyně, teoretici atd. Vznikla tak intimní veřejnost, pro kterou byla příznačná participace, ne konzum. Některé tyto akce jsem zaznamenávala na videokameru, kterou jsem s sebou propašovala. Vzhledem k rostoucí komercializaci umění v globálním měřítku mohou tyto formy samoorganizace i dnes sloužit jako podnět při hledání alternativních možností kulturní komunikace a kooperace.

Tomáš Glanc: Zajímavé byly případy, kdy v prostředí autoritativně řízené kulturní politiky vznikaly ostrovy, které nebyly čistě soukromými aktivitami ani nepodléhaly jednoznačně státní kontrole. Tyto meziprostory hrály značnou roli hlavně v Jugoslávii, kde se například ustavilo v Bělehradě takzvané Studentské kulturní centrum, které se po roce 1968 stalo mezinárodně proslulou dílnou a jevištěm experimentální a neoavantgardní estetiky. Mimo jiné se zde provozovaly i různé inovativní a provokativní formy „aktivní poezie“ bez jakékoliv vnitřní nebo vnější cenzury.

Jiný příklad představuje esteticky, ale také politicky velmi radikální program československého státního rozhlasu z roku 1969. Nahrávky tohoto *Semestru experimentální tvorby* pro naši výstavu doslova z nebytí zachránil a fundovaně

popsal Pavel Novotný. Tyto fónické experimenty z pomezí mezi poezií a hudbou podřývaly samotné základy jazyka jako znakového systému a zároveň šířily státními mediálními kanály nápaditě, vtipně a radikální zvukové kompozice. Jako *spiritus agens* tohoto programu vystupoval mezi národně proslulý fónický básník Ladislav Novák. Václav Havel pro liberecký *Semestr* připravil různě mrazivou audiokompozici sestavenou z útržků nahrávek mapujících československé dějiny 20. století. Fragmenty významných politických projevů přitom kombinoval s hospodskými a fyziologickými zvuky a šумы včetně nonverbálních ruchů a stylizovaných jazykových defektů a elips. Tak dějiny konfrontoval s různými verzemi jejich vlastních okrajů a odpadků.

Sylvia Sasse: Ruský filozof Michail Bachtin jednou řekl, že literatura není prosté použití jazyka, nýbrž jeho umělecké poznání. Zdá se mi, že tento jeho názor je obzvlášť trefný vzhledem k situativní poezii, protože ta je zaměřena na všechny dimenze jazyka a jeho realizace: na tělo, které artikuluje, na média, která jej šíří, a na prostory, v nichž se uskutečňuje.

Sabine Hänsngen: Určitě. Na rozdíl od individuálního čtení potichu se performativně inscenovaný text předkládá recipientovi ve specifických situativních souvislostech. Do středu pozornosti se tak dostávají také mimika, gesta, barvy zvuku, intenzita a rytmus hlasu. Na naší výstavě o tom názorně svědčí třeba práce Katalin Ladik. Ve své performanci *UFO Party* (1970) používá hlas nejen jako prostředek vyjádření smyslu, nýbrž hlas se osamostatňuje a účinkuje i proti smyslu textu. V rozvolnění významů slov se poezie Katalin Ladik stává čistě zvukovým básnictvím. Ve vývoji směrem k abstraktně akustickému projevu hrála v případě této autorky důležitou roli maďarština, jazyk menšiny ve Vojvodině v bývalé Jugoslávii, odkud Ladik pochází.

Sylvia Sasse: Vystavujete také aktuální díla, například básnické performance Romana Osminkina, Babiho Badalova, Slobodana Tišmy nebo Pussy Riot. Když členové Pussy Riot vtrhli při finále mistrovství světa ve fotbale do zápasu Chorvatska proti Francii v policejních uniformách, věděl málokdo, že tím odkazovali ke kultovnímu básníkovi ruského conceptualismu Dmitriji Prigovovi a k jeho cyklu *Milicionář*. Na výstavě je vidět jak Prigovův *Milicionář*, tak i manifest akce Pussy Riot. Proč je Prigov tak důležitý pro současný básnický aktivismus?

Sabine Hänsngen: Básník jako milicionář – Dmitrij Alexandrovič Prigov figuruje v této roli na záznamu ve svém sídlištním bytě v Beljajevu na okraji Moskvy. Jeho patrně nejznámější cyklus veršů ze 70. let inscenuje zdvojenou kultovní postavu básníka a milicionáře, který zprostředkuje mezi nebem a zemí a vystupuje jako reprezentant vyššího, „sakrálního“ řádu. Videozáznam to podtrhuje: frontální detailní záběr a osvětlení propůjčují básníkovi-milicionáři s typickou čepicí na hlavě podobnost s ikonou.

Tato sebestylizace je dodnes provokativní a zneklidňující – básník z undergroundu na sebe bere podobu strážce státního pořádku, byť v ironickém gestu. Prigov dekonstruuje hlas moci, šířený oficiálními médii – taková dekonstrukce je i pro následující generace stále velmi aktuální.

WENN BUCHSTABEN IHRE MUSKELN ZEIGEN

Tomáš Glanc: Aktuální pozice na naší výstavě doplňují a znovu po svém promýšlejí jak moc jazyka a jazyk moci, tak i jejich rafinovaná pojetí v dílech někdejšího undergroundu. Například básník a performer Roman Osminkin pojal v březnu 2018, v den inscenovaných prezidentských voleb v Rusku, výraz „odevzdat hlas“ doslova, aniž by přitom užíval slov. Pokusil se dostat svůj hlas z krku, z těla, aby mohl splnit svoji občanskou povinnost. Ale tělo se vzpírá, navzdory četným pokusům básník nemůže svůj hlas uchopit a dostat ven, odevzdat. I Osminkin je mimořádně Prigovovým věrným stoupencem a sám to zdůrazňuje.

Sylvia Sasse: Na výstavě prezentujete víc než 150 děl od více než 50 umělců z asi 10 zemí. Ale vystavovat poezii není tak snadné. Jak tento problém řešíte?

Tomáš Glanc: Pokaždé trochu jinak. Například pro curyšskou Shedhalle navrhli architekti ze studia RCNKS, s nimiž spolupracujeme i na liberecké výstavě, papírové struktury související s povahou a procesem psaní. Prostor bývalé tovární haly, kde se výstava konala, členilo sedm částečně průsvitných krychlových altánů, které jsou zároveň white cubes – výstavami ve výstavě. Tyto papírové kostky byly médii a metaforou poezie. Uvnitř mohl divák v klidu vnímat zvuk i obraz audiovizuálních záznamů

básnických performancí. Střed výstavy zůstal záměrně prázdný, odtud se divák mohl rozhlédnout a doléhaly k němu ze všech stran útržky z takzvaných zvukových sprch, směrových reproduktorů, které architekti speciálně pro výstavu navrhli a vyrobili. Na výstavě je k vidění poezie na stěnách, tělech i tkaninách, ve veřejném prostranství i ve vodě. Napsaná inkoustem, barvou, lidskou krví nebo jen hlasem. Každá edice výstavy je odlišná. Jde o work in progress, při kterém postupně rozšiřujeme obzory našich znalostí a spolupracujeme přitom s odborníky a s odborníky z mnoha zemí, jde mimo jiné také o podnětný týmový výzkum.

Sylvia Sasse: Dá se říct, že vystavování je pro vás výzkumem jinými prostředky?

Sabine Hänsgen: Ano, jde nám taky o upozornění na kulturní poklady, autory a pozice, které jsme často sami až teprve během našich rešerší objevili. Naší výstavou chceme přispět ke zpochybnění kánonu, který se zaměřuje především na západoevropská a severoamerická díla a teorie. Polský teoretik Piotr Piotrowski stavěl proti západně orientovanému, vertikálnímu modelu dějin umění horizontální, polyfonní a dynamické paradigma kritické uměnovědné analýzy. V jeho duchu zaměřujeme pozornost na nejrůznější méně známé pozice a hlasy – jako přípravu možných revizí dějin performance jako uměleckého druhu.

POHLED DO VÝSTAVY V OBLASTNÍ GALERII LIBEREC /
AUSSTELLUNGSANSICHT REGIONALE GALERIE LIBEREC
FOTO: ZDENĚK DAM

Sylvia Sasse im Gespräch mit Tomáš Glanc und Sabine Hänsgen, den Kuratoren der Ausstellung *Poetry & Performance. The Eastern European Perspective*

Wörter können handeln, indem sie ihren Sinn hinterfragen und unsere Sinne anregen. Banal? Raffiniert!

Subversiver Witz entsteht oft aus Notsituationen. Wer nicht öffentlich sagen darf, was er denkt, erfindet Geheimsprachen, spielt mit Andeutungen, parodiert das Erlaubte, verstümmelt es zu blossen Lauten oder plakatiert es an weltfremden Orten. In Staaten, die Wortäußerungen einer strengen Kontrolle – sprich Zensur – unterziehen, unterwandern Dichterinnen und Denker den offiziellen Diskurs, indem sie ihn auf fantasievolle Weise torpedieren. Insbesondere in den Ländern hinter dem Eisernen Vorhang wurde Poesie zu einem Experimentierfeld für Kritik, aber auch zum Rückzugsort jenseits von Ideologie und Sprachpolitik.

Eine Auswahl dieser Experimente führt die Ausstellung *Poetry & Performance. The Eastern European Perspective* vor. Sie wurde erstmals an der Wende 2017/2018 in Žilina im Ausstellungsraum der Neuen Synagoge präsentiert, gefolgt von weiteren, unter Berücksichtigung der konkreten Orte und lokalen künstlerischen Kontexte jeweils neu konzipierten „Editionen“ in Belgrad, Zürich, Dresden, Wrocław und jetzt in Liberec.

Über die Hintergründe und über die Zusammenhänge, in denen die gezeigten Werke entstanden, unterhält sich Sylvia Sasse, Professorin für slawistische Literaturwissenschaft an der Universität Zürich, mit den Ausstellungskuratoren Sabine Hänsgen und Tomáš Glanc.

Sylvia Sasse: Dichtung, die nicht nur zwischen zwei Buchdeckeln, sondern auf der Bühne oder auf der Strasse stattfindet, erlebt gerade einen Boom. Man könnte das als eine Reaktion auf die Verarmung des politischen und öffentlichen Sprechens lesen. Eure Ausstellung *Poetry & Performance. The Eastern European Perspective*, die gerade in der Zürcher Shedhalle zu sehen ist, blickt zurück auf die Zeit des Realsozialismus in Osteuropa. Auch damals reagierten Künstler und Künstlerinnen mit Sprachlust und Sprachwitz auf die Verengung des Denkens in Parolen.

Tomáš Glanc: Wenn die öffentliche und politische Sprache verarmt oder zynisch instrumentalisiert wird, wird Dichtung, diese „auf sich selbst eingestellte Sprache“, zu einem Mittel von Reflexion

und Kritik. Es ist deshalb sicherlich kein Zufall, dass gerade Künstler in den Autokratien Osteuropas so viel mit Sprache experimentiert haben.

Sabine Hänsgen: Mit der poetischen Performance wurde nicht nur – wie in der konkreten oder der visuellen Poesie – die materielle und mediale Seite von Sprache gezeigt, sondern auch ihre situative. So konnten ganz unterschiedliche Möglichkeiten sprachlicher Äußerung künstlerisch durchgespielt werden. Es ging also nicht nur um Reflexion, sondern auch um die Entwicklung von alternativen Handlungs- und Sprechoptionen in autoritären Gesellschaften.

Sylvia Sasse: Ist demnach in Osteuropa zwischen Poesie und Performance eine besondere Beziehung zu erkennen?

Sabine Hänsgen: Ja, darauf wollen wir mit dem Titel aufmerksam machen. Mit dem dreifachen P aus „Poetry & Performance“ sowie „Perspective“ verbinden wir auch eine Forschungsthese, die kurz gefasst etwa so lautet: Während die Performance in Westeuropa und Nordamerika als Reaktion auf die spätkapitalistische Warenkultur mit einem Überfluss an materiellen Dingen verstanden werden kann, bedeutet die Performance in den osteuropäischen Kulturen vor allem eine Auseinandersetzung mit der politisch-ideologischen Kultur als einer Kultur der Texte, Manifeste, Instruktionen und Losungen.

Sylvia Sasse: Der Losung als künstlerischem Genre begegnet man in der Ausstellung mehrfach. Das sind keine herkömmlichen Losungen, sondern radikal poetische, philosophische, meditative oder dadaistische Losungen.

Sabine Hänsgen: Ja, mit poetischen Losungen haben Künstlerinnen etwa in Polen, der Sowjetunion oder in Jugoslawien unabhängig voneinander gearbeitet. Die polnische Künstlerin Ewa Partum benutzte Buchstaben aus weissem Karton, die in den Geschäften verkauft wurden, um daraus Losungen zur Dekoration von Arbeitsstätten oder kommunalen Wohnungseinrichtungen zusammenzustellen. Sie verstreute diese Buchstaben in städtischen Räumen und in der Natur nach dem Zufallsprinzip und befreite sie so von ihrer ursprünglichen Bedeutung. Sie nennt diese Arbeiten Aktive Poesie.

Oder die Gruppe Kollektive Aktionen aus Russland: Am 26. Januar 1977 wurde von der Gruppe ein erstes Losungstransparent aufgehängt, aber nicht auf der Strasse, sondern im Wald. Das Transparent trug die Aufschrift: ICH BEKLAGTE MICH ÜBER NICHTS UND MIR

GEFÄLLT ALLES, UNGEACHTET DESSEN, DASS ICH NOCH NIE HIER WAR UND NICHTS ÜBER DIESE GEGEND WEISS. Die Losungstransparente sind hier sozial und ideologisch funktionslos, zum einen durch ihre räumliche und zeitliche Deplatzierung und zum anderen durch die Beschriftung mit lyrischen Texten in der Art sentenzenhafter Kōan-Sprüche. Auf diese Weise wird die Bedeutungsleere der politischen Formelsprache offengelegt und in einer zenbuddhistisch inspirierten Ästhetik der Leere transzendiert.

Sylvia Sasse: Dass die Kollektiven Aktionen ihre Losungen in den Wald gehängt haben, hat auch damit zu tun, dass Performances, Aktionen oder Happenings in Osteuropa – mit Ausnahme von Jugoslawien oder Polen – dem Staat Angst machten. Sie waren zu westlich, nahmen zu sehr Bezug auf die Avantgarde und waren zu unvorhersehbar. Unter diesen Voraussetzungen war es nicht gerade einfach, Poesie mit Performance zu verbinden.

Sabine Hänsgen: Fast überall konnte die poetische Performance nur in privaten Räumen realisiert werden: in Wohnungen, Ateliers und in der weniger unter Kontrolle stehenden Natur. Möglicherweise wurde bei Performances im öffentlichen Raum auch eine Konkurrenz zu den ritualisierten Kommunikationsformen im politischen Alltag befürchtet oder gar ein Verlachen dieser Rituale. Zumindest war das in der Sowjetunion oder in der DDR der Fall. In Jugoslawien oder Polen war es hingegen möglich, in den öffentlichen Raum zu intervenieren.

Tomáš Glanc: Die poetischen Happenings der Gruppe Orange Alternative in Polen basierten oft auf Sprachspielen oder auf Parodien von öffentlichen Feiertagen. 1987 demonstrierten sie in Wrocław mit der Losung PRECZ Z (U)PAŁAMI, auf Deutsch „Weg mit der Hitze“ – einem völlig absurden Imperativ. Nimmt man aber einen Buchstaben weg, dann wird aus „Upały“ (Hitze) das Wort „Pały“ (Schlagstöcke), und die Aktion heisst: „Weg mit den Schlagstöcken“. Es handelte sich um eine Reaktion auf die Polizeigewalt während des Kriegszustandes nach dem Verbot der Solidarność.

Sylvia Sasse: Die Künstler mussten sich nicht nur Räume für ihre Aktionen suchen, sondern auch jene Funktionen übernehmen, die sonst der Literatur- oder Kunstbetrieb innehat. War die poetische Performance auch eine alternative Publikationsform und Aufzeichnungspraxis?

Sabine Hänsgen: Als ich Anfang der 1980er-Jahre aus Westdeutschland nach Moskau kam, um dort zu studieren, faszinierten mich gerade diese Formen der künstlerischen Selbstorganisation im subkulturellen Milieu. Sie entwickelten sich eben nicht nur jenseits der realsozialistischen Staatskultur, sondern auch jenseits des Marktes. Bücher wurden im Selbstverlag herausgegeben und Gedichte vor einem kleinen Publikum präsentiert, das aus Freunden, also wiederum Dichterinnen, Künstlerinnen, Theoretikern bestand. Auf diese Weise bildete sich eine intime Öffentlichkeit heraus, die durch Partizipation statt Konsum gekennzeichnet war. Ich selbst habe einige dieser Aktionen mit meiner in die Sowjetunion geschmuggelten Videokamera

festgehalten. Angesichts einer immer umfassender werdenden Kommerzialisierung der Kunst im globalen Massstab können diese Formen der Selbstorganisation auf der Suche nach alternativen Kommunikations- und Kooperationsformen auch heute noch als Anregung dienen.

Tomáš Glanc: Manchmal sind in der gelenkten Kulturpolitik auch Inseln entstanden, die weder privat noch staatlich waren. Diese Zwischenräume spielen besonders in Jugoslawien eine grosse Rolle, zum Beispiel im Studentischen Kulturzentrum in Belgrad, das nach 1968 zu einem international bekannten Schauplatz für experimentelle und neoavantgardistische Ästhetik avancierte. Hier wurde auch „aktive Poesie“ ohne innere oder äussere Zensur betrieben.

Ein anderes Beispiel war ein ästhetisch, aber auch politisch äusserst radikales Programm im tschechoslowakischen staatlichen Rundfunk im Jahr 1969. Das kleine „periphere“ Studio Liberec konnte regelmässig ein *Semester des experimentellen Schaffens* senden. Das waren phonische Experimente an der Grenze zwischen Poesie und Musik, die die Sprache ernsthaft hinterfragt und gleichzeitig witzige, scharfsinnige Experimente durch staatliche massenmediale Kanäle verbreitet haben. Der berühmte „Sound-Poet“ Ladislav Novák war der spiritus agens dieser Aktivität.

Und der junge Václav Havel verfasste dort 1969 in einer Audiokomposition, die nur aus Sprachfragmenten bestand, den Director's Cut der tschechoslowakischen Geschichte des 20. Jahrhunderts. Er verwendete dafür historische Reden und auch blosse Sprachgeräusche, nonverbale Defekte der Sprache. So konfrontierte er die Geschichte mit ihrem eigenen – sprachlichen – Abfall.

Sylvia Sasse: Der russische Philosoph Michail Bachtin hat einmal gesagt, dass Literatur nicht einfach die Verwendung von Sprache sei, sondern die künstlerische Erkenntnis von Sprache. Das gilt, scheint mir, in besonderem Masse für situative Poesie, weil sie auf alle Dimensionen der Sprache und des Sprechens abzielt: auf den Körper, der sie artikuliert, auf die Medien, die sie übertragen, und auf die Räume, in denen sie erscheint.

Sabine Hänsgen: Ja, im Unterschied zum einsamen, stillen Lesen wird der Text durch die Ausführung in den situativen Zusammenhang einer Wahrnehmung durch die Zuschauer und Zuhörer gebracht. Mimik, Gestik und vor allem Klangfarbe, Intensität und Rhythmus der Stimme treten ins Zentrum der Aufmerksamkeit. In unserer Ausstellung ist dies besonders eindrucksvoll in den Arbeiten von Katalin Ladik nachzuvollziehen. In ihrer Performance *UFO Party* (1970) ist die Stimme nicht nur Medium von Sinnaussagen, sie verselbstständigt sich und agiert auch gegen den Sinn des Textes. Durch das Loslösen von den Wortbedeutungen wird Ladiks Poesie zur reinen Sound-Dichtung.

Für diese Entwicklung hin zu einer abstrakteren Klanglichkeit spielte bei Katalin Ladik interessanterweise die ungarische Sprache eine entscheidende Rolle, als eine fremde Sprache, eine Minderheitensprache in der Vojvodina, jener Region im ehemaligen Jugoslawien, in der Ladik damals lebte.

Sylvia Sasse: Ihr zeigt auch aktuelle Arbeiten, unter anderem poetische Performances von Roman Osminkin, Babi Badalov, Slobodan Tišma und Pussy Riot. Als Mitglieder von Pussy Riot beim WM-Endspiel Kroatien gegen Frankreich in Milizuniformen aufs Spielfeld liefen, wusste kaum jemand, dass sie sich dabei auf eine Kultfigur der russischen Dichtung bezogen, auf Dmitri Prigovs *Milizionär*. In der Ausstellung kann man sowohl Prigovs *Milizionär* sehen und hören als auch Pussy Riots Manifest lesen. Warum ist Prigov so wichtig für die heutigen Dichteraktivisten?

Sabine Hänsgen: Der Dichter als Milizionär – in dieser Verkörperung sehen und hören wir Dmitri Prigov bei einer Lesung in seiner Wohnung in Beljaevo, einer Schlafstadt am Rande von Moskau. In seinem wohl bekanntesten Textzyklus aus den 1970er-Jahren wird der Dichter-Milizionär als doppeldeutig inszenierte Kultfigur zum Vermittler zwischen Himmel und Erde, zum Repräsentanten einer höheren „sakralen“ Ordnung. Die Videoaufnahme setzt dies auch ins Bild: Eine Grossaufnahme in frontaler Einstellung bei besonderer Beleuchtung verleiht dem Dichtermilizionär in seiner Uniformmütze ein ikonengleiches Antlitz.

Es ist bis heute eine provozierende und irritierende Selbststilisierung, wenn der Dichter aus dem Underground in die Rolle eines staatlichen Ordnungshüters schlüpft – auch wenn dies mit einem ironischen Gestus geschieht. Ein wichtiger Impuls ist hier bei Prigov das Bestreben, die Stimme der Macht, wie sie vor allem auch durch die offiziellen Massenmedien übertragen wird, zu dekonstruieren. Eine solche Dekonstruktion ist für die nachfolgenden Generationen immer noch von grosser Aktualität.

Tomáš Glanc: Die aktuellen Positionen ergänzen und bearbeiten den raffinierten Umgang mit der Sprachmacht und mit der Sprache der Macht im Underground. Der Performance-Dichter Roman Osminkin hat im März 2018, am Tag der inszenierten Präsidentenwahlen, in Russland den Ausdruck „Stimme abgeben“ wörtlich genommen – in einer wortlosen Aktion. Er versuchte, die eigene Stimme aus dem Hals, aus dem Körper herauszuholen, um seiner Bürgerpflicht nachzukommen – die Stimme weigert sich aber, er kann sie trotz seiner Bemühungen nicht fassen, nicht

herauskriegen. Auch Osminkin ist übrigens ein treuer und expliziter Anhänger von Dmitri Prigov.

Sylvia Sasse: In der Ausstellung zeigt ihr 150 Werke von 50 Künstlern respektive Dichterinnen aus 10 verschiedenen Ländern. Es ist aber nicht so einfach, Poesie auszustellen. Wie habt ihr das Problem gelöst?

Tomáš Glanc: Jedes Mal ein bisschen anders. Für die Shedhalle haben die Architekten des Prager Studios RCNKSK, mit denen wir auch bei der Ausstellung in Liberec zusammenarbeiten, eine weisse Struktur ganz aus Papier entworfen. Sieben transparente Altane beziehungsweise White Cubes organisieren den Raum und werden zum Medium der Poesie. Geht man hinein, kann man in Ruhe Videoaufnahmen ansehen und hören. Das Zentrum der Ausstellung ist bewusst leer gelassen. Stellt man sich in diese Mitte, hört man nur Sprachfetzen aus den Sound-Duschen, die überall im Raum verteilt sind. Wir sehen aber auch Poesie an den Wänden, auf Körpern oder Stoffen, mit Tinte, Farbe oder Blut geschrieben. Die Ausstellung ist ein work in progress, bei dem wir schrittweise unser Wissen erweitern und mit Co-Kuratorinnen aus verschiedenen Ländern zusammenarbeiten.

Sylvia Sasse: Ist das Ausstellen für euch eine Art Forschung mit anderen Mitteln?

Sabine Hänsgen: Es ging uns auch darum, kulturelle Schätze zu heben, Autorinnen und Positionen überhaupt bekannt zu machen, die wir selber erst durch unsere Recherche kennengelernt haben. Mit unserer Ausstellung können wir so auch zur Infragestellung eines Kanons beitragen, der sich an westeuropäischen und nordamerikanischen Werken und Theorien ausrichtet. Der früh verstorbene polnische Kunstwissenschaftler Piotr Piotrowski hat dem westlich zentrierten, vertikalen Modell der Kunstgeschichte ein horizontales, polyphones und dynamisches Paradigma der kritischen kunsthistorischen Analyse gegenübergestellt. In seiner theoretischen Tradition möchten wir Aufmerksamkeit für eine Vielzahl wenig bekannter Positionen und Stimmen schaffen – zur Vorbereitung einer möglichen Revision der Performance-Geschichtsschreibung.

AKADEMIA RUCHU (POLSKO)

Divadelní soubor Akademia Ruchu byl založen ve Varšavě v roce 1973, jeho zakladatelem a uměleckým ředitelem byl Wojciech Krukowski († 2014). Soubor se od samotného počátku své existence proslavil jako divadlo gesta a vizuální výpovědi. Ve své tvorbě kombinuje prvky divadla, výtvarného umění a filmu se zaměřením na propojení pohybu, prostoru a (kriticky) společenských stanovisek. To vše na základě předpokladu, že umělecký radikalis-mus a společenská naléhavost díla se nemusi vzájemně vylučovat. Produkce Akademie Ruchu, které se ve veřejném prostoru konají nepřetržitě již od roku 1974 (přibližně šest set představení, happeninguů a pouličních akcí), jsou prvním příkladem systematické tvůrčí praxe v Polsku mimo oficiální institucionální rámec v neuměleckém prostoru: v ulicích, domácnos-tech a průmyslových prostorech. Přenesení prvků každodenní reality v nezměněné podobě do posvátného prostoru umění (na jeviště, do galerie) slouží k obohacení jeho antropologické vize, aniž by jakkoli ochudilo vizi estetickou. Akademia Ruchu svou produkci představila té-měř ve všech zemích Evropy, v Severní a Jižní Americe a také v Japonsku v rámci svých turné a na významných divadelních festiva-lech, např. v londýnském Institutu současného umění (ICA), na výstavách Dokumenta 8 v Kasselu, NRL Live Art v Glasgow, v mu-zeu PS1/Clocktower Gallery v New Yorku, v muzeu Ludwig Forum v Cáchách, na výstavě současného umění Los Angeles Contemporary Art Exhibition (LACE), v muzeu moderního umění v Jokohamě a muzeu současného umění Walker Art Center v Minneapolis v USA.

NIKITA ALEXEJEV (RUSKO, SSSR)

Nikita Alexejev (narozen 1953 v Moskvě) stu-doval v letech 1968–1972 na Moskevské škole výtvarných umění památky roku 1905 (obor prů-myslová grafika a reklama) a v letech 1973–1976 v Moskevském polygrafickém institutu (Katedra uměleckého a technického designu tiskěné pro-dukce). V letech 1976–1983 byl členem skupiny Kollektivnyje dějstvija (Kolektivní činy), v roce 1979 byl jedním z organizátorů Moskevského archivu nového umění (MANI), v letech 1982–1984 byl spoluzakladatelem a vedoucí osobností neformální Galerie AptArt. V letech 1985–1987 vystupoval Alexejev se skupinou Srednerusskaja vozvyšennost (Středoruská vrchovina), která hrála „simulační rock“. Je malířem, grafikem a autorem uměleckých akcí, objektů a instalací. Je také kurátorem výstav současného umění, novinářem, uměleckým kritikem a autorem četných publikací v ruském i mezinárodním tisku. Žije a pracuje v Moskvě.

GÁBOR ALTORJAY (MAĎARSKO, NĚMECKO)

Gábor Altorjay (narozen 1946 v Budapešti) je básník, akcionista a filmař. Po účasti na kolektivní básnické improvizaci v roce 1966 zorganizoval společně s Tamásem Szentjóbym první happening (*Lunch*), zakládající v Maďarsku tento nový umělecký druh. Jeho objekty a happeniny je nesou v duchu hnutí Fluxus s afinitou k politice, zejména po jeho emigraci do západního Německa v roce 1967, kde se připojil k radikálním uměleckým kruhům kolem Wolfa Vostella. Altorjay se ve své tvorbě inten-zivně zabýval kritikou roku 1968 prostřednictvím konceptů a na událostech založených objektů konfrontujících pojmy a ideologie „Východu“ a „Západu“.

PAVEL ARSENĚV (RUSKO)

Pavel Arseněv (narozen 1986 v Leningradu) je umělec, básník, teoretik a zakládající člen Laboratoře poetického akcionismu. Jako umělec pracuje s grafickými aspekty a ma-terializací (poetického) textu. Zúčastnil se několika mezinárodních výstav a projektů, jako např. Manifesta 10 (Sankt-Petěrburg), Büro für kulturelle Übersetzungen (Lipsko), Neposlušné objekty (Victoria and Albert Museum), 3. moske- vské mezinárodní bienále mladého umění a fes-tivalu současného umění Subvisjon (Hamburk). Arseněv vydal několik básnických sbírek a jeho dílo bylo přeloženo do angličtiny, italštiny, dánštiny, holandštiny, bulharštiny, polštiny a slovinštiny. Je šéfredaktorem literárněkritického časopisu [Translit] a nositelem literární Ceny Andreje Bělého (2012).

DAMIR AVDIČ (BOSNA A HERCEGOVINA, SLOVINSKO, JUGOSLÁVIE)

Damir Avdič Graha (narozen 1964 v Tuzle, Bosna a Hercegovina) je básník, spisovatel, hudebník a skladatel filmové hudby. Avdič založil hardcore punkovou kapelu Rupa u zidu (Dira ve zdi), se kterou nahrál pět alb. Vystupuje také sólově s elektrickou kytarou a zpěvem. Jako spisova-teli mu dosud vyšly tři romány: *Na krvi Čuprija* (Most přes krvavou řeku) v roce 2005, *Enter džehenem* (Vstup do pekla) v roce 2009 a *Tiket za revoluciju* (Listek na revoluci). Složil hudbu k punkrockové pohádce Branka Šimiće *Ein Kind unserer Zeit* (Dítě naší doby) a také v ní sám hrál. Avdič je považován za bezprostředního komentá-tora a společenského kritika, který si vyzňuje učty s jugoslávskou minulostí a utkává se s post jugoslávskou přítomností. Bezprostřednost jeho písní a vystoupení v neposlední řadě vychází z použití hovorového jazyka. Žije v Lublani.

BABI BADALOV (ÁZERBAJDŽÁN, FRANCIE)

Babi Badalov (narozen 1959 v Leriku, Ázerbájdžán) je představitel zvukové poezie a výtvarník. Pro Badalovovu tvorbu je charak-teristické neustálé zkoumání hranic jazyka. Zajímá ho zejména, jak může jazyk izolovat jedince, není-li sdíleným kódem. Umělec se tak dotýká současných geopolitických témat, která odrážejí jeho osobní zkušenosti. V roce 2007 Badalovovy audiovizuální projekty na několika výstavách představil umělecký kritik a kurátor Viktor Miziano. Badalov od té doby vystavoval na mnoha mezinárodních výstavách a v celé řadě institucí, mezi něž patří Manifesta 8, Palais de Tokio, Uralské bienále a Muzeum současného umění v Antverpách. Žije v Paříži.

BOSCH+BOSCH (SRBSKO, JUGOSLÁVIE)

Bosch+Bosch byla umělecká skupina, kterou založili v roce 1969 v Subotici ve Vojvodině Slavko Matković, Balint Szombathy a László Szalma. Mezi dalšími členy byli Katalin Ladik, Lásló Kerekes, Attila Csernik a Ante Vukov. Jejich tvorba se pohybovala mimo jiné ve sféře intervencí ve veřejném prostoru, land artu, arte povera, smíšených médií, projektového umění, konkrétní poezie, konceptuálního umění, vizuální sémiotiky, nového komiksového umění a mail artu. Vedle své umělecké tvorby jsou Szombathy a Matković také autory teoretických a kritických děl. Jejich dílo lze definovat jako novou umělec-kou praxi (nova umjetnička praksa) nebo sémiou-mění. Jejich výzkum se soustředí na hybridní umělecké oblasti a jednotliví členové skupiny ve své tvorbě záměrně zaujímali různá stanoviska. Kerekes prováděl intervence ve veřejném pro-storu, Szalma uskutečňoval neodadaistické intervencionistické projekty, Csernik pracoval v oblasti vizuální a behaviorální poezie, Ladik vystupovala v nejrůznějších typech performeranci od fónické poezie přes básnické performance až po feministicky zaměřené akce a Vukov se zaměřoval na konceptuální tvorbu.

BU-BA-BU (UKRAJINA, SSSR)

Skupina tvořící v žánru literární performance, kterou založili ve Lvově v roce 1985 tři ukrajinští spisovatelé Jurij Andruchovyč, Viktor Neborak a Oleksandr Irvanec. Období nejaktivnější činnosti skupiny Bu-Ba-Bu připadlo na období 1987–1991. Tři slabiky v názvu skupiny zname-nají „burleska, balagan a bufonáda“. Nápad založit skupinu se zrodil ze záměru prezentovat karnevalové ztvárnění události a situací. První veřejný večer Bu-Ba-Bu se konal koncem roku 1987 v Kyjevě. Apoteózou Bu-Ba-Bu se v roce 1992 stal festival Vyvich-92 (festival alternativní kultury a netradičních žánrů umění pro mládež ve Lvově): zlatým hřebem festivalu byla čtyři představení básnické opery *Chrysler Imperial* (režie S. Proskurnia). V roce 1995 vyšla tiskem první společná kniha bubabistů *Bu-Ba-Bu. T.v.o.[...]ry* v nakladatelství Kamenjar. Existenci skupiny Bu-Ba-Bu v roce 1996 fakticky završil tištěný projekt Chrysler Imperial (v časopise Čtvrtek-6).

KOLEKTIVNÍ ČINY / KOLLEKTIVNYJE DĚJSTVIJA (RUSKO, SSSR)

Skupina Kolektivní činy vznikla v roce 1976. Založili ji Andrej Monastyrskij, Nikita Alexejev, Georgij Kizevalter a Nikolaj Panitkov. Pozdějšími členy byli Jelena Jelagina, Igor Makarevič, Sergej

Romaško a Sabine Hänsgen. Na jejich akcích se podílelo mnoho známých umělců a spiso-vatelů z okruhu moskevského konceptualismu. Ty byly organizovány jako *výlety za město*, při kterých se pole čerstvě zapadané sněhem často proměnilo v jeviště minimalistických perfor-mancí, tematizujících vzory vnímání a abstraktní kategorie: přítomnost/absenci, objevení/zmizení, zvuk/ticho, rytmické sekvence, intervaly, pauzy. V pozdější fázi vývoje začala skupina svoji tvorbu dokumentovat. Tyto kompiláty kombinují širokou škálu materiálů, jako jsou popisné texty, vyprá-vění účastníků, teoretické komentáře, diskuse, fotografie, kresby a grafická znázornění, které samy o sobě představují deskriptivní, narativní a interpretační umělecká díla.

ATTILA CSERNIK (SRBSKO, JUGOSLÁVIE)

Attila Csernik (narozen 1941, Bačka Topola, Srbsko) je výtvarný umělec, performer a básník. Většina jeho tvorby se zaměřuje na typografii, text a jejich vztah k obrazu a tělu. Jako člen skupiny Bosch+Bosch (Slavko Matković, Bálint Szombathy, Katalin Ladik, László Szalma a další) se podílel na radikálních neoavantgardních aktivitách ve Vojvodině sedmdesátých let, jejichž cílem bylo rozšířit oblast umění o šokovou estetiku a povýšit všední život na umění překračující hranice umírněného modernismu zkonstatěého kulturního prostředí socialistické Jugoslávie.

NUŠA A SREČO DRAGAN (SLOVINSKO, JUGOSLÁVIE)

Nuša Dragan (narozena 1943 v Jesenici, zemřela 2011) a její partner Srečo Dragan (narozen 1944, Spodnji Hrastnik) jsou významnými zástupci slo-vinské neoavantgardy. Nuša Dragan vystudovala pedagogiku a sociologii na Univerzitě v Lublani. Srečo Dragan vystudoval obor malířství na Akademii výtvarných umění v Lublani a v roce 1971 absolvoval kurz nových médií v Londýně. V letech 1967 až 1988 spolupracovali Nuša a Srečo Dragan na poli umění jako pár. V roce 1969 natočili první videoart v bývalé Jugoslávii, *Bílé mléko bílých prsou*. Od roku 1968 do roku 1969 se podíleli na tvorbě skupiny OHO. Jejich raná tvorba vznikala v kontextu „reismu“, arte povera, konceptualismu, kontextualizace jazyka, instalace a využití nových filmových a videotech-nologií. Od roku 1988 tvoří samostatně.

LUBOMÍR ĎURČEK (SLOVENSKO, ČESKOSLOVENSKO)

Lubomír Ďurček (narozen 1948 v Bratislavě) je konceptuální umělec, performer, dokumentarista a autor experimentálních textů, knih a filmů. Studoval malířství na Vysoké škole výtvarných umění v Bratislavě a většinu svého života působil jako středoškolský pedagog. V roce 1977 spolu-organizoval předělovou výstavu fotografií českých a slovenských akčně a konceptuálně zamě-řených umělců pojmenovanou Fotožánamy. Koncem 70. let spolupracoval s Divadlem Labyrint a Dočasnou společností intenzivního prožívání kolem Jána Budaje (Dočasná spoloč-nosť intenzívneho prežívania). Ďurček se podílel na undergroundové činnosti umělců působících v oblasti performance, spolupracoval s amatér-skými umělci a organizoval setkání. Jeho první samostatná výstava se konala až po roce 1989.

EXTERRA XX (NĚMECKO, NDR)

Skupina Exterra XX byla založena v Erfurtu v roce 1984 jako první umělecké sdružení žen v NDR. Skupina za pomoci výrazových prostřed-ků, jako jsou performance, poezie, foto session, filmové záznamy, módní přehlídky a mnoho dalších aktivit, testovala hranice uměleckých žánrů. Pro umělkyně bylo důležité vytvořit pro-stor, který by umožnil svobodu jednání a realizaci subjektivních forem uměleckého projevu. To bylo chápáno jako vysvobození nejen z monotónní vizuální reality NDR, ale také z genderové deter-minovaných rolí diktovaných platnými normami. Většího uznání se umělkyním dostalo až po roce 1988, především díky vystoupením a jevištním představením s expresivními kostýmy. V roce 1990 některé členky skupiny – Verena Kyselka, Gabriele Stötzer, Monika Andres, Tely Büchner, Gabriele Göbel, Ina Heiner, Angelika Hummel a Birgit Quehl – založily Kunsthaus Erfurt.

ELSE GABRIEL (NĚMECKO, NDR)

Else Gabriel (narozena 1962, Halberstadt, NDR) je umělkyně, která ve své tvorbě pracuje

s instalacemi a videem. Studovala chrámo-vou hudbu a od roku 1982 scénografií na Drážďanské akademii výtvarných umění. Ještě jako studentka založila uměleckou skupi-nu Autoperforationsartisten (s Michaelem Brendelem, Rainerem Görsem a Via Lewandowským). V roce 1987 absolvovala obor skupinová performance a jako první ve východ-ním Německu v tomto oboru získala diplom. Těsně před zánikem Německé demokratické republiky emigrovala Else Gabriel do západního Německa a věnovala se pak jak vlastní tvorbě, tak tvorbě v rámci uměleckého dua „(e.) Twin Gabriel“ (s Ulfem Wredem). V současné době pů-sobí jako profesorka na umělecké vysoké škole ve Weissensee, kde přednáší umění a sochař-ství. Jediný film, který Else Gabriel natočila ve východním Německu, je *Vznešená láska*.

DOROTA GAWEĎA, EGLÉ KULBOKAITĚ (YOUNG GIRL READING GROUP) (POLSKO, LITVA, SVÝCARSKO)

Dorota Gawęda (narozena 1986) a Eglé Kulbokaitė (narozena 1987), umělecké duo půso-bící v Basileji ve Švýcarsku. Gawęda a Kulbokaitė využívají ve své tvorbě širokou škálu různých prostředků od performanci a instalací přes foto-grafické prostředky až po vůně, sochařské pos-tupy a video. Obě absolvovaly Royal College of Art (Královskou vysokou školu umění) v Londýně (2012) a jsou zakladatelkami dlouhodobých séri-ových projektů Agatha Valkyrie Ice (2014–2017) a Young Girl Reading Group (od roku 2013). Umělkyně se představily na mnoha meziná-rodních výstavách, svoji tvorbu prezentovaly v galeriích Fri Art/Kunsthalle Fribourg; FUTURA, Praha; Lafayette Anticipations, Paříž; Lucas Hirsch Gallery, Düsseldorf; HKW, Berlin; Spazio Maiocchi, Milán; ANTI – 6. aténské bienále; Cell Project Space, Londýn; Palais de Tokyo, Paříž; Amanda Wilkinson Gallery, Londýn; Kunstverein Freiburg v Německu; v muzeu současného umění MMOMA, Moskva; na 13. baltském trie-nále v Centru současného umění, Vilnius; ICA, Londýn; Muzeum moderního umění, Varšava; Kunstverein für die Rheinlande und Westfalen, Düsseldorf; 9. berlínské bienále; Musée d’Art Moderne de la Ville de Paris.

RIMMA GERLOVINA (SSSR, USA)

Rimma Gerlovina (narozena 1951 v Moskvě) je konceptuální umělkyně, která ve své tvorbě pracuje s fotografiemi, textem, objekty a postupy performance. Spolu s Valerijem Gerlovinem spoluvytvářela estetiku moskevského koncep-tualismu v kontextu sovětského neoficiálního umění. V roce 1980 se Rima a Valerij Gerlovinovi vystěhovali do USA. Jejich tvorba vychází ze hry paradoxů a obsahuje velké množství skrytých fi-lozofických a mytologických významů, které hrají důležitou roli také v jejich textech. Jejich obrazy svou ikonografií často odkazují na univerzální vědění – s narázkami na křesťanskou symboliku, alchymii a numerologii. V roce 2012 jim v Rusku vyšla rozsáhlá kniha *Concepty*. Díla Rimmy Gerloviny a Valerije Gerlovina byla představena na mnoha mezinárodních výstavách a jsou za-stoupena mimo jiné ve sbírkách Guggenheimova muzea a Muzea J. Paula Gettyho. Rimma Gerlovina žije v New Jersey.

JELENA GLAZOVA (LOTYŠSKO)

Jelena Glazova je umělkyně pracující se zvukem, výtvarnice a básniřka, působí v Rize. Pracuje v in-terdisciplinárních oblastech současného umění, ve své tvorbě kombinuje obraz, poetický text, instalací a experimentální hudební jevy jako hluk/ monotónní bzučení, obvykle vytvořené z uprave-ného zpěvu. Jako vizuální a zvuková umělkyně se podílela na četných skupinových výstavách, festivalech a projektech v Lotyšsku i v zahraničí, včetně sólových vystoupení v Lotyšském muzeu fotografie (2010) a v Lotyšském centru součas-ného umění (LMC, 2011). Mezi její publikace patří básnické sbírky *Transfery* (2013, vydané a nakla-datelstvím Orbita v ruštině a lotyštině) a *Plazma* (2014, vydané nakladatelstvím Paranoia.ee v angličtině a estonštině). Poezie Jeleny Glazové byla přeložena do lotyštiny, angličtiny, finštiny, polštiny, estonštiny, litevštiny a švédštiny.

TOMISLAV GOTOVAC (CHORVATSKO, JUGOSLÁVIE)

Tomislav Gotovac (narozen 1937 v Somboru, Srbsko, zemřel 2010 v Záhřebu) byl multidiscip-linární umělec, považovaný za průkopníka umění

TOMISLAV GOTOVAC, DEGRAFFITING, 1990

performance v bývalé Jugoslávii. Studoval na Záhřebské univerzitě a Divadelní akade-mii v Bělehradu. Kinematografické obrazy se nejtěsnějším způsobem prolínají s jeho osobním životem a uměleckou tvorbou, Gotovac sám sebe považoval jak za herce, tak i za pozorovatele/diváka jediného nepřetržitého filmu.

V šedesátých letech začal Gotovac inscenovat vlastní fotografie, v nichž přistupoval ke svému tělu jako k readymade. Během tohoto dese-tiletí režíroval experimentální filmy s využitím nepřetržitého opakování obrazů jako prostřed-ku k odvíjení osobních příběhů. Gotovacovy filmy se týkají širokého kontextu: celku, který představuje jeho život, jeho dalších uměleckých děl, a obecněji také politiky a dějin jeho země, a také, nebo možná dokonce ze všeho nejvíce, filmů jiných režisérů.

BOHUMILA GRÖGEROVÁ, JOSEF HIRŠAL (ČESKÁ REPUBLIKA, ČESKOSLOVENSKO)

Josef Hiršal (narozen 1920 v Chomutickách, zemřel 2003 v Praze) byl básník a překladatel. V mládí byl přívržencem poetiky surrealismu. Za nejšťastnější a nejproduktivnější roky svého ži-vota považoval období úzké spolupráce se svou partnerkou Bohumilou Grögerovou v letech 1962 až 1970. Takzvaná „experimentální poezie“ tvůr-čiho dua Hiršal–Grögerová byla reakcí na všudy-přítomnou devalvací slova a snahou dodat jazyku novou energii a význam odhalením jeho často groteskní sémantické struktury. K Hiršalovým překladům z padesátých let patří čínské traktáty, renesanční poezie, díla španělských, anglických, francouzských a jugoslávských básníků, mezi nimiž jsou i známí autoři jako Morgenstern, Heine, Heissenbüttel, Enzensberger, Jandl a Artmann; svou překladatelskou tvorbou obsáhl období v rozmezí dvou tisíc let. Jeho vlastní dílo se odvíjelo z tradic surrealistické avantgardy až k experimentální knize *JOB-BOJ* (s Bohumilou Grögerovou, 1968) a básnické sbírce *Píseň mládí* z 80. let.

Bohumila Grögerová (narozena 1921 v Praze, zemřela 2014 v Praze) byla básniřka a překlada-telka. V 60. letech napsala společně s Josefem Hiršalem řadu experimentálních básní, zahrnu-jících širokou škálu technik, od čistě vizuálních kompozic až po filozofické hádanky. V sedmde-sátých letech se Bohumila Grögerová (mnohdy ve spolupráci s Hiršalem) zabývala žánrem experimentální rozhlasové hry. V jejím díle se ve společném prostoru setkávají literatura, hudba a výtvarné umění. Zkoumá nejen význam, ale také audiovizuální kořeny slov a potažmo myšlenek.

SKUPINA ŠESTI AUTORŮ / GRUPA ŠESTORICE AUTORA (CHORVATSKO, JUGOSLÁVIE)

Skupina šesti autorů byl umělecký soubor, který v roce 1975 v chorvatském Záhřebu založili Boris Demur, Željko Jerman, Vlado Martek, Mladen

Stilinović, Sven Stilinović a Fedor Vučemilović. Umělci začali vystavovat ve venkovních prosto-rech ve snaze obejít pasti nastražené umělec-kými institucemi a své aktivity nazývali „výstavní akce“, protože většina děl byla vytvořena na místě a v reakci na danou situaci. Jejich tvorba kladla důraz na princip tautologie jako dědictví konceptualismu a zpochybňovala tradiční posta-vení umělce i uměleckého díla v širší komunikaci s publikem. Činnost skupiny byla dokumentována v experimentálních filmech a v časopise MAJ/75 (1978–1984), který skupina svépomocí vydávala.

Durs Grünbein (NĚMECKO, NDR)
Durs Grünbein se narodil 9. října 1962 v Drážďanech. V roce 1985 se přestěhoval do východního Berlína, kde začal studovat divadelní vědu. Spolupracoval s malíři, fotografy a per-formery a podílel se na vydávání časopisů a na různých výstavních a vydavatelských projektech. V roce 1986 se setkal s Heinerem Müllerem, kte-rý ho představil Siegfriedovi Unseldovi a v roce 1988 vydalo nakladatelství Suhrkamp jeho první básnickou sbírku *Grauzone morgens* (Sedá zóna po ránu). Působí jako básník, překladatel a ese-jista v Berlíně a Římě. Po pádu železné opony procestoval celou Evropu, navštívil jihovýchodní Asii a Spojené státy. Byl hostem na katedře germanistiky na Newyorské univerzitě (NYU) a účastníkem rezidenčního uměleckého progra-mu Villa Aurora v Los Angeles. Za svou práci získal četná ocenění, jako například Cenu Petera Huchela, Cenu Georga Büchnera, Cenu za litera-turu Salcburského velikončního festivalu v roce 2000, Cenu Friedricha Nietzského v roce 2004 a Berlínskou cenu za literaturu v roce 2006, kte-rá souvisela s profesurou Heinaera Müllera. Jeho knihy byly přeloženy do mnoha jazyků.

DURS GRÜNBEIN (NĚMECKO, NDR)

Durs Grünbein se narodil 9. října 1962 v Drážďanech. V roce 1985 se přestěhoval do východního Berlína, kde začal studovat divadelní vědu. Spolupracoval s malíři, fotografy a per-formery a podílel se na vydávání časopisů a na různých výstavních a vydavatelských projektech. V roce 1986 se setkal s Heinerem Müllerem, kte-rý ho představil Siegfriedovi Unseldovi a v roce 1988 vydalo nakladatelství Suhrkamp jeho první básnickou sbírku *Grauzone morgens* (Sedá zóna po ránu). Působí jako básník, překladatel a ese-jista v Berlíně a Římě. Po pádu železné opony procestoval celou Evropu, navštívil jihovýchodní Asii a Spojené státy. Byl hostem na katedře germanistiky na Newyorské univerzitě (NYU) a účastníkem rezidenčního uměleckého progra-mu Villa Aurora v Los Angeles. Za svou práci získal četná ocenění, jako například Cenu Petera Huchela, Cenu Georga Büchnera, Cenu za litera-turu Salcburského velikončního festivalu v roce 2000, Cenu Friedricha Nietzského v roce 2004 a Berlínskou cenu za literaturu v roce 2006, kte-rá souvisela s profesurou Heinaera Müllera. Jeho knihy byly přeloženy do mnoha jazyků.

GINO HAHNEMANN (NĚMECKO, NDR)

Gino Hahnemann (narozen 1946 v Jeně, zemřel 2006 v Berlíně) byl spisovatel a filmový tvůrce. Po studiu architektury se jako samouk věnoval li-teratuře, filmu a scénickému designu. Jako umě-lec a aktér propojující různé východoněmecké subkultury se stal jednou z klíčových osobností nezávislé umělecké scény ve východním Berlíně a v celé NDR. V letech 1982 až 1986 natočil Gino Hahnemann řadu filmů kamerou Super8 a inspiroval k práci s tímto médiem i další umělce. Od jeho smrti v roce 2006 spravuje jeho literární i soukromý archiv berlínská Akademie umění.

TIBOR HAJAS (MAĎARSKO)

Tibor Hajas (narozen 1946 v Budapešti, zemřel 1980 v Szegedu) sám sebe definoval především jako básníka a tvůrce radikálních performancí využívajících lidské tělo. Jeho raný konflikt s maďarskými prosovětskými úřady v roce 1964 skončil trestem odnětí svobody; úřady si vzaly na mušku básně, která tematizuje jeho židovskou identitu. Na konci 60. let začal Hajas organizovat happeniny a používat fotografické postupy

v duchu hnutí Fluxus. O deset let později, v roce 1978, začal ve spolupráci s fotografem Jánosem Vetó s ještě radikálnějšími performancemi. Jejich spolupráce vycházela z one-man akci, které pořádal Hajas, a vyústila ve fotografické sekvence – jako konečný prostředek – instalované v charakteristických formátech tableau. Kromě spolupráce na performancích a fotografické tvorbě vytvářel Hajas své vlastní autonomní performance s kořeny v tibetských filozofích jako duchovní zkoumání fyzické existence. Zemřel při autonehodě v roce 1980.

VÁCLAV HAVEL (**ČESKÁ REPUBLIKA, ČESKOSLOVENSKO**)

Václav Havel (narozen 1936 v Praze, zemřel 2011 na Hradečku u Trutnova) byl dramatik, básník, esejista a politik. Jeho hry, v nichž se inspiroval poetikou absurdního divadla, odrážejí moderní mechanismy komunikace ve veřejné i soukromé sféře. V 60. letech Havel za použití psacího stroje vytvořil sérii tzv. typogramů v básnické sbírce nazvané *Antikódy*. Formálně šlo v této jeho tvorbě o podobné postupy, jakých ve vizuální a konkrétní poezii užívali jeho současníci a přátelé, Josef Hiršal, Bohumila Grögerová nebo Jiří Kolář. Havlovy příležitostné opusy experimentující s písmem, slovy a textem v mezinárodním kontextu hledání výrazu na nesamozřejmých okrajích konvenčního chápání jazyka. Havel se také podílel na experimentálních rozhlasových nahrávkách v Liberci koncem 60. let.

JÖRG HEROLD (**NĚMECKO, NDR**)

Jörg Herold (narozen 1965 v Lipsku) je německý výtvarník. Poté co se vyučil štukatérem, začal studovat malířství na Akademii výtvarných umění v Lipsku, kam se v roce 1987 zapsal na denní studium, později přestoupil na uměleckou vysokou školu ve Weissensee. Již v Lipsku byl Herold aktivním členem umělecké skupiny PIG (Plagwitzter Interessengemeinschaft), k jejímiž členům patřil i Gerd Harry Lybke, který se později proslavil jako obchodník s uměním a stal se jeho galeristou. Jörg Herold se v roce 1995 zúčastnil Benátského bienále a jeho dílo bylo prezentováno na výstavě Documenta X v Kasselu v roce 1997. Účastnil se také residenčního programu Villa Massimo v Římě. Jeho umělecká tvorba zahrnuje filmové experimenty, od 90. let přešel z formátu Super8 na video.

JIŘÍ KOLÁŘ (**ČESKÁ REPUBLIKA, ČESKOSLOVENSKO**)

Jiří Kolář (narozen 1914 v Protivíně, zemřel 2002 v Praze) byl český básník, spisovatel, malíř a překladatel, klíčová postava uměleckého a kulturního světa v České republice. V mládí pracoval mimo jiné jako stavební dělník, hlídač a barman. Neměl žádné formální vzdělání. Kolář, jehož díla vstupují do dialogu s předchůdci z okruhu avantgardy, hlavně dadaismu (Raoul Hausmann, Man Ray, Hannah Höch, Kurt Schwitters, Max Ernst aj.), se vyhýbal konvenčním estetickým hodnotám: již na první výstavě v roce 1937 vystavil koláže a sochy vytvořené z různých materiálů, jejichž cílem bylo narušit zorné pole. Ve své tvorbě používal techniku „roláže“, která hravě kombinovala vertikální proužky reprodukcí starých mistrovských děl s roztrhanými kousky časopisů a předmětů. Kolářova první sbírka veršů *Křestný list* (1941) vykazovala prvky existencialistického uvažování Skupiny 42, která vznikla koncem 30. let. Po roce 1953 se Kolář od psaní odklonil k výtvarnému umění. V roce 1977 podepsal Chartu 77 a emigroval do Berlína. Později žil v Paříži a vystavoval po celém světě.

VLADIMIR KOPICL (**SRBSKO, JUGOSLÁVIE**)

Vladimír Kopicl (narozen 1949 v Ďeneral Janković v Kosovu blízko makedonské hranice) je básník, kritik, teoretik, redaktor a autor antologií. Na začátku sedmdesátých let byl členem několika konceptuálních uměleckých seskupení, včetně Skupiny (3. Zúčastnil se mnoha mezinárodních výstav včetně 7. pařížského bienále (1971), výstavy Aspects 1975, festivalu umění v Edinburghu (1975) a četných literárních festivalů, konferencí, setkání, sympozií a residenčních pobytů. Byl redaktorem časopisu Index a Tribina mladih (Tribuna mládeže). V roce 1972 redigoval a přeložil knihu *Telo umetnika kao subjekt i objekt umetnosti* (Umělcovo tělo jako subjekt a objekt umění), mezinárodní antologii

textů a dokumentů o body artu. Pracoval také s filmem, který používal jako nástroj pro zaznamenání uměleckých děl.

DÁVID KORONCZI (**SLOVENSKO**)

Dávid Koronczi (narozen 1990 v Lučenci) je umělec, básník, grafický designér a organizátor. Jeho umění se ponořuje do slovních spojení a narativních klíšé, jejichž prostřednictvím se pokoušíme porozumět světu. Působí jako organizátor kritických platforme a nezávislých sdružení. V letech 2010 až 2015 byl hlavním kurátorem galerie Priestor v Lučenci. V roce 2013 společně s Martinou Szabó vytvořil kreativní inkubátor Pinchof_.

NAŠKO KRIŽNAR (**SLOVINSKO, JUGOSLÁVIE**)

Naško Križnar (narozen 1943 v Lublani) je etnolog a archeolog (absolvout univerzity v Lublani, 1970). Byl členem skupiny OHO a v roce 1982 založil a vedl Audiovizuální laboratoř Vědeckého výzkumného centra na Slovinské akademii věd a umění. Je autorem řady vizuálních etnografických terénních inscenací, etnografických filmů a publikací. V roce 1996 získal titul Ph.D. v oboru vizuální etnografie. Od roku 2004 je Križnar profesorem vizuální antropologie na univerzitě Primorska ve slovinském Koperu, kde založil Centrum vizuální etnografie. Od roku 1979 organizuje Letní školu vizuální etnografie v Nové Gorice a od roku 2006 vede mezinárodní festival Dny etnografického filmu v Lublani.

VERENA KYSELKA (**NĚMECKO, NDR**)

Poté co nebyla připuštěna ke studiu, absolvovala Verena Kyselka (nar. 1957 v Erfurtu) v 80. letech vzdělání jako restaurátorka v církevních dílnách v Erfurtu a zároveň se v 80. letech začala věnovat malířství, hudbě a umění performance. Po roce 1989 tvořila v žánru instalace a v oblasti nových médií, studovala umění ve Výmaru a v Ženevě. V 80. letech byla Kyselka členkou multimediální ženské skupiny Exterra XX, v 90. letech patřila k zakladatelkám Kunsthaus Erfurt. Její práce posledních let reflektují otázky nedávných dějin a jejich působení na identitu – věnovala se projektům zaměřeným na kulturní výměnu v Albánii, Arménii, na Taiwanu, v Mexiku a v Austrálii.

KATALIN LADIK (**MAĎARSKO, SRBSKO, JUGOSLÁVIE**)

Katalin Ladik (narozena 1942 v Novém Sadu, Srbsko) je básniřka využívající ve své tvorbě různé způsoby vyjadřování. Vytváří koláže a fotografie, účinkuje v jevištních inscenacích i ve filmech a také se věnuje umění performance. Papír jako tradiční médium poezie považuje za příliš statický prostředek, nahrazuje jej svým (často nahým) tělem: smyslným, individuálním a politickým. Své poetické performance provází grafickými partiturami, které vokálně interpretuje. Její kompozice jsou vystavěné na materiální kvalitě zvuku: slyšejají jazyk z jeho významů a rozdělují jej na fonémy, aby odhalily jeho instinktivní, mechanické aspekty. Žije a pracuje v Novém Sadu, v Budapešti a na ostrově Hvar.

JURIJ LEJDERMAN (**UKRAJINA, SSSR**)

Jurij Lejderman (narozen 1963 v Oděse) je výtvarný umělec a spisovatel. V 80. a 90. letech žil v Moskvě a patřil k představitelům moskevského konceptualismu. V roce 1987 byl jedním ze zakládajících členů skupiny Inspekce medicínská hermeeutika, kterou opustil v roce 1990. Lejderman se účastnil mnoha mezinárodních výstav současného umění, včetně bienále v Benátkách (1993, 2002), Istanbulu (1992), Šanghaji (2004), a výstavy Manifesta (Rotterdam, 1996). Je autorem několika svazků esejů, próz a poezie. V roce 2005 mu byla udělena cena Andreje Bělého. Lejderman žije a pracuje v Berlíně.

VIA LEWANDOWSKY (**NĚMECKO, NDR**)

Via Lewandowsky (narozen 1963 v Drážďanech) je německý výtvarník. V roce 1982 začal studovat scénografii na Drážďanské akademii výtvarných umění, kde společně s Michaelem Brendelem, Else Gabriel a Rainerem Görsem založil uměleckou skupinu Autoperforationsartisten. Absolvoval v roce 1987 a jako prvním ve východním Německu mu byl udělen diplom v oboru skupinová performance. Krátce před zánikem

NDR emigroval Lewandowsky do západního Německa, kde se zúčastnil mnoha výstav a svá díla vystavoval také ve veřejném prostoru. V letech 1985–1988 natočil Via Lewandowsky řadu filmů na formát Super8, a to jak se skupinou Autoperforationsartisten, tak samostatně.

VLADO MARTEK (**CHORVATSKO, JUGOSLÁVIE**)

Vlado Martek (narozen 1951 v Záhřebu) je multi-mediální konceptuální umělec, básník a spisovatel. Vystudoval Záhřebskou univerzitu, obor literatura a filozofie. K jeho tvorbě patří akce, agitace, ambient, nástěnné malby, graffiti, texty na uměleckých dílech vlastních i jiných umělců, tisky, umělecké pohlednice, sochy, básnické objekty, obrazy, umělecké knihy a inscenované fotografie. Martekovo dílo lze vnímat především jako avantgardní poezii, která stojí v opozici k dominantnímu lyrickému paradigmatu evropské literatury. Jedním z klíčových Martekových pojmů je prepoezie, založená na přesvědčení, že poezie není hotové, izolované dílo, nýbrž jev, který básníkem a procesem psaní spíše prochází. V letech 1975–1978 byl Martek členem neformální Skupiny šesti autorů (Grupa šestorice autora).

SLAVKO MATKOVIČ (**SRBSKO, JUGOSLÁVIE**)

Slavko Matković (narozen 1948 v Subotici, zemřel 1994 tamtéž) byl konceptuální umělec zabývající se vizuální poezií, body artem, komiksem, poezií, malbou, uměním performance, filmem a mail artem. Jeho dílo zkoumá autorství a vztah mezi uměním a lingvistikou. V roce 1969 založil Matković s Bálintem Szombathym v Subotici uměleckou skupinu Bosch+Bosch. Během 70. let vytvářel Matković počítačovými kódy generované intervence na papíře nebo na stránkách knih. Také začal experimentovat s komiksy, v nichž popřel příběh a vyzdvihl nezávislost jednotlivých slov. V roce 1981 sám rozdával v ulicích Rijeky pozvánky na svou sólovou výstavu v salonu Mali. Do výstavy byly pak zařazeny i autentické fotografie tohoto rozdávání pozvánek neznámým kolemjdoucím pořízené Bálintem Szombathym. Právě touto dobou začal Matković své práce „podepisovat“ rázítkem se znázorněním komiksových hrdinů.

KIRILL MEDVEDĚV (**RUSKO**)

Kirill Medveděv (narozen 1975 v Moskvě) je básník, levicový aktivista a hudebník, který působí jako frontman kapely Arkadij Koc. Jeho knihy vyšly v USA, Estonsku, Anglii a Nizozemsku. Medveděvovy koláže poezie, kritiky a aktivismu přehodnocují staré potenciály básnického vyjadřování, autor hledá mezery a skuliny, které umožňují protest, opozici a utopické myšlení. Jeho knihu *Pochod na meriju* (Pochod na radnici), za kterou mu byla udělena cena Andreje Bělého, vydalo jeho vlastní nakladatelství Free Marxist Press. Medveděvovy eseje o politice a estetice se dostaly v překladech do publikací, jako je *The London Review of Books* a *The New Left Review*. V národním měřítku se pak jeho překlad a nahrávka protestsongu *Stěny* (Zdi; slavný katalánský protestsong Lluisse Llacha *L’Estaca* z roku 1968, známý ze zpracování v písni *Mury*, hymny polské Solidarity v 80. letech) staly jedním ze symbolů protestního hnutí v Rusku roku 2012.

JAN MĚŘIČKA (**ČESKÁ REPUBLIKA, ČESKOSLOVENSKO**)

Jan Měříčka (narozen 1955 v Pardubicích) je tiskař a výtvarný umělec. V roce 1983 absolvoval Vyšší odbornou školu Václava Hollara v Praze. Vyučuje na katedře fotografie Filmové a televizní fakulty Akademie múzických umění (FAMU) v Praze a působí jako kurátor v Galerii 50°47'55.9"N 14°57'22.6"E. Měříčkovy koncepty jsou založeny na záznamech lidského pohybu v konkrétních prostorech, např. ve stanicích metra, později abstrahované do modelů lidského pohybu a realizované v sitotiskových kresbách. Od roku 2000 produkuje Měříčka umělecké knihy, pracuje s texty Jaromíra Typlta, H. M. Enzensbergera, Guillauma Appolinaira, Pavla Novotného a se svými vlastními autorskými texty. Jeho knihy jsou často výsledkem procesu, např. *Fotogramy koster ryb snědených umělcem během jednoho roku*. Měříčka získal 1. cenu na 7. mezinárodním bienále miniaturního umění v Srbsku (Gornji Milanovac, 2003), 1. cenu na 4. egyptském mezinárodním trienále tiskařství v Egyptě (Káhira, 2000) a další ocenění.

ANDREJ MONASTYRSKIJ (**RUSKO, SSSR**)

Andrej Monastyrskij (narozen 1949 v Pečenze v Murmanské oblasti) je básník, výtvarný umělec a teoretik. Vystudoval obor filologie na Moskevské státní univerzitě. V roce 1973 začal pracovat se sériovými strukturami a minimalistickými zvukovými kompozicemi. Od roku 1975 se zaměřil na básnické objekty a akce. V roce 1976 byl jedním ze zakládajících členů skupiny Kolektivní činy (Kollektivnyje dějstvija) a později začal sestavovat dokumentární svazky skupiny pod názvem *Výlety za město*. Redigoval také řadu publikací, včetně prvního – samizdatového – vydání *Moskevského archivu nového umění* (MANI). V roce 2003 obdržel Monastyrskij cenu Andreje Bělého za příspěvek pro ruskou literaturu a v roce 2009 cenu za inovace v teorii umění. V roce 2011 reprezentoval Monastyrskij a skupina Kolektivní činy Rusko na Benátském bienále.

MONOGRAMISTA T.D VIZ DEZIDER TÓTH

LADISLAV NOVÁK (**ČESKÁ REPUBLIKA, ČESKOSLOVENSKO**)

Ladislav Novák (narozen 1925 v Turnově, zemřel 1999 v Třebíči) byl umělec a básník pracující nejen s písmem, ale také se zvukem, jeho záznamem, obrazy a fotografiemi. V letech 1945 až 1950 studoval na Univerzitě Karlově v Praze, diplomovou práci psal na téma *Řým a asonance v díle Vítězslava Nezvala*. Přispěl v mezinárodním měřítku k vývoji konkrétní poezie a fonické poezie, v níž se od 50. let specializoval na pořizování nahrávek a operace s nimi. S Jiřím Kolářem a Josefem Hiršalem založil první českou skupinu experimentální poezie. V roce 1962 si pořídil osobní magnetofon Tesla Sonet Duo a začal experimentovat s nahráváním vlastního hlasu. Díky redakci Československého rozhlasu v Liberci měl v roce 1969 možnost nahrát několik svých skladeb a skladeb svých kolegů v profesionálním studiu a tyto nahrávky prorazily také do zahraničí. Několik kompozic Novák též natočil ve švédském studiu Fylkingen. Jeho dílo se opakovaně vystavovalo společně s artefakty jeho současníků, jako byli Henri Chopin, Bob Cobbing, Pierre Garnier, Ernst Jandl a Maurice Lemaître.

PAVEL NOVOTNÝ (**ČESKÁ REPUBLIKA**)

Pavel Novotný (narozen 1976 v Liberci) je básník, badatel a vysokoškolský pedagog. Pracuje na Katedře německého jazyka na Pedagogické fakultě v Liberci, píše poezii, písně a skládá radiofonické kompozice. Je také autorem experimentálních textů, které vznikají transponováním řeči do písemné formy. Novotný vydal několik básnických sbírek a prózu napsanou společně s Helenou Skalickou. Jeden z jeho projektů se jmenuje *Tramvestie*, jedná se o nekonečný

EWA PARTUM, LEGALITA PROSTORU / LEGALITÄT DES RAUMS, 1971

soubor zvukových nahrávek a textových známů mapujících jízdu tramvají mezi Libercem a Jabloncem nad Nisou. Společně s Jaromírem Typtlem znovu zinscenoval dadaistickou kompozici *Ursonate* Kurta Schwitterse. Jeho disertační práci o literární koláži a montáži vydalo knižně německé nakladatelství Arco. V roce 2020 vydal v nakladatelství Thelem publikaci o akustické literatuře.

NSRD (LOTYŠSKO, SSSR)

NSRD (Nebijušu sajūtu restaurēšanas darbnīca/ Workshop pro restauraci nepocitēných pocitū) bylo umělecké sdružení, které působilo v letech 1982–1989 v Lotyšsku. K jeho členům patřili mimo jiné Juris Boiko, Hardijs Lediņš, Imants Žodžiks, Inguna Černova. Založili ho teoretik architektury Hardijs Lediņš (1955–2004) a básník a výtvarný umělec Juris Boiko (1954–2002). Později se k nim přidal architekt Imants Žodžiks (*1955), hudebnice Inguna Černova (*1962) a také výtvarný umělec Leonards Laganovskis, hudebník Mārtiņš Rutkis a další. Spolek NSRD se proslavil svými experimentálními hudebními záznamy, akcemi, interdisciplinárním uměním a výstavními projekty. Byli průkopníky videa a počítačových technologií v lotyšském umění. K jejich projektům patřily nahrávky hudebních konceptuálních alb, koncertní vystoupení, multimediální výstavy a videoperformance. Až v roce 1988 Juris Boiko skupině NSRD zpětně připsal autorství některých dřívějších akcí, jako byly např. *Procházký do Bolderāja*.

OHO (SLOVINSKO, JUGOSLÁVIE)

Umělecká skupina OHO vznikla koncem 60. let. Jejími klíčovými členy byli Milenko Matanović, David Nez, Marko Pogačnik a Andraž Šalamun. Skupina OHO dosahovala úspěchů na konci 60. a počátkem 70. let na výstavách konceptuálního umění doma i v zahraničí. Jejich umělecká tvorba souvisí s arte povera, land artem, happeningy a různými formami body artu. Členové skupiny při své společné tvorbě zkoumali spiritualitu a přenos duchovních otázek do umělecké praxe. Začali se zajímat o rituál jako výrazový prostředek a to jim umožnilo překročit hranice každodenního světa a navazovat hlubší spojení s přírodou. V pozdější fázi členové skupiny OHO rezignovali na práci v rámci uměleckého systému a založili komunu v obci Šempas ve slovinském údolí Vipava.

ORANŽOVÁ ALTERNATIVA / POMARAŃCZOWA ALTERNATYWA (POLSKO)

Oranžová alternativa je polské undergroundové hnutí, které vzniklo ve Vratislavi pod vedením Waldemara Fydrycha, v 80. letech známého pod

přezdívkou Major. Jeho hlavním cílem bylo nabídnout širší skupině občanů alternativní způsob opozice proti autoritativnímu režimu prostřednictvím pokojných protestů za použití absurdních a nesmyslných prvků a jazykových her. Oranžová alternativa je vnímána jako součást širšího hnutí Solidarita, přestože jedním z hlavních témat hnutí bylo parodování Solidarity. Zpočátku aktivisté malovali graffiti trpaslíků všude tam, kde byla protislátní hesla na městských hradbách přetřena vápnem. V letech 1985 až 1990 uspořádala Oranžová alternativa více než šestdesát happeningů v řadě polských měst. V roce 1989 byla činnost hnutí pozastavena, ale v roce 2001 byla znovu obnovena a od té doby hnutí v malé míře stále působí.

ORBITA (LOTYŠSKO)

Tvůrčí skupina Orbita působící v Rize, založená v roce 1999, představuje multimediální skupinu básníků a umělců, kteří působí na rozhraní různých kulturních odvětví a žánrů (literatura, hudba, video a fotografie). Stěžejními členy skupiny jsou Semjon Chanin, Artur Punte, Vladimir Svetlov a Sergej Timofejev. V seskupení Orbita se prolínají ruské a lotyšské vlivy, výsledkem jsou břitké a experimentální básně a performance. K jejím dalším činnostem patří inovativní publikace a design knih, např. antologie *Hit Parade: The Orbita Group* (Ugly Duckling Presse, 2015). Skupina provozuje a pořádá webový portál, výstavy, happeningy, skupinová vystoupení na festiválech po celé Evropě a Rusku i v USA, věnuje se dále vydávání poezie, uměleckých a kritických děl.

ROMAN OSMINKIN (**RUSKO**)

Roman Osminkin (narozen 1979 v Leningradě) je básník, umělecký kritik, performer a videoumělec působící v Sankt-Petěrburgu. Doktorandské studium završil v Ruském institutu dějin umění dizertační prací o participativním umění a jeho projevech, od roku 2007 je členem sanktpetěrburgského svazu spisovatelů. Osminkin byl členem Laboratoře poetického akcionismu, která kombinovala videobásně (šířící básnické slovo ve třech dimenzích) s agresivnějšími intervencemi do veřejného prostoru. Angažoval se také v hnutí Sanktpetěrburgská poliční univerzita, které vzniklo v roce 2008. Osminkin se zajímá o dynamiku poetiky a politiky ve formě a struktuře textu nebo obrazu. Často působí jako přednášející a performer v různých institucích v Rusku i v zahraničí.

EWA PARTUM (**POLSKO, NĚMECKO**)

Ewa Partum (narozena 1945, Grodzisk Mazowiecki u Varšavy) je konceptuální umělkyně, jejíž tvorba kombinuje poezii, performanci a filmové umění. Studovala nejprve na Státní akademii výtvarných umění v Lodži a poté na Akademii výtvarného umění ve Varšavě, kde v roce 1970 absolvovala. Od roku 1969 se její tvorba zabývá problematikou ženské identity, včetně genderové předpoklatosti uměleckého světa. Mezi její hlavní díla patří *Básně Ewy* (od roku 1970), *Tautologické kino* (série krátkých filmů natočených v letech 1973 a 1974), *Aktivní poezie 70. let* a *Sebeidentifikace* (1980), performance, při níž vystupovala nahá v kombinaci se sérií fotomontáží. Její díla byla vystavena v předních uměleckých institucích po celém světě. Ewa Partum žije v Berlíně.

BOGDANKA POZKANOVIC (**SRBSKO, JUGOSLÁVIE**)

Bogdanka Poznanović (narozena 1930 v Begeči ve Vojvodině, zemřela 2013 v Novém Sadu) je umělkyně, která ve své tvorbě využívá tradiční i nová vizuální média, malbu a mail art. Vystudovala obor malířství na Akademii výtvarných umění v Bělehradě a byla členkou redakční rady časopisů Polja a Tribina mladih. Od italské vlády získala grant na residenční pobytu ve Florencii a Římě v roce 1968/1969 a později v Benátkách v roce 1977. Poznanović dlouhodobě přednášela intermediální výzkum na Akademii výtvarných umění v Novém Sadu.

DMITRIJ PRIGOV (**RUSKO, SSSR**)

Dmitrij Prigov (narozen 1940 v Moskvě, zemřel 2007 tamtéž) byl ruský spisovatel, umělec a performer. V roce 1965 dokončil studium sochařství na Moskevské uměleckooprůmyslové akademii Stroganovského, v roce 1971 začal psát literární díla a později se zabýval intenzivně také grafikou.

Jeho tvorba zahrnuje poezii, prózu, minidramata a poetické objekty. V Prigovově dile se prolínají postupy básníka, fonického performera a grafika, autor své texty prezentoval v žánru konceptuálních čtení, v performancích a instalacích. Prigov ztělesňuje myšlenku Gesamtkunstwerku zasazenou do moskevského konceptualismu. V roce 1986, po performanci, kdy rozmísťoval po Moskvě své strojopisné poetické miniatury *Výzvy občanům*, ho KGB zatkla a byl krátce internován na psychiatrické klinice. V roce 1993 získal Prigov Puškinovu cenu a v roce 2002 Cenu Borise Pasternaka. Jeho literární texty byly přeloženy do mnoha jazyků a jeho výtvarná díla se vystavují po celé Evropě.

PUSSY RIOT (RUSKO)

Pussy Riot je ruská feministická punková sku-pina založená v roce 2011 a působící v Moskvě. V roce 2012 se Pussy Riot proslavily improvi-zovaným koncertem (s písní *Punková modlitba: Bohorodičko, vyžeň Putina*) v chrámu Krista Spasitele v Moskvě. Ruské úřady tři členky sku-piny zadržely, dvě z nich byly odsouzeny k dvou-letému odnětí svobody v pracovním táboře. Na zimní olympiádě v Soči v roce 2014 byly členky skupiny během jednoho ze svých bleskových recitálů zbity kozáckou ochrankou. V roce 2018 čtyři členové a členky Pussy Riot vběhli na hřiště během moskevského finále Mistrovství světa ve fotbale. Tuto intervenci označili za poctu ruskému básníkovi a výtvarnému umělci Dmitriji Prigovovi při příležitosti jedenáctého výročí jeho smrti. Prigov zvolil osobu milicionáře jako hlavního hrdinu svého rozsáhlého básnického cyklu, který je zásadní pro estetiku moskevského konceptualismu – jeho dědictví vzdali účastníci na fotbalovém hřišti hold tím, že se převlékli do uniform současných ruských policistek a policistů.

LEV RUBINSTEIN (RUSKO, SSSR)

Lev Rubinstein (narozen 1947 v Moskvě) je básník z okruhu moskevského konceptualis-mu. V roce 1971 ukončil studium ruské filologie na Pedagogické fakultě Moskevské státní univerzity. Když pracoval jako knihovnik, začal používat kartičky z kartotéky k psaní sekvenč-ních textů, které popisuje jako „hybridní žánr“, který „sklouzává podél okrajů žánrů a jako malé zrcadlo pomíjivě odráží každý z nich, aniž by se s některým z nich ztotožnil“. Jeho dílo se šířilo prostřednictvím samizdatu a na undergroundo-vých čteních v rámci neoficiální umělecké scény 60. a 70. let, širokého zveřejnění se jeho dílo dočkalo až na konci 80. let. Dnes Rubinstein patří mezi nejnámější ruské básníky součas-ností. Žije v Moskvě a píše kulturní kritiky pro nezávislá média.

GERHARD RÜHM (RAKOUSKO, NĚMECKO)

Gerhard Rühm (narozen 1930 ve Vídni) je spi-sovatel, skladatel a kreslíř. Rühm vystudoval hru na klavír a kompozici na Univerzitě hudebních a dramatických umění ve Vídni. Poté absolvoval

SLOBODAN TIŠMA, RÁD BYCH VÁM NĚCO ŘEKL / ICH MÖCHTE EUCH ETWAS SAGEN, 2018

soukromou výuku u Josefa Matthiase Hauera, skladatele dvanáctitónové hudby (dodekafo-nie). Od počátku 50. let jeho tvorba zahrnuje zvukovou poezii a mluvené slovo, vizuální poezii, fotomontáže; je také autorem mnoha publikací. Založil (společně s Friedrichem Achleitnerem, H. C. Artmannem, Konradem Bayerem a Oswaldem Wienerem) *Vídeňskou skupinu* a vydal antologii pod stejným názvem. Na konci 60. let se podílel na libereckém rozhlasovém pro-gramu *Semestr experimentální tvorby*. V letech 1972 až 1996 působil jako profesor na Univerzitě výtvarných umění v Hamburku a v letech 1978 až 1982 byl předsedou sdružení spisovatelů Grazer Autorinnen Autorenversammlung se sídlem ve Štýrském Hradci. V Rühmově tvorbě se prolínají prvky hudby, literatury, gest a vizuálního umění. Jeho dílo je výrazným příkladem tzv. nové rozhla-sové hry a akustického umění.

ANDREJ SILVESTROV (RUSKO, SSSR)

Andrej Silvestrov (narozen 1972 v Moskvě) je filmový režisér a producent. Vystudoval dějiny umění na Ruské státní humanitní uni-verzitě (RGGU), studoval také film u filmového a divadelního režiséra Borise Juchananova. Je autorem více než dvaceti krátkých filmů a videoprojektů. Jeho tvorba byla promítána na různých festivalech, jako jsou Benátský filmový festival, Filmový festival v Rotterdamu, Filmový festival v Rímě, Berlinale. On sám vede vlastní Mezinárodní filmový festival v Kansku na Sibiři. Od roku 2010 spolupracuje s Jurijem Lejdermanem na mnohadišné filmové perfor-manci *Birminghamský ornament*.

MLADEN STILINOVIĆ (CHORVATSKO, JUGOSLÁVIE)

Mladen Stilinović (narozen 1947 v Bělehradě, zemřel 2016 v Pule) byl konceptuální umělec, jehož tvorba byla zaměřena na jazyk politiky a její reflexi v umění a každodenním životě. V letech 1969 až 1976 pracoval v oblasti experimentál-ního filmu a v letech 1975 až 1979 byl členem záhřebské Skupiny šesti autorů. Mezi jeho díla patří kresby, koláže, fotografie, umělecké knihy, obrazy, instalace, akce, filmy a video. Podrobují zkoumání oblast uměleckých znaků a jazyka tím, že dekodují slovní a vizuální klíše, oddělují jazyk od běžných či každodenních politických myšlenek a konotací.

GABRIELE STÖTZER (NĚMECKO, NDR)

Gabriele Stötzer (narozena 1953 v Emlebenu, NDR) je německá spisovatelka, umělkyně a performerka. Nejdřív se vyučila na zdravotní techničku v Erfurtu, poté studovala pedagogiku. V roce 1976 se zúčastnila protestů proti vyhoš-tění písničkáře Wolfa Biermanna, za což byla vy-loučena ze studia, zatčena a odsouzena. Po roce stráveném v ženské věznici Hoheneck začala pracovat jako umělkyně, jak samostatně, tak jako součást umělecké skupiny, založené v Erfurtu v roce 1984. Komponovala hudbu, pracovala s textilem, psala básně a prózy, inscenovala

představení a módní přehlídky, vedla soukromou galerii a natáčela filmy na formát Super8. V sou-časnosti Gabriele Stötzer převážně učí a píše.

LÁSZLÓ SZALMA (SRBSKO, JUGOSLÁVIE)

László Szalma (narozen 1948 v Subotici ve Vovjvodíně) je výtvarný umělec a grafický designer. Vystudoval subotickou grafickou školu. V roce 1968 patřil k zakládajícím členům skupiny Bosch+Bosch a do roku 1975 se zúčastnil všech výstav skupiny. Ve své umělecké tvorbě se věnoval akcím, grafickému designu i experimen-tům v žánru koláže. V roce 1980 Szalma vstoupil do umělecké skupiny Q v Subotici a v 80. letech se pravidelně účastnil progresivní letní školy v západomaďarské metropoli Zalaegerszeg. Spolupracoval také s umělci z menšího maďar-ského města Csurgó v pohraníci s Chorvatskem. Od 70. let pracoval v řadě jugoslávských časo-pisů jako grafický designer.

TAMÁS SZENTJÓBY (MAĎARSKO)

Tamás Szentjóby (narozen 1944 ve Fótu) je básník a iniciátor happeningů, vystupuje také pod pseudonymy Tamás St. Auby, Stjauby, Emmy (Emily) Grant, St. Aubsky, T. Taub, St. Turba. Zastupuje jednu z nejradikálnějších pozic v ma-ďarské neoavantgardě. V 60. letech se odvrátil od metafyzické poezie a začal vytvářet happen-ningy a akce. Společně s Gáborem Altorjajem inicioval Szentjóby první maďarský happening *Lunch (in memoriam Batu Khana)*, který se konal 25. června 1966. Zhruba ve stejnou dobu také vytvářel intermediální objekty, stejně jako konkrétní a vizuální básně. V roce 1968 založil Szentjóby Mezinárodní paralelní svaz teleko-munikací (IPUT), jehož prostřednictvím z pozice ředitele vykonával část svých aktivit.

BÁLINT SZOMBATHY (MAĎARSKO, SRBSKO, JUGOSLÁVIE)

Bálint Szombathy (narozen 1950 v Pačíru, Vojvodina) je vizuální umělec, performer a teoretik nomádských a hybridních inscenací. Každé médium má v jeho dile podobnou váhu, od performativních skladeb zaměřených na intervenci přes mail art a vizuální poezii až po díla zaměřená na žánr objektu a jeho instalace posledních desetiletí. Szombathy se proslavil svými sémiologickými fotoperformancemi a fy-zickým rozšiřováním básní s cílem včlenit je do městského prostoru. V 70. letech byl spoluzakla-datelem a katalyzátorem skupiny Bosch+Bosch. Žije a pracuje v Budapešti.

SLOBODAN TIŠMA (SRBSKO, JUGOSLÁVIE)

Slobodan Tišma (narozen 1946, Stará Pazova) je básník, spisovatel a hudebník. Studoval literaturu v Novém Sadu a Bělehradu. Do poloviny 70. let pracoval v oblasti konceptuálního umění. Byl členem skupiny KÓD (Kód) a skupiny (☐ a pra-coval jako redaktor v časopisech pro mládež Index a Polja. Byl také redaktorem časopisu Tribina mladih (Tribuna mládeže). Koncem 70. let a v 80. letech hrál a zpíval v rockových kapelách Luna a La Strada. Od 90. let vydal devět knih poezie a prózy a obdržel několik významných ocenění za svoji prózu. Jeho dílo je přeloženo do několika jazyků. Je členem srbského PEN klubu a od 90. let čte svou poezii a uvádí své performance na různých festivalech poezie. Žije v Novém Sadu.

RAŠA TODOSIJEVIĆ (SRBSKO, JUGOSLÁVIE)

Raša Todosijević (narozen 1945 v Bělehradě) je malíř, sochař a spisovatel. V roce 1969 absolvo-val Akademii výtvarných umění v Bělehradě, kde studoval malířství. Na počátku 70. let patřil ke skupině umělců kolem Bělehradského student-ského centra, kde vznikla nová forma umělecké-ho projevu, později nazývaná „nova umjetnička praksa“ (nová umělecká praxe). Mezi jeho výra-zové prostředky patří instalace, performance, videa, obrazy, sochy, jakož i předměty z různých nesourodých organických i neorganických materiálů, jako jsou chleba, ryby, gumové rostliny, bahno, omítka, voda, kov, nalezené předměty, tranzistory, atd. Jeho performance zkoumají totalitní chování a budují specifický vztah mezi obětí a mučitelem, čímž zlehčují filozofickou a te-oretickou otázku definice umění, například tím, že se autor v jednom ze svých videí stále dokola ptá: Was ist Kunst? (Co je umění?)

JAROMÍR TYPLT PŘI ŽIVÉ HLASOVÉ PERFORMANCI S FILMEM KŮRA, ČESKÉ CENTRUM V BERLÍNĚ, 3. DUBNA 2019 / LIVE PERFORMANCE MIT DEM FILM RINDE, TSCHECHISCHES ZENTRUM BERLIN, 3. APRIL 2019

DEZIDER TÓTH / MONOGRAMISTA T.D (SLOVENSKO, ČESKÁ REPUBLIKA, ČESKOSLOVENSKO)

Dezider Tóth (narozen 1947 ve Výchapech- -Opatovcích) je umělec, který od roku 1997 vystavuje své dílo pod pseudonymem Monogramista T.D. Je jedním z klíčových před-stavitelů konceptuálního umění na Slovensku. V roce 1970 spoluorganizoval legendární neoficiální výstavu 1. otevřené studio, již se také zúčastnil. Později Tóth uspořádal také bytovou výstavu Depozit (1976–77) a Posun, Mistrovství v posunu artefaktu (1979–86). Jeho konceptuální tvorba sahá od akčního umění, instalací, umělec-kých knih až po obrazy, objekty a minimalistické intervence. Od roku 1991 vyučuje na Akademii výtvarných umění v Bratislavě. V roce 2012 získal Tóth Cenu Dominika Tatariky za literaturu. Žije a pracuje v Brně.

JAROMÍR TYPLT (ČESKÁ REPUBLIKA, ČESKOSLOVENSKO)

Jaromír Typlt (narozen 1973 v Nové Pace) je básník a kunsthistorik. Vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. V současné době se věnuje výstavám progresivního umění a fotografie. Typlt vydal několik knih poezie a jiných – experimentálních – textů. Od roku 1999

AKADEMIA RUCHU (POLEN)

Das Theater der Akademie Ruchu wurde 1973 in Warschau mit Wojciech Krukowski (gest. 2014) als Gründer und künstlerischem Leiter etabliert. Von Anfang an war es als Theater des Verhaltens und des visuellen Erzählens bekannt. Die Aktivitäten der Gruppe verbinden die Disziplinen Theater, bildende Kunst, Performance und Film und konzentrieren sich dabei auf deren gemeinsame Qualitäten von Bewegung, Raum und sozialer Botschaft. Dies ist mit der Einsicht verbunden, dass sich künst-lerische Radikalität und soziale Bedeutung nicht gegenseitig ausschliessen müssen. Die Arbeit der Akademie Ruchu im öffentlichen Raum, die seit 1974 kontinuierlich betrieben wurde (etwa sechshundert Aufführungen, Veranstaltungen und Strassenaktionen), ist in Polen das erste Beispiel einer solchen systematischen kreativen Praxis ausserhalb des offiziellen institutionellen Rahmens im nicht-künstlerischen Raum: auf der Strasse, in Privatwohnungen und in industriellen Räumen. Die Übertragung von Elementen der Alltagswirklichkeit in unveränderter Form in den heiligen Raum der Kunst (auf die Bühne, in die Galerie) hat dazu beigetragen, ihre anthropologi-sche Vision zu bereichern, ohne die ästhetische in irgendeiner Weise verarmen zu lassen. Die Akademie Ruchu hat ihre Arbeit in fast allen Ländern Europas sowie in Nord- und Südamerika und Japan im Rahmen von Tourneen und gros-sen Theaterfestivals präsentiert, z.B. am Institute of Contemporary Art (ICA) in London, auf der documenta 8 in Kassel, der NRL Live Art in Glas-gow, dem Museum PS1/Clocktower Gallery in New York, dem Ludwig Forum in Aachen, der Los Angeles Contemporary Art Exhibition (LACE), dem Museum of Modern Art in Yokohama und dem Walker Art Center in Minneapolis.

NIKITA ALEKSEEV (RUSSLAND, UDSSR)

Nikita Alekseev (geb. 1953 in Moskau) studierte von 1968 bis 1972 an der Kunstschule „In Erinnerung an 1905“ (Abteilung für Industrieg-rafik und Werbung) und von 1973 bis 1976 am Moskauer Polygrafischen Institut (Abteilung für künstlerische und technische Gestaltung von Druckerzeugnissen). In den Jahren 1976–1983 war er Mitglied der Gruppe Kollektive Aktionen. Im Jahr 1979 war er einer der Organisatoren des Moskauer Archivs für Neue Kunst (MANI) und 1982–84 Mitbegründer und künstlerischer Direk-tor der AptArt Galerie. In den Jahren 1985–1987 spielte Alekseev „Simulationsrock“ mit der Gruppe Mittelrussisches Hochland. Er ist Maler, Grafiker und Autor von künstlerischen Aktionen, Objekten und Installationen. Ausserdem ist er Ku-rator von Ausstellungen zeitgenössischer Kunst, Journalist, Kunstkritiker und Autor zahlreicher Publikationen in der russischen und internationa-len Presse. Er lebt und arbeitet in Moskau.

GÁBOR ALTORJAY (UNGARN, DEUTSCHLAND)

Gábor Altorjay (geb. 1946 in Budapest) ist ein Dichter, Aktionskünstler und Filmemacher. Nach-dem er 1966 kollektive Poesie-Improvisation praktiziert hatte, führte er zusammen mit Tamás Szentjóby das Happening als neues Medium in Ungarn ein. Seine Objekte und Happenings verbinden eine Fluxus-ähnliche Haltung mit Af-finität zur Politik, insbesondere im Anschluss an seine Emigration nach Westdeutschland im Jahr 1967, wo er sich den radikalen Künstlerkreisen um Wolf Vostell anschloss. Altorjay beschäftigt sich intensiv mit der kritischen Wahrnehmung von 1968 in Konzepten und ereignisorientierten Arbeiten, die sich mit Vorstellungen und Ideologi-en von „Ost“ und „West“ auseinandersetzen.

PAVEL ARSENEV (RUSSLAND)

Pavel Arsenev (geb. 1986 in Leningrad) ist Künstler, Dichter, Theoretiker und war Grün-dungsmitglied der Gruppe Laboratorium für poetischen Aktionismus. Als Künstler arbeitet er mit grafischen Aspekten und der Materiali-sierung von (poetischem) Text. Er hat an vielen internationalen Ausstellungen und Projekten teilgenommen: u.a. Manifesta 10 (St. Petersburg), Büro für kulturelle Übersetzungen (Leipzig), Disobedient Objects (Victoria and Albert Museum), III. Moskauer Biennale der jungen Kunst, Subvision Kunst Festival (Hamburg). Arsenev hat mehrere Gedichtbände publiziert und seine Werke sind ins Englische, Italienische, Dänische, Holländische, Bulgarische, Polnische

BU-BA-BU (YURI ANDRUKHOVYCH, OLEKSANDR IRVANETS, VIKTOR NEBORAK), CHRYSLER IMPERIAL, 1992

Damir Avdić bei einer Performance in der Kroatienhalle in Zagreb, 2007

und Slowenische übersetzt worden. Arsenev ist Chefredakteur der Literaturzeitschrift [Translit] und Andrej-Belyj-Preisträger des Jahres 2012.

DAMIR AVDIĆ (BOSNIEN UND HERZEGOWINA, SLOWENIEN, JUGOSLAWIEN)

Damir Avdić bei einer Performance in der Kroatienhalle in Zagreb, 2007

Damir Avdić Graha (geb. 1964 in Tuzla, Bosnien und Herzegowina) ist ein Dichter, Schriftsteller, Musiker und Filmmusikkomponist. Avdić gründete die Hardcore-Punk-Band Rupa u zidu (Loch in der Wand) und nahm fünf Alben auf. Er tritt auch solo mit seiner Stimme und seiner E-Gitarre auf. Als Schriftsteller hat er bisher drei Romane veröffentlicht: *Na krvi čuprija* (Brücke über das Blut) im Jahr 2005, *Enter džehenem* (Eintritt zur Hölle) im Jahr 2009 und *Tiket za revoluciju* (Fahrkarte für die Revolution). Er steuerte Musik zu Branko Šimićs Punk'n'Roll-Märchen *Ein Kind unserer Zeit* bei und spielte darin auch eine Rolle. Avdić gilt als unmittelbarer Kommentator und Kritiker seiner Gesellschaft, setzt sich mit der jugoslawischen Vergangenheit auseinander und stellt sich der postjugoslawischen Gegenwart. Die Unmittelbarkeit seiner Lieder und Auftritte hängt nicht zuletzt von seiner Verwendung der Umgangssprache ab. Er lebt in Ljubljana.

BABI BADALOV (ASERBAIDSCHAN, FRANKREICH)

Babi Badalov (geb. 1959 in Lerik, Aserbaidtschan, lebt in Paris) ist Lautpoet und bildender Künstler. Badalov untersucht in seiner Arbeitsweise die Grenzen der Sprache. Er ist besonders daran interessiert, wie Sprache, wenn sie nicht geteilt wird, in der Lage ist, Individuen zu isolieren. Der Künstler adressiert dadurch aktuelle geopolitische Themen, die seine persönlichen Erfahrungen widerspiegeln. 2007 zeigte der Kritiker und Kurator Victor Misanio Badalovs audiovisuelle Projekte in mehreren Ausstellungen. Badalov hat inzwischen bei zahlreichen internationalen Institutionen ausgestellt: u.a. Manifesta 8, Palais de Tokio, Ural Biennale, Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen.

BOSCH+BOSCH (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Bosch+Bosch war eine Künstlergruppe, die 1969 in Subotica von Slavko Matković mit Balint Szombathy und László Szalma gegründet wurde. Weitere Mitglieder waren Katalin Ladik, László Kerekes, Attila Csernik und Ante Vukov. Ihre Arbeiten bewegten sich u.a. in den Bereichen Rauminterventionen, Land Art, Arte Povera, Mixed Media, Projektkunst, Konkrete Poesie, Konzeptkunst, visuelle Semiotik, New Comic und Mail Art. Neben ihren künstlerischen Arbeiten entwickelten Szombathy und Matković auch eine theoretische und kritische Praxis. Ihre Arbeit kann als Neue Künstlerische Praxis (nova umjetnička praksa) oder Semiokunst definiert werden. Ihre Untersuchungen konzentrierten sich auf hybride Felder der Kunst, und in ihrer Arbeit positionierte sich jedes Mitglied der Gruppe absichtlich unterschiedlich im Verhältnis zu den anderen. Kerekes führte Interventionen im offenen Raum

Srečo Dragan bei einer Performance in der Kroatienhalle in Zagreb, 2007

NUŠA & SREČO DRAGAN (SLOWENIEN, JUGOSLAWIEN)

Nuša Dragan bei einer Performance in der Kroatienhalle in Zagreb, 2007

durch, Szalma verfolgte neodadaistische interventionistische Projekte, Csernik arbeitete im Bereich der visuellen und verhaltensorientierten Poesie, Ladik realisierte performative Aktionen, die von phonischer Poesie, Poesie-Performances bis hin zu verhaltensorientierten feministischen Aktionen reichten, und Vukov konzentrierte sich auf konzeptionelle Arbeiten.

BU-BA-BU (UKRAINE, UDSSR)

Bu-Ba-Bu – eine literarische Performance-Gruppe, die 1985 in Lviv von den drei ukrainischen Schriftstellern Yuri Andrukhovych, Oleksandr Ivanets und Viktor Neborak gegründet wurde. Die aktivste Periode der Bu-Ba-Bu-Performances war 1987–1991. Die drei Silben der Gruppe stehen für „Burleske, Balagan und Buffonade“. Die Idee hinter der Gründung der Gruppe war es, eine karnevaleske Interpretation von Ereignissen und Situationen zu präsentieren. Der erste öffentliche Abend von Bu-Ba-Bu fand Ende 1987 in Kyiv statt. Die Apotheose von Bu-Ba-Bu war das Vyyvkh-92-Festival im Jahr 1992 (Jugendfestival der alternativen Kultur und nicht-traditionellen Kunstgattungen in Lviv): der Höhepunkt des Festivals waren vier Aufführungen der poetischen Oper *Chrysler Imperial* (Regie: S. Proskurnia). 1995 erschien das erste gemeinsame Buch der Bubabisten Bu-Ba-Bu *T.v.o.[...]ry* im Verlag Kame-nyar. 1996 beendete das Veröffentlichungsprojekt Chrysler Imperial (Donnerstag-6) faktisch die Existenz von Bu-Ba-Bu.

COLLECTIVE ACTIONS GROUP / KOLLEKTIVE AKTIONEN / KOLLEKTIVNYE DEISTVIIA (RUSSLAND, UDSSR)

Die Künstlergruppe Kollektive Aktionen wurde 1976 von Andrei Monastyrski, Nikita Alekseev, Georgi Kizevalter und Nikolai Panitkov gegründet. Später hinzugekommene Mitglieder sind Elena Elagina, Igor Makarevich, Sergei Romashko und Sabine Hänsgen. An ihren Aktionen haben viele bekannte Künstler:innen und Autor:innen des Moskauer Konzeptualismus teilgenommen. Die Aktionen waren als *Reisen aus der Stadt* organisiert, in deren Verlauf häufig ein unberührtes Schneefeld zur Bühne für minimalistische Handlungen wurde, die Wahrnehmungsmuster und abstrakte Kategorien wie Anwesenheit/Abwesenheit, Erscheinen/Verschwinden, Klang/Stille, rhythmische Sequenz, Intervall, Pause thematisieren. In einer späteren Phase fing die Gruppe an, die eigenen Aktionen in Dokumentationsbänden zusammenzustellen. Diese bilden ein deskriptiv-narrativ-interpretatives Dokumentationskunstwerk und kombinieren eine grosse Vielfalt von Materialien: Beschreibungstexte, Erzählungen der Teilnehmer, theoretische Kommentare, Diskussionen, Fotografien, Zeichnungen, Diagramme.

ATTILA CSERNIK (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Attila Csernik (geb. 1941 in Bačka Topola) ist bildender Künstler, Performancekünstler und Dichter. Das Zentrum seines Werks bilden Typografie und Text sowie deren Verhältnis zu

Bild und Körper. Als Mitglied der Gruppe Bosch+Bosch (Slavko Matković, Bálint Szombathy, Katalin Ladik, László Szalma und andere) war er an der radikalen Praxis der Neoavantgarde in der Vojvodina der 1970er Jahre beteiligt. Deren Ziel war es, den Bereich der Kunst durch eine Ästhetik des Schocks und die Gleichsetzung von Kunst und Leben über die Grenzen eines für den bürokratisierten kulturellen Kontext in Jugoslawien kennzeichnenden, moderaten Modernismus hinaus zu erweitern.

NUŠA & SREČO DRAGAN (SLOWENIEN, JUGOSLAWIEN)

Nuša Dragan (geb. 1943 in Jesenice, gest. 2011) und ihr Partner Srečo Dragan (geb. 1944 in Spodnji Hrastnik) sind wichtige Mitglieder der slowenischen Neoavantgarde. Nuša Dragan studierte Pädagogik und Soziologie an der Universität Ljubljana. Srečo Dragan absolvierte sein Studium der Malerei an der Akademie der Künste in Ljubljana und nahm 1971 an einem Kurs für Neue Medien in London teil. Zwischen 1967 und 1988 arbeiteten Nuša und Srečo Dragan als Künstlerpaar. 1969 machten sie die erste Videoarbeit im damaligen Jugoslawien, *Weisse Milch aus weissen Brüsten*. 1968 bis 1969 waren sie am Künstlerkollektiv OHO beteiligt. Ihre Anfänge sind 'Reism', Arte Povera, Konzeptualismus, Kontextualisierung der Sprache, Installation und der Nutzung neuer Technologien, Film und Video zuzurechnen. Nach 1988 arbeiteten sie eigenständig.

LUBOMÍR ĐURČEK (SLOWAKEI, TSCHECHOSLOWAKEI)

Lubomír Đurček (geb. 1948 in Bratislava) ist Konzeptkünstler, Performer, Dokumentarist, Autor experimenteller Texte, Bücher und Filme. An der Akademie für Kunst und Design in Bratislava studierte er Malerei und Design. Er arbeitete den Grossteil seines Lebens als Lehrer. 1977 war er Mitorganisator der richtungweisenden Ausstellung Photorecords, in der Fotografien tschechischer und slowakischer Aktions- und Konzeptkünstler:innen ausgestellt waren. Ende der siebziger Jahre arbeitete er darüber hinaus mit dem Theater Labyrinth und der Temporären Gesellschaft für intensive Erfahrungen zusammen. Đurček nahm an Underground-Aktivitäten von Performancekünstler:innen teil, arbeitete mit Laienkünstler:innen zusammen und organisierte Versammlungen. Seine erste Einzelausstellung hatte er erst nach 1989.

EXTERRA XX (DEUTSCHLAND, DDR)

Exterra XX, 1984 als erster Zusammenschluss von Künstlerinnen in der DDR in Erfurt entstanden, hat in Performances, Poesie, Fotossessions, Filmaufnahmen, Modeschauen und vielen weiteren Aktivitäten die Grenzen der Kunstgattungen ausgetestet. Dabei war den Akteurinnen wichtig, Freiräume für künstlerischen Eigensinn sowie für subjektive Formen der Kunstäusserung zu schaffen – als Befreiung nicht nur von der eintönigen visuellen Realität in der DDR, sondern auch von vorgegebenen, normierten Geschlechterbildern. Ab 1988 fanden die Künstlerinnen zu einer grösseren Öffentlichkeit, vor allem auch durch performative Auftritte und Inszenierungen mit ausdrucksstarken Kostümen. Die Gruppe, zu der neben Verena Kyselka und Gabriele Stötzer u.a. Monika Andres, Tely Büchner, Gabriele Göbel, Ina Heiner, Angelika Hummel, Birgit Quehl gehörten, gründete 1990 das Kunsthaus Erfurt.

ELSE GABRIEL (DEUTSCHLAND, DDR)

Else Gabriel (geb. 1962 in Halberstadt, DDR) ist eine Künstlerin, die mit Installationen und Video arbeitet. Sie hat eine Ausbildung zur Kirchenmusikerin absolviert und studierte ab 1982 Bühnenbild an der Hochschule für Bildende Künste Dresden. Während des Studiums war sie Mitbegründerin der Künstlergruppe Autoperforationsartisten (mit Michael Brendel, Rainer Görss und Via Lewandowsky). Ihren Studienabschluss machte sie 1987, wobei erstmals in der DDR ein Kunst-hochschul-Diplom für eine Gruppen-Performance verliehen wurde. Kurz vor der deutschen Wiedervereinigung reiste sie in die Bundesrepublik aus, wo sie alleine und als Teil des Künstlerduos „(e.) Twin Gabriel“ (mit Ulf Wrede) künstlerisch tätig war. Derzeit ist sie Professorin für Freie Kunst/ Bildhauerei an der Kunsthochschule in Berlin-Weissensee. *Sublime Liebe* ist Else Gabriels einziger in der DDR gedrehter Film.

DOROTA GAWEĐA, EGLÉ KULBOKAITĖ (YOUNG GIRL READING GROUP) (POLEN, LITAUEN, SCHWEIZ)

Dorota Gawęda (geb. 1986) und Eglė Kulbokaitė (geb. 1987) sind ein Künstlerduo mit Sitz in Basel, Schweiz. Gawęda und Kulbokaitė arbeiten mit einer Vielzahl von Medien, darunter Performance, Installation, Fotografie, Duft, Skulptur und Video. Beide sind Absolventinnen des Royal College of Art in London (2012) und Gründerinnen der breit gefächerten seriellen Projekte Agatha Valkyrie Ice (2014–2017) und Young Girl Reading Group (seit 2013). Die Künstlerinnen haben international ausgestellt, u.a. in folgenden Galerien: Fri Art / Kunsthalle Fribourg (solo); Futura Gallery, Prag (solo); Lafayette Anticipations, Paris; Lucas Hirsch Gallery, Düsseldorf (solo); HKW, Berlin; Spazio Maiocchi, Mailand; ANTI – 6. Biennale Athen; Cell Project Space, London (solo); Palais de Tokyo, Paris; Amanda Wilkinson Gallery, London (solo); Kunstverein Freiburg (DE); MMOMA, Moskau; 13. Baltische Triennale, Contemporary Art Centre, Vilnius; ICA, London; Museum of Modern Art, Warschau; Kunstverein für die Rheinlande und Westfalen, Düsseldorf (solo); Berlin Biennale 9; Musée d’Art Moderne de la Ville de Paris. Bevorstehende Ausstellungen des Duos umfassen Einzelpräsentationen bei: Amanda Wilkinson Gallery, London; Julia Stoschek Collection, Düsseldorf und Trafo Gallery, Budapest. Im Jahr 2020 waren Gawęda und Kulbokaitė in der Onassis Cultural Foundation (GR), La Becque (CH) und Alserkal (Vereinigte Arabische Emirate) zu Gast.

RIMMA GERLOVINA (UDSSR, USA)

Rimma Gerlovina (geb. 1951 in Moskau, lebt in den USA) ist eine mit Fotografie, Text und Performance arbeitende Konzeptkünstlerin. Zusammen mit Valerij Gerlovin war sie in die sowjetischen konzeptuellen Underground-Bewegungen involviert, bevor beide 1980 in die USA emigrierten. Ihre Arbeit bietet eine Fülle von philosophischen und mythologischen Implikationen und ist auf ein Spiel der Paradoxe begründet, was sich auch in ihren Texten zeigt. Viele ihrer Bilder verweisen auf eine Ikonografie universellen Wissens – mit Hinweisen auf christliche Symbolik, Alchemie, Numerologie und andere Künste. Ihr Buch *Concepts* wurde 2012 in Russland publiziert. Arbeiten von Rimma Gerlovina und Valerij Gerlovin wurden international ausgestellt und aufgeführt. Sie sind unter anderem in den Sammlungen des Guggenheim und J. Paul Getty Museums vertreten. Rimma Gerlovina lebt in New Jersey.

JELENA GLAZOVA (LETTLAND)

Jelena Glazova ist eine in Riga lebende Klangkünstlerin, bildende Künstlerin und Dichterin. Sie arbeitet in interdisziplinären Bereichen der zeitgenössischen Kunst und kombiniert in ihrem Werk Bild, poetischen Text, Installation und experimentelle Musikaktivitäten wie Noise/Droning, die meistens aus bearbeitetem Gesang gebildet werden. Als bildende Künstlerin und Klangkünstlerin hat sie an zahlreichen Gruppenausstellungen, Festivals und Projekten in Lettland und im Ausland teilgenommen, darunter Einzelausstellungen im Lettischen Museum für Fotografie (2010) und im Lettischen Zentrum für zeitgenössische Kunst (LMC, 2011). Zu ihren Veröffentlichungen gehören Gedichtbände wie *Transfers* (2013, herausgegeben von Orbita, in russischer und lettischer Sprache) und *Plasma* (2014, herausgegeben von Paranoia.ee, in englischer und estnischer Sprache). Die Gedichte von Jelena Glazova wurden ins Lettische, Englische, Finnische, Polnische, Estnische, Litauische und Schwedische übersetzt.

TOMISLAV GOTOVAC (KROATIEN, JUGOSLAWIEN)

Tomislav Gotovac (geb. 1937 in Sombor, Serbien, gest. 2010 in Zagreb) war ein multidisziplinärer Künstler, der als Wegbereiter der Performancekunst im ehemaligen Jugoslawien gilt. Er studierte an der Universität Zagreb und an der Akademie der Darstellenden Künste in Belgrad. Filmische Bilder verbanden Gotovacs persönliches Leben und seine künstlerische Arbeit auf das Engste, da er sich sowohl als Akteur als auch als Beobachter eines immerwährenden Films sah. Gotovac entwickelte eine bahnbrechende Praxis im Bereich von Konzeptualismus

und Performance. In den sechziger Jahren fing er an, Fotografien zu inszenieren, in denen er seinen eigenen Körper als Readymade behandelte. Während dieses Jahrzehnts drehte er auch Experimentalfilme, die durch die kontinuierliche Wiederholung von Bildern persönliche Geschichten offenbaren. Gotovacs Filme sind in einem grösseren Kontext zu betrachten: Sie beziehen sich auf ein Ganzes, das sein Leben ist, auf seine anderen Kunstwerke, und im weiteren Sinne auf die Politik, auf die Geschichte seines Landes und auch, oder vielleicht sogar vor allem, auf die Filme anderer Regisseure.

BOHUMILA GRÖGEROVÁ, JOSEF HIRŠAL (TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Josef Hiršal (geb. 1920 in Chomutičky, gest. 2003 in Prag) war Dichter und Übersetzer. In seinen frühen Jahren folgte er der Poetik des Surrealismus und betrachtete die enge Kollaboration mit seiner Partnerin Bohumila Grögerová in den Jahren zwischen 1962 und 1970 als die glücklichsten und produktivsten Jahre seines Lebens. Hiršals und Grögerovás sogenannte experimentelle Dichtung war eine Reaktion auf die allgegenwärtige Entwertung des Wortes und ein Versuch, Worten durch das Aufdecken ihrer semantischen/grotesken Struktur, neue Energie und Bedeutung einzuhauchen. Hiršals Tätigkeit als Übersetzer ab den fünfziger Jahren umfasste zwei Jahrtausende und beinhaltete chinesische Abhandlungen, Renaissance-Dichtung, Arbeiten von spanischen, englischen, französischen und jugoslawischen Dichtern und berühmte Namen wie Morgenstern, Heine, Heissenbüttel, Enzensberger, Jandl und Artmann. Seine eigene Arbeit entwickelte sich von den Traditionen der surrealistischen Avantgarde zu dem klassisch-experimentellen Buch *JOB-BOJ* (mit Bohumila Grögerová, 1968) und hin zu der Sammlung *Lied der Jugend*.

Bohumila Grögerová bei einer Performance in der Kroatienhalle in Zagreb, 2007

Bohumila Grögerová (geb. 1921 in Prag, gest. 2014 in Prag) war Dichterin und Übersetzerin. Während der sechziger Jahre schrieb sie mit Josef Hiršal mehrere experimentelle Gedichte, die diverse Methoden, von rein visuellen Arbeiten bis hin zu philosophierenden Rätseln, umfassten. Ihre Arbeit bewegt sich an der Schnittstelle von Literatur, Musik und visuellen Künsten. Dabei untersucht sie nicht nur die Bedeutung, sondern auch die antiken, audio-visuellen Wurzeln der Worte und damit auch des Denkens. In den 1970er Jahren war Bohumila Grögerová – oft in Zusammenarbeit mit Hiršal – intensiv mit dem Genre des experimentellen Hörspiels befasst.

GROUP OF SIX ARTISTS / GRUPPE VON SECHS KÜNSTLERN / GRUPA ŠESTORICE (KROATIEN, JUGOSLAWIEN)

Die Gruppe von sechs Künstlern war ein Künstlerkollektiv, dass 1975 von Boris Demur, Željko Jerman, Vlado Martek, Mladen Stilinović, Sven Stilinović und Fedor Vučemilović in Zagreb, Kroatien gegründet wurde. Anfangs stellten sie im Freien aus, um die offiziellen Kunstinstitutionen zu umgehen. Sie nannten ihre Shows Ausstellungs-Aktionen, da die Arbeiten meistens vor Ort und als Antwort auf die entsprechende Situation entstanden sind. Ihre Arbeit betonte die Tautologie als Erbe des Konzeptualismus und hinterfragte die Stellung des Künstlers und des Kunstwerks in einem erweiterten Austausch mit dem Publikum. Die Aktivitäten der Gruppe wurden in experimentellen Filmen und in der selbst publizierten Zeitschrift MAJ/75 (1978–1984) festgehalten.

DURS GRÜNBEIN (DEUTSCHLAND, DDR)

Durs Grünbein (geb. 1962 in Dresden) zog 1985 nach Ost-Berlin, wo er ein Studium der Theaterwissenschaft begann. Im Austausch mit Malern, Fotografen und Performance-Künstlern beteiligte er sich an verschiedenen Zeitschriften, Ausstellungs- und Verlagsprojekten. 1986 begegnete er Heiner Müller, der ihn mit Siegfried Unseld bekannt machte. 1988 veröffentlichte der Suhrkamp Verlag seinen ersten Gedichtband *Grauzone morgens*. Grünbein lebt und arbeitet als Dichter, Übersetzer und Essayist in Berlin und Rom. Nach der Öffnung des Eisernen Vorhangs führten ihn Reisen durch Europa, nach Südostasien und in die Vereinigten Staaten. Er war Gast des German Department der New

York University und der Villa Aurora in Los Angeles. Für sein Werk erhielt er zahlreiche Preise, darunter den Peter-Huchel-Preis, den Georg-Büchner-Preis, den Literaturpreis der Osterfestspiele Salzburg 2000, den Friedrich Nietzsche-Preis des Landes Sachsen-Anhalt 2004 und den Berliner Literaturpreis der Preussischen Seehandlung verbunden mit der Heiner-Müller-Professur 2006. Seine Bücher wurden in mehrere Sprachen übersetzt.

GINO HAHNEMANN (DEUTSCHLAND, DDR)

Gino Hahnemann (geb. 1946 in Jena, DDR, gest. 2006 in Berlin) war Schriftsteller und Filmmacher. Nach einem Studium der Architektur, beschäftigte er sich als Autodidakt mit Literatur und Film und später auch mit Bühnenbild. Als Künstler und Integrationsfigur zwischen verschiedenen ostdeutschen Subkulturen gehörte er zu den wichtigsten Persönlichkeiten der unabhängigen Kunstszene Ost-Berlins und der DDR. Gino Hahnemann war als Super-8-Filmmacher zwischen 1982 und 1986 sehr produktiv und inspirierte andere Künstler:innen, sich ebenfalls mit dem Medium zu beschäftigen. Sein literarischer und persönlicher Nachlass wird seit seinem Tod im Frühjahr 2006 von der Akademie der Künste Berlin betreut.

TIBOR HAJAS (UNGARN)

Tibor Hajas bei einer Performance in der Kroatienhalle in Zagreb, 2007

Tibor Hajas (geb. 1946 in Budapest, gest. 1980 in Szeged) definierte sich in erster Linie als Dichter, der auch radikale körperbasierte Performances schuf. Sein früher Konflikt mit den ungarischen Behörden sowjetischer Prägung endete 1964 mit einer Gefängnisstrafe und drehte sich um ein Gedicht, in dem er seine jüdische Identität reflektierte. In den späten 1960er Jahren begann Hajas, Aktionen und fotografische Praktiken im Geiste von Fluxus zu entwickeln. Ein Jahrzehnt später, im Jahr 1978, begann er in Zusammenarbeit mit dem Fotografen János Vető eine radikalere performative Praxis. Diese Zusammenarbeit gründete auf Ein-Mann-Aktionen von Hajas und resultierte in Fotosequenzen – als finalem Medium -, die in charakteristischen Tableau-Formaten installiert wurden. Neben der performativen und fotografischen Zusammenarbeit präsentierte Hajas seine eigenständigen, in tibetischen Philosophien wurzelnden Performances als spirituelle Auseinandersetzung mit der physischen Existenz. Er starb 1980 bei einem Autounfall.

VÁCLAV HAVEL (TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Václav Havel (geb. 1936 in Prag, gest. 2011 in Hrádček) war Dramatiker, Dichter, Essayist und Politiker. Inspiriert von der Poetik des absurden Theaters, reflektieren seine Stücke zeitgenössische Mechanismen der Kommunikation im öffentlichen und privaten Raum. In den sechziger Jahren benutzte Havel eine Schreibmaschine, um ein Serie von Typogrammen mit dem Titel *Antikódy* (Anticodes) herzustellen. Deren Formen wiesen Ähnlichkeiten mit analogen Methoden der visuellen und konkreten Poesie von zeitgenössischen Autor:innen und Übersetzer:innen auf, darunter auch Josef Hiršal und Jiří Kolář, die mit Havel befreundet waren. Havels Gelegenheitsarbeiten experimentieren mit Schrift, Wort und Text im internationalen Kontext einer Suche nach künstlerischem Ausdruck an den Rändern eines konventionellen Verständnisses von Sprache. Ende der sechziger Jahre nahm Havel ausserdem an den experimentellen Radioaufnahmen in Liberec teil.

JÖRG HEROLD (DEUTSCHLAND, DDR)

Jörg Herold (geb. 1965 in Leipzig, DDR) ist ein deutscher bildender Künstler. Nach einer Ausbildung zum Stuckateur, absolvierte er ein Vorstudium an der Hochschule für Grafik und Buchkunst in Leipzig, wo er sich 1987 als regulärer Student einschrieb. Später wechselte er an die Kunsthochschule Berlin-Weissensee. Noch in Leipzig war er in der Künstlergruppe PIG (Plagwitzer Interessengemeinschaft) aktiv, unter anderem mit Gerd Harry Lybke, der später sein Galerist wurde. 1995 war Jörg Herold Teilnehmer der Biennale in Venedig und 1997 der documenta X in Kassel. Er war Stipendiat der Villa Massimo in Rom. Bis heute bezieht er bewegte Bilder in seine künstlerischen Prozesse mit ein. Nach dem Ende der DDR wechselte er von Super-8 auf Video.

JIŘÍ KOLÁŘ (TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Jiří Kolář (geb. 1914 in Protivín, gest. 2002 in Prag) war ein tschechischer Dichter, Schriftsteller, Maler und Übersetzer – eine künstlerische und kulturelle Schlüsselfigur in der Tschechischen Republik. In seinen jungen Jahren arbeitete er u.a. als Bauarbeiter, Wachmann und Barkeeper. Er hatte keine formale Ausbildung. Kolář, dessen Werke in einen Dialog mit seinen kubistisch inspirierten dadaistischen Vorgängern Raoul Hausmann, Man Ray, Hannah Höch, Kurt Schwitters und Max Ernst treten, verzichtete auf konventionelle ästhetische Werte: Bereits seine erste Ausstellung 1937 zeigte Collagen und Mixed-Media-Skulpturen, die darauf abzielten, das Sichtfeld zu stören. In seinem Werk übernahm er die Technik der „Rollage“, die vertikale Streifen von Reproduktionen der Gemälde alter Meister spielerisch mit Zeitschriftenfetzen und Alltagsgegenständen kombinierte. Die erste veröffentlichte Gedichtsammlung von Kolář, *Křestný list* (Geburtsurkunde, 1941), wies Elemente der existentialistischen Haltung von Skupina 42 auf, einem tschechischen Lyrikkollektiv, das Ende der 1930er Jahre entstand. Nach 1953 wandte sich Kolář vom Schreiben ab und konzentrierte sich auf die visuellen Künste: „Poesie der Stille“. 1977 unterzeichnete Kolář die Charta 77 – eine Erklärung, in der die Anerkennung internationaler Menschenrechtsabkommen durch die kommunistischen Behörden gefordert wurde – und wanderte nach Berlin aus. Später residierte Kolář in Paris und stellte weltweit aus.

VLADIMIR KOPICL (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Vladimir Kopicl (geb. 1949 in Đeneral Janković) ist ein Dichter, Kritiker, Theoretiker, Herausgeber und Autor von Anthologien. In den frühen siebziger Jahren war er Mitglied mehrerer konzeptueller Kunstkollektive, u. a. der Gruppe (3. Er nahm an vielen internationalen Ausstellungen teil, darunter Septième Biennale de Paris (1971), Aspects 1975, Edinburgh Art Festival (1975) und zahlreiche Literaturfestivals, Konferenzen, Treffen, Symposien und Residenzen. Er war Herausgeber der Zeitschrift Index und der Tribina mladih (Jugendtribüne). 1972 redigierte und übersetzte er das Buch *Telo umetnika kao subjekt i objekt umetnosti* (Künstlerkörper als Subjekt und Objekt der Kunst), eine internationale Anthologie von Texten und Dokumenten zur Körperkunst. Er arbeitete auch mit dem Medium Film zur Aufzeichnung von Kunstwerken.

DÁVID KORONCZI (SLOWAKEI)

Dávid Koronczi (geb. 1990 in Lučenec, Slowakei) ist Künstler, Dichter, Grafiker und Veranstalter. Seine künstlerische Recherche befasst sich mit narrativen Klischees, die es uns ermöglichen, die Welt zu verstehen. Er engagiert sich als Organisator kritischer Plattformen und unabhängiger Assoziationen und war zwischen 2010 und 2015 leitender Kurator der Priestor Galerie in Lučenec. Im Jahr 2013 gründete er zusammen mit Martina Szabó den kreativen Inkubator Pinchof_.

KIRILL MEDVEDEV, LIVE LONG, DIE YOUNG, 2012

NAŠKO KRIŽNAR (SLOWENIEN, JUGOSLAWIEN)

Naško Križnar (geb. 1943 in Ljubljana) verfügt über einen Abschluss in Ethnologie und Archäologie der Universität Ljubljana (1970). Er war Mitglied der Gruppe OHO sowie Begründer und Leiter des Audiovisuellen Laboratoriums beim wissenschaftlichen Forschungszentrum an der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste (1982). Er ist Autor zahlreicher visueller ethnografischer Feldproduktionen, ethnografischer Filme und Publikationen. 1996 erlangte er seinen Dokortitel in visueller Ethnografie. Seit 2004 ist Križnar Professor für visuelle Anthropologie an der Universität Primorska in Koper. Er organisiert die Sommerschule für visuelle Ethnografie in Nova Gorica (seit 1979). Seit 2016 leitet er Tage des ethnografischen Films, ein internationales Festival in Ljubljana.

VERENA KYSELKA (DEUTSCHLAND, DDR)

Wegen Studierverbotes machte Verena Kyselka (geb. 1957 in Erfurt) in den 1980er Jahren eine Ausbildung als Restauratorin in den Kirchlichen Werkstätten in Erfurt und begann gleichzeitig mit Malerei, Musik und Performance. Nach der Wende arbeitete sie installativ und mit neuen Medien, und studierte Freie Kunst in Weimar und Genf. In den 1980er Jahren gehörte sie zu der Gruppe Exterra XX, 1990 war sie Mitgründerin des Kunsthauses Erfurt. Ihre Arbeiten der letzten Jahre reflektieren Fragen zeitnaher Geschichte und deren Auswirkung auf die Identität, die in Projekten im interkulturellen Austausch in Ländern wie Albanien, Armenien, aber auch Taiwan, Mexiko und Australien entstehen.

KATALIN LADIK (UNGARN)

Katalin Ladik (geb. 1942 in Novi Sad, Serbien) ist eine Dichterin, die sich verschiedener Ausdrucksmittel bedient. Sie macht Collagen und Fotografien, tritt auf der Bühne und in Filmen auf. Ausserdem ist sie als Performancekünstlerin tätig. Sie empfindet Papier – das traditionelle Medium der Dichtung – als zu statisch und ersetzt es durch ihren eigenen (oft nackten) Körper: sinnlich, individuell und politisch. Ihre poetischen Performances wurden von grafischen Partituren begleitet, die sie in situ interpretierte. Ihre Vokalkompositionen gründen sich auf die materielle Qualität von Klang. Sie entkleiden die Sprache ihrer Bedeutung, indem sie diese in Phoneme zergliedern, um ihre instinktiven, mechanischen Aspekte freizulegen. Ladik lebt und arbeitet in Novi Sad, in Budapest und auf der Insel Hvar.

YURI LEIDERMAN (UKRAINE, UDSSR)

Yuri Leiderman (geb. 1963 in Odessa) ist Künstler und Autor. Während der achtziger und neunziger Jahre lebte er in Moskau und nahm an den Aktivitäten der Moskauer Konzeptualisten teil. 1987 war er eines der Gründungsmitglieder der Gruppe Medizinische Hermeneutik, die er 1990 verliess. Leiderman hat an vielen internationalen Ausstellungen zeitgenössischer

Kunst teilgenommen, u.a. an den Biennalen in Venedig (1993, 2002), Istanbul (1992) und Shanghai (2004), sowie der Manifesta in Rotterdam (1996). Er ist Autor mehrerer Essay-, Prosa- und Gedichtbücher. 2005 gewann er den Andrej-Belyj-Preis. Leiderman lebt und arbeitet in Berlin.

VIA LEWANDOWSKY (DEUTSCHLAND, DDR)

Via Lewandowsky (geb. 1963 in Dresden, DDR) studierte ab 1982 Bühnenbild an der Hochschule für Bildende Künste Dresden. Während des Studiums war er Mitbegründer der Künstlergruppe Autoperforationsartisten (mit Michael Brendel, Else Gabriel und Rainer Görss). Seinen Studienabschluss machte er 1987 und erlangte gemeinsam mit Else Gabriel das erste Kunsthochschul-Diplom in der DDR für eine Gruppen-Performance. Kurz vor der deutschen Wiedervereinigung reiste er in die Bundesrepublik aus. Es folgten zahlreiche Auslandsaufenthalte, Stipendien und Ausstellungen sowie Arbeiten im öffentlichen Raum. Via Lewandowsky drehte zwischen 1985 und 1988 zahlreiche Filme auf Super-8, sowohl als Teil der Autoperforationsartisten als auch eigenständig.

VLADO MARTEK (KROATIEN, JUGOSLAWIEN)

Vlado Martek (geb. 1951 in Zagreb) ist ein Multimedia-Konzeptkünstler, Dichter und Schriftsteller. Er verfügt über einen Abschluss der Universität Zagreb in Literatur und Philosophie. Sein Werk umfasst Aktionen, Agitationen, Ambientes, Wandmalereien, Graffiti, Texte zu seiner eigenen Kunst und zu anderen Künstlern, Drucke, Kunstpostkarten, Skulpturen, poetische Objekte, Gemälde, Kunstbücher und inszenierte Fotografien. Marteks Arbeit kann in erster Linie als avantgardistische Poesie gesehen werden, die in Opposition zum dominierenden lyrischen Paradigma der europäischen Literatur steht. Eines der Schlüsselkonzepte Marteks lautet Vor-Poesie: die Idee, dass Dichtung kein abgeschlossenes, isoliertes Werk ist, sondern durch den Dichter und den Schreibprozess entsteht. Von 1975 bis 1978 war Martek Mitglied der informellen Gruppe von sechs Künstlern.

SLAVKO MATKOVIĆ (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Slavko Matković (geb. 1948 in Subotica, gest. 1994 in Subotica) war ein Konzeptkünstler, der sich mit visueller Dichtung, Körperkunst, Comics, Dichtung, Malerei, Performance, Film und Mail Art auseinandersetzte. Seine Arbeit behandelt Fragen der Autorschaft sowie die Beziehung zwischen Kunst und Linguistik. 1969 gründete Matković zusammen mit Bálint Szombathy in Subotica die Künstlergruppe Bosch+Bosch. Während der siebziger Jahre schuf Matković von Computercodes generierte Interventionen auf Papier oder auf Buchseiten. Er begann ausserdem mit Comics zu experimentieren, deren Narration er unterminierte, indem er die Autonomie der einzelnen Wörter bekräftigte.

1981 verteilte er auf den Strassen von Rijeka Einladungen zu seiner Einzelausstellung im Mali Salon. Die Verteilung der Einladungen an unbekannte Passant:innen wurde von Bálint Szombathy fotografisch festgehalten. Diese Fotografien bildeten einen Teil der Ausstellung. Während dieser Zeit fing Matković damit an, seine Werke mit dem Stempel eines Comic-Helden zu „signieren“.

KIRILL MEDVEDEV (RUSSLAND)

Kirill Medvedev (geb. 1975 in Moskau) ist ein Dichter, linker Aktivist und Musiker, der als Frontmann in der Band Arkady Kots spielt. Seine Bücher wurden in den USA, Estland, England und den Niederlanden veröffentlicht. Medvedevs Collage aus Poesie, Kritik und Aktion überprüft noch einmal alte Potenziale und sucht nach Lücken und Zwischenräumen, in denen Protest, Opposition und Utopie möglich bleiben. Sein mit dem Andrej-Bely-Preis ausgezeichnete Band *Pokhod na meriiu* (Marsch auf das Rathaus) wurde von seinem Verlag Free Marxist Press veröffentlicht. Die von Medvedev übersetzten Essays über Politik und Ästhetik haben ihren Weg in Publikationen wie *The London Review of Books* und *The New Left Review* gefunden. Auf nationaler Ebene wurde seine Übersetzung und Aufnahme des Protestsongs *Steny* (Die Wände; Lluís Llachs berühmtes katalanisches Protestlied *L'Estaca* von 1968, umgedichtet in *Mury*, die Hymne der polnischen Solidarność in den 1980er Jahren) zu einer der Hymnen des langen Jahres 2012.

JAN MĚŘIČKA (TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Jan Měříčka (geb. 1955 in Pardubice) ist Druckgrafiker und Künstler. Er machte 1983 seinen Abschluss an der Prager Václav-Hollar-Kunstschule. Er lehrt an der Film- und Fernsehakultät, Abteilung für Fotografie (FAMU Prag) und arbeitet als Kurator in der Galerie 50°47'55.9"N 14°57'22.6"E. Měříčkas Konzepte basieren auf Aufzeichnungen menschlicher Bewegungen in bestimmten Räumen, z. B. in U-Bahn-Stationen, die später zu Modellen menschlicher Bewegung abstrahiert und durch Zeichnungen in Siebdrucktechnik umgesetzt werden. Seit 2000 produziert Měříčka Künstlerbücher, wobei er mit Texten von Jaromír Typlt, H. M. Enzensberger, Guillaume Apollinaire, Pavel Novotný und mit seinen eigenen Texten arbeitet. Seine Bücher haben oft Prozesscharakter, z. B. *Fotogramme von Fischskeletten, die der Künstler im Laufe eines Jahres gegessen hat*. Měříčka erhielt den 1. Preis bei der 7. Internationalen Biennale der Miniaturkunst, Gornji Milanovac, Serbien (2003), den 1. Preis bei der 4. Egyptian International Print Triennale Cairo, Ägypten 2000, und weitere Auszeichnungen.

ANDREI MONASTYRSKI (RUSSLAND, UDSSR)

Andrei Monastyrski (geb. 1949 in Petsamo/ Murmansker Gebiet) ist Dichter, Künstler und Theoretiker. Er studierte Philologie an der Moskauer Staatsuniversität. 1973 begann er, mit seriellen Strukturen und minimalistischen Klangkompositionen zu arbeiten. Ab 1975 widmete er sich poetischen Objekten und Aktionen. 1976 war er eines der Gründungsmitglieder der Gruppe Kollektive Aktionen und stellte später deren Dokumentationsbände *Reisen aus der Stadt* zusammen. Er gab zahlreiche Publikationen heraus, darunter die erste Ausgabe des Moskauer Archivs der Neuen Kunst (MANI). Monastyrski erhielt 2003 den Andrej-Belyj-Preis für seinen Beitrag zur russischen Literatur und 2009 den Innovationspreis für Kunsttheorie. 2011 vertraten Monastyrski und die Kollektiven Aktionen Russland auf der Biennale in Venedig.

MONOGRAMISTA T.D
SIEHE DEZIDER TÓTH

LADISLAV NOVÁK (TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Ladislav Novák (geb. 1925 in Turnov, gest. 1999 in Třebíč) war ein Künstler und Dichter, der mit Ton und Bild arbeitete. 1945 bis 1950 studierte er an der Karls-Universität in Prag, wo er seine Abschlussarbeit zu dem Thema *Reim und Assonanz im Werke Vítězslav Nezval* verfasste. Mit Aufnahmen, die er in den fünfziger Jahren machte, wirkte er massgeblich an der

ORBITA, FM SLOW SHOW, 2012, SEMYON KHANIN, RTY TÁPAJÍ PO ÚSTECH / NACH MÜNDERN TASTENDE LIPPEN

Entwicklung der konkreten Poesie und der Lautpoesie mit. Zusammen mit Jiří Kolář und Josef Híršal gründete er die erste tschechische Gruppe experimenteller Dichtung. 1962 schaffte er sich ein kleines Sonet Duo-Tonbandgerät an und begann, mit Aufnahmen seiner eigenen Stimme zu experimentieren. Dank eines Redakteurs des tschechischen Radios in Liberec, fand er 1969 Gelegenheit, mehrere seiner Gedichte in einem professionellen Studio aufzunehmen; diese Aufnahmen fanden ihren Weg ins Ausland. Mehrere Kompositionen hat er auch im schwedischen Studio Fylkingen realisiert. Sein Werk wurde Seite an Seite mit Zeitgenossen wie Henri Chopin, Bob Cobbing, Pierre Garnier, Ernst Jandl und Maurice Lemaître ausgestellt.

PAVEL NOVOTNÝ (TSCHECHISCHE REPUBLIK)

Pavel Novotný (geb. 1976 in Liberec) ist Dichter und Wissenschaftler. Er arbeitet in der Abteilung für deutsche Sprache an der Fakultät für Erziehungswissenschaften in Liberec und schreibt Gedichte, Lieder und radiophonische Kompositionen. Er ist ausserdem Autor mehrerer experimenteller Texte, die er durch die Umsetzung von Gesprochenem in Geschriebenes erzeugt. Novotný hat zahlreiche Gedichtbände veröffentlicht und zusammen mit Helena Skalická ein Prosastück geschrieben. Sein Lebensprojekt heisst *Tramvestie*, eine endlose Reihe von Ton- und Textaufnahmen, die eine Tramfahrt zwischen Liberec und Jablonec nad Nisou nachzeichnen. Zusammen mit Jaromír Typlt rein szenierte er die Dada-Komposition *Ursonate* von Kurt Schwitters. Seine Dissertation über literarische Collage und Montage wurde vom deutschen Verlag Arco herausgegeben. Im Jahr 2020 veröffentlichte er im Thelem-Verlag eine Monografie über akustische Literatur.

NSRD (LETTLAND, UDSSR)

NSRD (Nebijušu sajūtu restaurēšanas darbnica / Workshop for the Restoration of Unfelt Feelings / Workshop zur Wiederherstellung von nicht gefühlten Gefühlen) war ein Künstlerkollektiv, das zwischen 1982 und 1989 in Lettland aktiv war. Zu seinen Mitgliedern zählten Juris Boiko, Hardijs Lediņš, Imants Žodžiks und Inguna Černova. NSRD sind bekannt für ihre experimentellen Musikalben, Aktionen, interdisziplinäre Kunst und Ausstellungsprojekte. Begründer waren der Architekturtheoretiker Hardijs Lediņš (1955–2004) sowie der Dichter und Künstler Juris Boiko (1954–2002). Hinzu kamen der Architekt Imants Žodžiks (*1955), der Musikerin Inguna Černova (*1962) sowie der Künstler Leonards Laganovskis, der Musiker Mārtiņš Rutkis und andere Teilnehmer. In der lettischen Kunst gehören sie zu den ersten, die Video und Computertechnologien in ihren Projekten einsetzten. Diese beinhalteten Musik und konzeptuelle Alben, Konzertauftritte, Multimedia-Ausstellungen und Video-Performances.

Erst 1988 schrieb Juris Bolko rückwirkend einige frühere Aktionen – zum Beispiel Walks to Bolderāja – der Gruppe NSRD zu.

OHO (SLOWENIEN, JUGOSLAWIEN)

Die Gruppe OHO war ein Künstlerkollektiv der späten sechziger Jahre. Ihre wichtigsten Mitglieder waren Milenko Matanović, David Nez, Marko Pogačnik und Andraž Salamun. Als Teilnehmer konzeptueller Kunstausstellungen im In- und Ausland war die Gruppe OHO während der späten sechziger und frühen siebziger Jahre erfolgreich. Ihre künstlerische Praxis ist verbunden mit Arte Povera, Land Art, Happenings und verschiedenen Praktiken der Körperkunst. Im Prozess der Zusammenarbeit erforschten die Mitglieder des Kollektivs Spiritualität und den Transfer von spirituellen Themen in ihre künstlerische Praxis. Sie entwickelten ein Interesse am Ritual als Medium, was es ihnen ermöglichte, die Grenzen der alltäglichen Welt zu überwinden und eine tiefere Verbindung zur Natur herzustellen. In einer späteren Phase gaben die Mitglieder der Gruppe OHO die Arbeit innerhalb des Kunstsystems auf und gründeten im Vipava-Tal gelegenen Dorf Sempas in Slowenien eine Kommune.

ORANGE ALTERNATIVE / POMARAŃCZOWA ALTERNATYWA (POLEN)

Die Orange Alternative ist eine in Wrocław entstandene polnische Untergrund-Bewegung, die von Waldemar Fydrych, der in den achtziger Jahren allgemein als Major bekannt war, angeführt wurde. Ihr Hauptzweck war es, einer breiteren Öffentlichkeit durch friedlichen Protest mit absurden und unsinnigen Elementen eine alternative Möglichkeit der Opposition gegen das autoritäre Regime zu bieten. Die Orange Alternative wurde als Teil der umfassenderen Solidarność-Bewegung gesehen, obwohl auch das Parodieren von Solidarność eines ihrer Hauptthemen darstellte. Ursprünglich sprühte sie dort, wo regierungskritische Parolen mit Farbe überdeckt worden waren, Graffiti-Zwerge auf die Wände der Stadt. Von 1985 bis 1990 organisierte die Orange Alternative mehr als 60 Happenings in verschiedenen polnischen Städten. 1989 unterbrach sie ihre Aktivitäten, nahm sie 2001 wieder auf und ist seitdem im kleinen Umfang auch aktiv geblieben.

ORBITA (LETTLAND)

Das 1999 gegründete Rigaer kreative Kollektiv Orbita ist eine multimediale Gruppe von Dichtern und Künstlern, die mit ihren Arbeiten einen Dialog zwischen verschiedenen Kulturen und Genres (Literatur, Musik, Video und Fotografie) herstellen wollen. Die wichtigsten Mitglieder von Orbita sind Semyon Khanin, Artur Punte, Vladimir Svetlov und Sergej Timofejev. Die Gruppe, die russische und lettische Einflüsse

BÁLINT SZOMBATHY, RAZÍTKO A TĚLO / GUMMI UND FLEISCH, 1979/2014

EWA PARTUM, KONTAKT, 1979

kombiniert, um eine zeitgenössische, experimentelle Dichtung zu schaffen, beschäftigt sich auch mit innovativen Veröffentlichungsformen und Buchdesign, wie bei der Anthologie *Hit Parade: The Orbita Group* (Ugly Duckling Presse, 2015). Die Aktivitäten der Gruppe sind vielfältig: ein Webportal, Ausstellungen, Happenings, Auftritte der Gruppe auf Festivals in Europa und Russland sowie poetische, künstlerische und kritische Publikationen.

ROMAN OSMINKIN (RUSSLAND)

Roman Osminkin (geb. 1979 in Leningrad) ist Dichter, Kunstkritiker, Performer und Videokünstler. Er lebt in St. Petersburg. Den Dokortitel für seine Dissertation über partizipative Kunst und ihre Manifestationen erhielt er vom Russischen Institut für Kunstgeschichte. Seit 2007 ist er Mitglied des Schriftstellerverbands von St. Petersburg. Osminkin war Mitglied des Laboratoriums für poetischen Aktionismus, das Video-Gedichte (Verbreitung des poetischen Wortes in drei Dimensionen) und aggressivere Interventionen im öffentlichen Raum verknüpfte. Er beteiligte sich ausserdem aktiv an der 2008 entstandenen Strassenuniversitätsbewegung in St. Petersburg. Osminkin ist an der Dynamik von Poetik und Politik innerhalb der Form und Struktur eines Textes oder Bildes interessiert. Osminkin tritt häufig als Gastdozent und Performer an russischen und ausländischen Institutionen auf.

EWA PARTUM (POLEN, DEUTSCHLAND)

Ewa Partum (geb. 1945 in Grodzisk Mazowiecki, in der Nähe von Warschau) ist Konzeptkünstlerin und vereint in ihrer Arbeit Dichtung, Performance und Film. Sie studierte an der Staatlichen Kunsthochschule in Łódź und an der Kunstakademie Warschau, wo sie 1970 ihren Abschluss erlangte. Ab 1969 untersuchte sie in ihrer Arbeit Themen der weiblichen Identität, einschliesslich der geschlechtsspezifischen Voreingenommenheit der Kunstwelt. Hauptwerke sind unter anderem: *Gedichte von Ewa* (seit 1970), *Tautologisches Kino* (eine Reihe von Kurzfilmen, gedreht zwischen 1973 und 1974) und *Selbst-Identifikation* (1980), eine Nacktperformance, die mit einer Reihe von Fotomontagen kombiniert ist. Ihre Arbeiten sind in führenden Kunstinstitutionen auf der ganzen Welt ausgestellt. Ewa Partum lebt in Berlin.

BOGDANKA POZNAŃOVIĆ (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Bogdanka Poznańović (geb. 1930 in Begeč, Vojvodina, gest. 2013 in Novi Sad) ist eine Künstlerin, deren Arbeit traditionelle und neue visuelle Medien, Malerei und Mail Art umfasst. Sie studierte Malerei an der Kunstakademie Belgrad und war an Polja und Tribina mladih beteiligt. Von der italienischen Regierung erhielt sie ein Stipendium, um 1968/1969 in Florenz

GERHARD RÜHM, UNTERWEGS, 1979

GERHARD RÜHM, UNTERWEGS, 1979

und Rom und 1977 in Venedig leben und sich in ihrer Arbeit spezialisieren zu können. Poznańović war langjährige Professorin für Intermediale Forschung an der Kunstakademie in Novi Sad.

DMITRI PRIGOV (RUSSLAND, UDSSR)

Dmitri Prigov (geb. 1940 in Moskau, gest. 2007 in Moskau) war ein russischer Autor, Künstler und Performer. 1965 machte er am Moskauer Stroganov-Kunstinstitut seinen Abschluss als Bildhauer. Ab 1971 entstanden zahlreiche Gedichtzyklen, Prosatexte, Minidramen und poetische Objekte für den literarischen Samizdat. Seine spätere Kunst vermischt die Definitionen von Dichter, Sound Performer und Grafik-Künstler und verbindet seine Dichtung mit Performances und Installationen. Prigov verkörpert die Idee des Gesamtkunstwerkes im Rahmen des Moskauer Konzeptualismus. 1986 wurde er nach einer Performance, in der er seine Dichtung (aus der Serie Appelle) an öffentlichen Orten ausgehängt hatte, kurzzeitig vom KGB in eine psychiatrische Anstalt eingewiesen. Prigov bekam 1993 den Puschkin-Preis und 2002 den Boris-Pasternak-Preis. Seine literarischen Texte wurden in eine Vielzahl von Sprachen übersetzt, und er hat weltweit an zahlreichen Ausstellungen und Literaturfestivals teilgenommen.

PUSSY RIOT (RUSSLAND)

Pussy Riot ist eine russische feministische Punkgruppe, die 2011 gegründet wurde und von Moskau aus wirkt. Im Jahr 2012 wurde Pussy Riot durch ein improvisiertes Konzert (mit dem Punk-Gebet: *Mutter Gottes, Jungfrau, verjage Putin*) in der Christ-Erlöser-Kathedrale in Moskau berühmt. Die russischen Behörden nahmen drei Mitglieder der Gruppe fest, zwei von ihnen wurden zu zwei Jahren Haft in einem Arbeitslager verurteilt. Bei den Olympischen Winterspielen 2014 in Sotschi wurden Mitglieder der Gruppe während eines ihrer Blitzauftritte von kosakischen Sicherheitsleuten verprügelt. Im Jahr 2018 rannten vier Mitglieder von Pussy Riot während des WM-Finales in Moskau auf das Spielfeld. Der Stunt sollte Dmitri Prigov ehren, einen russischen Dichter und Künstler, der elf Jahre zuvor starb. Prigov benutzte die Persona des Milizionärs als zentralen Protagonisten eines grossen poetischen Zyklus, der für die Ästhetik des Moskauer Konzeptualismus zentral war – ein Erbe, dem die WM-Protestlerinnen huldigten, indem sie sich als zeitgenössische russische Polizisten verkleideten.

LEV RUBINSTEIN (RUSSLAND, UDSSR)

Lev Rubinstein (geb. 1947 in Moskau) ist ein Dichter aus dem Kreis des Moskauer Konzeptualismus. 1971 erlangte er seinen Abschluss in Russischer Philologie an der Pädagogischen Fakultät der Staatlichen Universität Moskau. Während seiner Arbeit als Bibliothekar fing er an,

Textserien auf Karteikarten zu schreiben. Er bezeichnet dies als „hybrides Genre“, das „an den Rändern der Genres entlanggleitet und dabei, wie ein kleiner Spiegel, jedes einzelne flüchtig reflektiert, ohne sich mit irgendeinem von ihnen zu identifizieren.“ Sein Werk zirkulierte über den Samizdat und durch Underground-Lesungen in der inoffiziellen Kunstszene der sechziger und siebziger Jahre, bis es in den späten achtziger Jahren weite Verbreitung fand. Heutzutage einer der bekanntesten Dichter Russlands, lebt Rubinstein in Moskau und schreibt Kulturkritiken für unabhängige Medien.

GERHARD RÜHM (ÖSTERREICH, DEUTSCHLAND)

Gerhard Rühm (geb. 1930 in Wien) ist ein Schriftsteller, Komponist und bildender Künstler. Rühm studierte die Fächer Klavier und Komposition an der Universität für Musik und darstellende Kunst in Wien. Nach seinem Studium nahm er Privatunterricht bei dem Zwölftonkomponisten Josef Matthias Hauer. Seit Anfang der 1950er Jahre produzierte er Lautgedichte, Sprechtexte, visuelle Poesie, Photomontagen und Buchobjekte. Er ist Mitbegründer der Wiener Gruppe (mit Friedrich Achleitner, H. C. Artmann, Konrad Bayer und Oswald Wiener) und auch Herausgeber der gleichnamigen Anthologie. Ende der 1960er Jahre nahm er in Liberec am Radioprogramm *Semester des experimentellen Schaffens* teil. Von 1972 bis 1996 war er Professor an der Hochschule für bildende Künste in Hamburg und von 1978 bis 1982 Präsident der Grazer Autorenversammlung. Rühms Arbeiten sind im Grenzbereich von Musik, Sprache, Gestik und Visuellem angesiedelt. Seine Hör-Produktionen sind herausragende Beispiele für das Neue Hörspiel und die Akustische Kunst.

ANDREY SILVESTROV (RUSSLAND, UDSSR)

Andrey Silvestrov (geb. 1972 in Moskau) ist ein Filmregisseur und Produzent. Er absolvierte seinen Abschluss in Kunstgeschichte an der Russischen Staatlichen Geisteswissenschaftlichen Universität (RGGU) und studierte Film mit dem Filmemacher und Theaterregisseur Boris Yukhananov. Er ist der Autor von mehr als zwanzig Kurzfilmen und Videoprojekten. Seine Werke wurden auf zahlreichen Festivals, den Internationalen Filmfestspielen von Venedig, dem Film Festival Rotterdam, dem Rome Film Festival und der Berlinale gezeigt. Er leitet darüber hinaus ein eigenes internationales Filmfestival in Kansk (Sibirien). Seit 2010 arbeitet er zusammen mit Yuri Leiderman an der fortlaufenden Filmperformance *Birmingham Ornament*.

MLADEN STILINOVIĆ (KROATIEN, JUGOSLAWIEN)

Mladen Stilinović (geb. 1947 in Belgrad, gest. 2016 in Pula) war ein Konzeptkünstler, der sich in seiner Arbeit mit der Sprache der Politik und ihrer Reflexion in Kunst und Alltag beschäftigte. 1969 bis 1976 arbeitete er im Genre des Experimentalfilms und von 1975 bis 1979 war er Mitglied der Zagreber Gruppe von sechs Künstlern. Seine Arbeiten umfassen Zeichnungen, Collagen, Fotografien, Künstlerbücher, Gemälde, Installationen, Aktionen, Filme und Video. Sie sondieren das Feld von künstlerischen Zeichen und sprachlicher Rede, indem sie verbale und visuelle Klischees entschlüsseln und die Sprache von den gewöhnlichen oder alltäglichen politischen Ideen und Konnotationen ablösen.

GABRIELE STÖTZER (DEUTSCHLAND, DDR)

Gabriele Stötzer (geb. 1953 in Emlenb, DDR) ist eine deutsche Autorin, Künstlerin und Performerin. Sie wurde zunächst in Erfurt zur medizinisch-technischen Assistentin ausgebildet und studierte danach Pädagogik. 1976 nahm sie an den Protesten gegen die Ausbürgerung des Liedermachers Wolf Biermann teil, wurde exmatrikuliert, verhaftet und sass ein Jahr im Frauengefängnis Hoheneck. Nach ihrer Freilassung begann sie künstlerisch zu arbeiten, sowohl allein als auch innerhalb der 1984 gegründeten Künstler:innengruppe Erfurt. Sie machte Musik, arbeitete mit Textilien, schrieb Gedichte und Prosa, inszenierte Performances und Modenschauen, betrieb eine Privatgalerie und drehte Filme auf Super-8. Heute arbeitet Gabriele Stötzer als Autorin und Dozentin.

LÁSZLÓ SZALMA (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

László Szalma (geb. 1948 in Subotica) ist Künstler und Grafikdesigner. Seinen Abschluss machte er an der Grafikschule in Subotica. 1968 war er Gründungsmitglied der Gruppe Bosch+Bosch und nahm bis 1975 an allen Ausstellungen der Gruppe teil. Seine künstlerische Tätigkeit umfasste Aktionen, Grafikdesign und Experimente mit Collagen. 1980 trat Szalma der Kunstgruppe Q in Subotica bei und nahm regelmässig an der Sommerschule in Zalae-gerszeg teil. Er arbeitete darüber hinaus mit Künstlern aus der ungarischen Stadt Csurgó zusammen. Seit den 1970er Jahren war Szalma für zahlreiche jugoslawische Zeitschriften als Grafikdesigner und Autor tätig.

TAMÁS SZENTJÓBY (UNGARN)

Tamás Szentjóby (geb. 1944 in Föt, Ungarn) ist Künstler, auch bekannt als Tamás St. Auby, Stjauby, Emmy (Emily) Grant, St. Aubsky, T. Taub. Er vertritt eine der radikalsten Positionen innerhalb der ungarischen Neoavantgarde. Während der 1960er Jahre wandte er sich von der metaphysischen Dichtung ab und begann, Happenings und Performances zu gestalten. Zusammen mit Gábor Altorjay schuf Szentjóby das erste ungarische Happening, *The Lunch (In Memoriam Batu Khan)*, das am 25. Juni 1966 stattfand. Etwa zur gleichen Zeit wurde er in der Mail Art-Bewegung aktiv. 1968 gründete Szentjóby die Internationale Parallele Union der Telekommunikation / IPUT, über die er als Superintendent der Organisation einen Teil seiner Tätigkeit ausübte.

BÁLINT SZOMBATHY (UNGARN, SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Bálint Szombathy (geb. 1950 in Pačir, Serbien) ist bildender Künstler, Performancekünstler und Theoretiker nomadischer und hybrider Produktionen. In seinem Werk ist jedes Medium ähnlich wichtig, von den performativen, auf Intervention ausgerichteten Arbeiten über Mail Art und visuelle Poesie bis hin zu den objekt- und installationenzentrierten Arbeiten der letzten Jahrzehnte. Szombathy ist bekannt für seine semiologischen Foto-Performances und dafür, dass er Gedichte physisch ausdehnt, um in den urbanen Raum einzugreifen. In den siebziger Jahren war er Mitbegründer und Impulsgeber der Gruppe Bosch+Bosch. Er lebt und arbeitet in Budapest.

JIRÍ VALOCH, SOMETHING ELSE THAN STONE, NEDAT. / OHNE JAHR, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, SOMETHING ELSE THAN STONE, NEDAT. / OHNE JAHR, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

SLOBODAN TIŠMA (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Slobodan Tišma (geb. 1946 in Stara Pazova) ist ein Dichter, Schriftsteller und Musiker. Er studierte Literatur in Novi Sad und Belgrad. Bis Mitte der 1970er Jahre arbeitete er im Bereich der konzeptuellen Kunst. Er war Mitglied der Gruppe KôD (CODE) und der Gruppe (3, ausserdem arbeitete als Redakteur bei den wichtigen Jugendmagazinen Index und Polja. Er war auch Redakteur der Tribina mladih (Jugendtribüne). In den späten 1970er und in den 1980er Jahren spielte er Rockmusik in den Bands Luna und La Strada. Seit den 1990er Jahren veröffentlichte er neun Bücher mit Lyrik und Prosa und erhielt mehrere wichtige nationale Auszeichnungen für seine Prosaarbeit. Sein Werk wurde in mehrere Sprachen übersetzt. Er ist Mitglied des serbischen PEN und hat seit den 1990er Jahren seine Gedichte auf verschiedenen Poesiefestivals gelesen und aufgeführt. Er lebt in Novi Sad.

RAŠA TODOSIJEVIĆ (SERBIEN, JUGOSLAWIEN)

Raša Todosijević (geb. 1945 in Belgrad) ist Maler, Bildhauer und Autor. 1969 machte er seinen Abschluss in Malerei an der Kunstakademie Belgrad. In den frühen 1970er Jahren gehörte er zu einer Gruppe von Künstler:innen, die sich um das Belgrader Studentenzentrum versammelten, wo eine neue Form des künstlerischen Ausdrucks konzipiert wurde, die später Neue Künstlerische Praxis (nova umjetnička praksa) genannt wurde. Zu seinen Ausdrucksmitteln gehören Installationen, Performance, Video, Gemälde, Skulpturen sowie Objekte aus verschiedenen, gegensätzlichen organischen und nicht-organischen Materialien: Brot, Fisch, Gumpfpflanzen, Schlamm, Gips, Wasser, Metall, gefundene Gegenstände, Transistoren usw. Seine Performances erforschen totalitäres Verhalten und bauen eine Opfer-Peiniger-Beziehung auf, wobei die philosophische und theoretische Frage nach der Definition von Kunst unterminiert wird, indem Todosijević etwa in einem seiner Videos immer wieder auf Deutsch die Frage Was ist Kunst? stellt.

DEZIDER TÓTH / MONOGRAMISTA T.D (SLOWAKEI, TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Dezider Tóth (geb. 1947 in Výchapy-Opatovce) ist ein Künstler, der seit 1997 unter dem Namen Monogramista T.D ausstellt. Er ist einer der massgeblichen Vertreter der Konzeptkunst in

DEZIDER TÓTH, MONOGRAMISTA T.D (SLOWAKEI, TSCHECHOSLOWAKEI)

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

der Slowakei. Im Jahr 1970 war er Mitorganisator und Teilnehmer der legendären inoffiziellen Ausstellung 1. Offenes Studio. Später organisierte Tóth auch die Wohnungsausstellungen Depozit (1976–77) und Verschiebung, Meisterschaft in der Verschiebung des Artefakts (1979–86). Sein konzeptuelles Werk reicht von Aktionskunst, Installationen, Künstlerbüchern bis hin zu Malerei, Objekten und minimalistischen Interventionen. Seit 1991 lehrt er an der Akademie der Künste in Bratislava. Tóth wurde 2012 mit dem Dominik-Tatarka-Literaturpreis ausgezeichnet. Er lebt und arbeitet in Brno.

JAROMÍR TYPLT (TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Jaromír Typlt (geb. 1973 in Nová Paka) ist Dichter und Kunsthistoriker. Er studierte an der Kunstfakultät der Karls-Universität in Prag. Gegenwärtig widmet er sich Ausstellungen progressiver Kunst und Fotografie. Typlt hat mehrere Bücher mit Poesie und Belletristik veröffentlicht. Seit etwa 1999 experimentiert er mit der Einbindung des geschriebenen Wortes in andere Kunstformen, wie Kunstbücher, Bühnenperformances, Tonaufnahmen und Kurzfilme. Sein Interesse als Kunsthistoriker gilt unter anderem der Art Brut. Er hat die Form der sogenannten „mutierten Autorenlesung“ weiterentwickelt, bei der er sich voraufgezeichneter Stimmen, des Sprachrhythmus sowie gefundener Objekte und szenischer Aktionen im Raum bedient. Seit einigen Jahren produziert er in Zusammenarbeit mit anderen verbündeten Künstlern Buch-Objekte.

JIRÍ VALOCH (TSCHECHISCHE REPUBLIK, TSCHECHOSLOWAKEI)

Jirí Valoch (geb. 1946 in Brno) ist Kunsttheoretiker, Kurator, Künstler und Dichter. Valoch hat Tschechisch, Deutsch und Ästhetik an der Masaryk Universität in Brno studiert und seine Abschlussarbeit über die Entwicklung und Typologie der visuellen und phonischen Dichtung geschrieben. Seit 1963 schafft Valoch visuelle Dichtung. Gegen Ende der sechziger Jahre transformierte sich seine Arbeit im Zusammenhang mit der Entwicklung von konkreter Poesie und Konzeptkunst. Von 1972 bis 2001 arbeitete Valoch als Theoretiker und Kurator im Haus für Künste in Brno (Dům umění města Brna), wo er mit Schlüsselfiguren der tschechischen Kunst (V. Boštik, M. Knižák und zahlreiche andere) Ausstellungen organisierte. Ab den frühen siebziger Jahren trug er zur Organisation mehrerer informeller Ausstellungen in verschiedenen Räumlichkeiten in der Tschechoslowakei bei.

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

JIRÍ VALOCH, GERTA POSPÍŠILOVÁ, MEMORY (ŘEZÁNÍ DŘEVA) / MEMORY (HOLZ HACKEN), 70. LÉTA 20. STOLETÍ / 1970ER JAHRE, MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ

POEZIE A PERFORMANCE /
POESIE UND PERFORMANCE –
VÝCHODOEVROPSKÁ PERSPEKTIVA /
OSTEUROPÄISCHE PERSPEKTIVE

TIRÁŽ / IMPRESSUM:

KURÁTOŘI / KURATOR:INNEN: TOMÁŠ GLANC,
SABINE HÄNSGEN
VE SPOLUPRÁCI S / IN KOOPERATION MIT: AGATA CIASTOŃ,
DUBRAVKA ĐURIĆ, EMESE KÜRTI, CLAUD LÖSER,
PAVEL NOVOTNÝ, BRANKA STIPANČIĆ, DARKO ŠIMIČIĆ,
MÁRA TRAUMANE
ARCHITEKTURA / AUSSTELLUNGSARCHITEKTUR:
RCNKS S. R. O.
PRODUKCE / PRODUKTION: MARKÉTA KROUPOVÁ
INSTALACE / INSTALLATION: TÝM OBLASTNÍ GALERIE
LIBEREC / TEAM DER REGIONALEN GALERIE LIBEREC

VYDÁNO U PŘÍLEŽITOSTI STEJNOJMENNÉ VÝSTAVY
KONANÉ V OBLASTNÍ GALERII LIBEREC V TERMÍNU
18. 12. 2020 – 2. 5. 2021 / HERAUSGEGEBEN ANLÄSSLICH
DER GLEICHNAMIGEN AUSSTELLUNG IN DER REGIONALEN
GALERIE LIBEREC IM ZEITRAUM 18. 12. 2020 – 2. 5. 2021

AUTOŘI TEXTU / TEXTAUTOR:INNEN: TOMÁŠ GLANC,
SABINE HÄNSGEN A KOL.
REDAKCE / REDAKTION: TOMÁŠ GLANC, SABINE HÄNSGEN,
MARKÉTA KROUPOVÁ
GRAFICKÁ ÚPRAVA / GRAFISCHE GESTALTUNG:
TEREZA HEJMOVÁ
PŘEKLAD / ÜBERSETZUNG: TOMÁŠ GLANC, SABINE HÄNSGEN,
LIBUŠE PUNČOCHÁŘOVÁ
KOREKTURA ČEŠTINY / TSCHHECHISCHE KORREKTUR:
ALICE CHOCHOLOUŠKOVÁ
KOREKTURA NĚMČINY / DEUTSCHE KORREKTUR:
SABINE HÄNSGEN, MONIKA STEINMANN MEIER

VYDÁNO V LIBERCI / HERAUSGEGEBEN IN LIBEREC 2021
ISBN 978-80-87707-44-9

OBLASTNÍ GALERIE LIBEREC A KURÁTOŘI DĚKIJÍ VŠEM
UMĚLKYNÍM A UMĚLCŮM, BÁSNÍŘKÁM A BÁSNÍKŮM ZA JEJICH
ÚČAST NA VÝSTAVĚ A ZA JEJICH VELKORYSÉ ZÁPŮJČKY. /
DIE REGIONALE GALERIE LIBEREC UND DIE KURATOR:INNEN
DANKEN ALLEN KÜNSTLER:INNEN UND DICHTER:INNEN FÜR
IHRE TEILNAHME AN DER AUSSTELLUNG UND FÜR IHRE
GROSSZÜGIGEN LEIHGABEN.

LÁZNĚ

OBLASTNÍ GALERIE LIBEREC,
PŘÍSPĚVKOVÁ ORGANIZACE LIBERECKÉHO KRAJE. /
REGIONALE GALERIE LIBEREC,
ZUSCHUSSORGANISATION DES BEZIRKS LIBEREC.

MASARYKOVA 723/14, 460 01 LIBEREC
WWW.OGL.CZ

VÝSTAVA SE KONÁ S FINANČNÍ PODPOROU
ČESKO-NĚMECKÉHO FONDU BUDOUCNOSTI. /
DIE AUSSTELLUNG FINDET MIT FINANZIELLER UNTERSTÜTZUNG
DES TSCHHECHISCH-DEUTSCHEN ZUKUNFTSFONDS STATT.

PARTNEŘI OGL/RGL PARTNER: LIBERECKÝ KRAJ,
ČESKO-NĚMECKÝ FOND BUDOUCNOSTI, RADA GALERIÍ ČR,
MICHAEL PLÁTEK, RENGL, JEŠTĚDSKÁ STAVEBNÍ,
UNIVERSITÄT ZÜRICH, EUROPEAN RESEARCH COUNCIL.
MEDIÁLNÍ PARTNEŘI/MEDIENPARTNER: ČESKÝ ROZHLAS
LIBEREC, FLASH ART, LIBERECKÝ DENÍK, ART & ANTIQUES,
RESPEKT, ŽIVÝ LIBEREC.

ZAPŮJČITELÉ / LEIHGEBER:INNEN:

ARCHIV „EX.ORIENTE.LUX“ GLASHAUS
E.V. – BROTFABRIK, BERLIN
ARCHIV DER FORSCHUNGSSTELLE OSTEUROPA
AN DER UNIVERSITÄT BREMEN
ARCHIVE OF HARDIJS LEDINŠ, LATVIAN CENTRE
FOR CONTEMPORARY ART (LCCA), RIGA
PAVEL ARSENEV
DAMIR AVDIĆ
VITALY CHERNETSKY
COLLECTION ANTON BELOV, MOSCOW
COLLECTION SARAH GOTOVAC / TOMISLAV GOTOVAC
INSTITUTE, ZAGREB
COLLECTION PAVEL NOVOTNÝ, LIBEREC
COLLECTION MICHAL RESL / LADISLAV NOVÁK ARCHIVE, ŘEVNICE
COLLECTION MARINKO SUDAC, ZAGREB
COLLECTION DARKO ŠIMIČIĆ, ZAGREB
COLLECTION LASZLO VAGO, BUDAPEST
ČESKÝ ROZHLAS / TSCHHECHISCHER RUNDFUNK, PRAHA / PRAG
L'UBOMÍR ĐURČEK
GALERIE EIGEN + ART, LEIPZIG
DOROTA GAWĘDA
JELENA GLAZOVA
GÜNTER HIRT / SASCHA WONDERS EDITION S PRESS
KNIHOVNA VÁCLAVA HAVLA, PRAHA / PRAG
KONTAKT. THE ART COLLECTION OF ERSTE GROUP
AND ERSTE FOUNDATION VIENNA
VLADIMIR KOPICL
DÁVID KORONCZI
YURI LEIDERMAN
VIA LEWANDOVSKY
KIRILL MEDVEDEV
MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ / MÄHRISCHE GALERIE BRÜNN
MUSEUM GARAGE, MOSCOW
ORBITA
ORANGE ALTERNATIVE FOUNDATION, WARSAW
ROMAN OSMINKIN
EWA PARTUM
POETRY & PERFORMANCE ARCHIV, ZÜRICH
PRIVATE COLLECTION FERENC SZUCS, BUDAPEST
BRANKA STIPANČIĆ
STOWARZYSZENIE PRZYJACIOŁ AKADEMII RUCHU, WARSAW
GABRIELE STÖTZER
TAMÁS SZENTJÓBY
BÁLINT SZOMBATHY
DEZIDER TÓTH / MONOGRAMISTA T.D
TRANCE BALANCE KFT (ACB GALLERY), BUDAPEST
JAROMÍR TYPLT

FOTOGRAFIE / FOTOGRAFIEN:

ARCHIV „EX.ORIENTE.LUX“ GLASHAUS
E.V. – BROTFABRIK, BERLIN
ARCHIV DER FORSCHUNGSSTELLE OSTEUROPA
AN DER UNIVERSITÄT BREMEN
ARCHIVE OF HARDIJS LEDINŠ, LATVIAN CENTRE FOR
CONTEMPORARY ART, RIGA
ARCHIV POESIE AND PERFORMANCE, ZÜRICH
BABI BADALOV
BU-BA-BU: ANATOLY MIZERNY
COLLECTIVE ACTIONS GROUP
COLLECTION OF DARKO ŠIMIČIĆ
COLLECTION SARAH GOTOVAC / TOMISLAV GOTOVAC
INSTITUTE, ZAGREB
CONTEMPORARY ART (LCCA), RIGA
ZDENĚK DAM
L'UBOMÍR ĐURČEK
GARAGE COLLECTION
DOROTA GAWĘDA, EGLÉ KULBOKAITĒ
(YOUNG GIRL READING GROUP)
RIMMA GERLOVINA
GÜNTER HIRT / SASCHA WONDERS, EDITION S PRESS
SEMYON KHANIN (ORBITA)
KONTAKT. THE ART COLLECTION OF ERSTE GROUP
AND ERSTE FOUNDATION
NATÁLIE KOŠŤALOVÁ (ARCHIV JAROMÍRA TYPLTA)
LABORATORY OF POETIC ACTIONISM
YURI LEIDERMAN/ANDREY SILVESTROV
VIA LEWANDOVSKY
MARINKO SUDAC COLLECTION (MUZEJ AVANGARDE, ZAGREB)
MONOGRAMISTA T.D / DEZIDER TÓTH
MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ (ARCHIV JIŘÍHO VALOCHA) /
MÄHRISCHE GALERIE BRÜNN
DAMIR ALTER
PAVEL NOVOTNÝ
ORANGE ALTERNATIVE / PIOTR LEWIŃSKI
ROMAN OSMINKIN
PA IMAGES
EWA PARTUM
RCNKS, S. R. O.
BRANKA STIPANČIĆ
GABRIELE STÖTZER
STOWARZYSZENIE PRZYJACIOŁ AKADEMII RUCHU, WARSAW
BÁLINT SZOMBATHY
SLOBODAN TIŠMA
TRANCE BALANCE KFT (ACB GALLERY), BUDAPEST
JULIA VERES (T. SZENTJÓBY: HUNGARIAN POEM)
ALEXANDR ZAPOL (ARCHIV ORBITA)

DOROTA GAWĘDA AND EGLÉ KULBOKAITĒ
(YOUNG GIRL READING GROUP), YGRG14X, 2018

C ^v	L.N.: Dialogues	9	0-195	14.2.64
"	L.N.: Some pour P.G.	9	195-260	1-"-
"	L.N.: Gloria tib. Roma	9	260-435	15.2.64
"	L.N.: L'AMOUR ALÉAIRE	4	440-594	11.63
"	N.: GUTE NACHT	"	596-690	11.63
"	N.: CETERUM AU	"	695-726	11.63
B ^o	N.: INTEGRACE 1-9	"	0-400	16.2.64
B	N.: DREI GEDICHTE	9	400-	10.3.64
B	N.: NID (variac)	9		124.5.64
B	N.: Co je na konci (2)	9		10.6.66
B	N.: Co je na konci (3)	9		10.6.66
B ^o	N.: Proverbia	9		12.6.66

LADISLAV NOVÁK, MAGNETOFONOVÁ PÁSKA A OBAL /
TONBAND UND SCHACHTEL, 1965-1969